

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

midraš tehilim

Buber, Salomon

Wilna, 1891

״ק רומזמ פוס דע ז״ק רומזמ ןמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-2083

מדרש תהלים

המכונה

שוחר טוב

על ספר חמישי

מן מזמור ק"ז עד סוף מזמור ק"ן.

פירוש ש"ת

משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל,
ודוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל.
(ש"ש מזמור א' אות ב')

פירוש ש"ת

דוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל

מדרש תהלים

ספר חמישי

מזמור קז

[א] הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו נאולי ה' אשר גאלם מיד צר.
(א) זהו שאמר הכתוב למעני למעני לעשה (ישעי' נח יא), למעני
אעשה אינו אומר, אלא למעני למעני, אמר הקב"ה איני עושה אלא בשביל
שמי שלא יתחלל, ולמה כתיב שתי פעמים למעני למעני, אמר הקב"ה בזמן
שהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי, גם באדום אעשה בשביל שמי,
שנאמר ויושיעם למען שמו (תהלים קו ח), וכשם שנאלתי אתכם בעולם הזה, כך
(ב) אני גואל אתכם לעולם הבא לכך נאמר למעני למעני שתי פעמים, ולמה,
וכבודי לאחד לא אתן (ישעי' סג ט), (ג) אמר ר' הונא הכהן בר אבין הוא שמשוה
הוכיח את ישראל בסוף ארבעים שנה, (ד) וידעת היום כי [וגו'] לא בצדקתך
וביושר לבבך בא לרשת וגו' (דניאל ט ג ט), (ה) לא בצדקתך וביושר לבבך
אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים הרי ג', אמר להם הקב"ה לא עשיתי
בשביל אברהם יצחק ויעקב, ובשביל מה, בשביל שמי הגדול, אמר דוד הואיל
ובשביל שמו הגדול הוא עושה, הודו לה' כי טוב, אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו
בשם ר' שמואל מי אמר יאמרו נאולי ה', הוי אומר ישראל, וכן ישעיה מפרש
ופדויי ה' ישובון (ישעי' נב י) ולא פדויי אליהו, ולא פדויי מלך המשיח, אלא פדויי
ה', לכך נאמר נאולי ה':

[ב] דבר אחר יאמרו נאולי ה' ומארצות קבצם תעו במדבר. וזה קילום הוא, אלא
אמר הקב"ה אע"פ שתעו במדבר הרי קיבצם תעו במדבר אתמהא,
אמר ר' יהודה בר שלום מהו אומר שתי פעמים שתי פסוקים למעלה, הושיענו
(אלהי ישענו) [ה' אלהינו] וקבצנו (תהלים קו מז), ברוך ה' אלהי ישראל (שם טז טח),
אמר הקב"ה אף על פי שמעו אני גואלם, כמו שעשיתי במדבר, (ה) שנאמר ישראל
נושע בה' תשועת עולמים (ישעי' נב י), (ו) ואומר והושע ה' את אהלי יהודה (זכריה
י"ז), הוי תעו במדבר:

[ג] דבר אחר [יאמרו נאולי ה']. אשר גאלנו היה לו לומר, (ז) או אמרו נאולי
ה' אשר גאלם, אמר ר' יהודה בר שלום יפה הוא אמר, למה שמאמר

הערות ותקונים

(א) זש"ה למעני למעני. מובא בילקוט תהלים רמז תתס"ו וחסר ה'יון, ומובא בילקוט עקב רמז תתנ"א
בשם שו"ס: (ב) אני גואל אתכם לעולם הבא. זכ"י האחרים ונדפס נוסף, "וכה"ל מה
שהיה הוא שיהיה": (ג) א"ר הונא הכהן בר אבין. כ"ה נס זכ"י ו', אצל זכ"י האחרים ונדפס א"ר
הכהן בשם ר' אבין: (ד) וידעת היום. זכ"י האחרים ונדפס הגי' נשתהית: (ה) שנאמר ישראל נושע בה'
תשועת עולמים. זכ"י האחרים ונדפס נוסף: עולם אינו אומר אלא עולמים: (ו) ואומר והושע ה' את
אהלי יהודה. זכ"י האחרים ונדפס הרשאים בטעות אבני יהודה: (ז) או אמרו נאולי ה' אשר גאלם.
זכ"י האחרים ונדפס נוסף, "או יאמרו נאולי ה' אשר גאלם", ובמדרש זכ"ר פנו"ד אות כ"ב איתא

של הקב"ה מעשה הוא, (ח) וממי את למד מאברהם, מה כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר [לזרעך נתתי וגו'] (בראשית עו יח), אתן אינו אומר, אלא נתתי, וכי בנים היו לו לאברהם כבר, והלא עד עכשו לא הוליד, אלא מאמרו של הקב"ה הוא מעשה, אמר הקב"ה אמרתי דבר הרי מעשה נעשה אף כאן אומר גאולי ה' שכבר גאלם:

[ד] דבר אחר יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם. (ט) כשם שהציפור הזה נתון ביד הצייד, אם מבקש המיתו, ואם מבקש חייהו, כך ישראל היו ביד מצרים משוקעים, שנאמר וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג ח), וכן הוא אומר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים (שם י ל), (י) אמר ר' אבא בר כהנא בשם רבותינו כעובר שהוא נתון במעי הבהמה, וכשם שהרועה נותן ידו ושומטה ממעה, כך עשה הקב"ה לישראל ממצרים להוציאם, שנאמר לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד לז), אמר ר' אייבו בשם ר' יוסי בן זימרא כשם שהזהבי הזה פושט את ידו ונוטל הזהב מן הכור, כך הקב"ה הוציא את ישראל מיד מצרים, שנאמר ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים (שם טז כ), (יא) [אמר הקב"ה לישראל כשהייתם במצרים הייתם מפורזים] וכנסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס, ועכשו אתם מפורזים בכל הארצות וכשם שקבצתי אתכם לשעבר כך אני אקבץ אתכם לעתיד לבוא, שנאמר יוסף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו [וגו'] ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ [ישעיה יא יא יב] לכך נאמר ומארצות קבצם:

[ה] (יב) תעו במדבר. תמן תנינן ארבעה צריכין להודות, ואלו הן הולכי מדברות, מן הדא דכתיב תעו במדבר בישימון דרך וגו' יודו לה' חסדו, אף כאן דור המדבר דוגמא לכל הדורות. ומי שהיה בבית האמורין ויצא, מן הדא דכתיב יושבי השך וצלמות [אסירי עני וברזל וגו'], כי שיבר דלתות נחושת וגו' יודו לה' חסדו. ומי שחלה ונתרפא, מן הדא אוילים מדרך פשעם [וגו'] ישלה דברו וירפאם, יודו לה' חסדו וגו' ויזבחו זבחי תודה, שזובחים יצר הרע לפני יצר הטוב. יורדי הים, מן הדא יורדי הים באניות [וגו'] המה ראו מעשי ה' וגו' יודו

הערות ותקונים

ק"ר יודן בשם ר' אבה בר כהנא יאמרו גאולי ה' (תהלים ק"ז ב'), אשר הוא נוטלם לא נאמר אלא אשר גאלם, ופי' שם המ"כ נוטלם משמע להבא, גאלם משמע כבר: (ח) וממי את למד. בכ"י האחרים נוסף לפני זה א"ר הונא בשם רבי דוסתאי בשם ר' שמאל בר נחמן וממקום אחר את למד שמאמרו של הקב"ה מעשה הוא ואחר זה כתוב וממי את למד מאברהם, וזה נשנה ג"כ בב"ר שם, ושם איחא כך: לזרעך נתתי וגו' ר' הונא ור' דוסתאי בשם רשב"י אף מאמרו של הקב"ה מעשה, שנאמר לזרעך נתתי, אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן, אלא נתתי את הארץ הזאת: (ט) כשם שהציפור הזה נתון. טבע ממכילתא בשלה מסכתא ב' פרשה ו' בפסוק ויושע ה' ביום ההוא כלפזר שהיא נתונה ביד אדם שאם יכזוש ידו מעט הוא הונקס ב' וכאדם שהוא שומע את העובר ממעי הפרה, שנאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד ל"ד), שאין ת"ל גוי מקרב גוי, אלא כאדם שהוא שומע את העובר ממעי הפרה, ואומר ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל וגו' (שם טז כ'), אין ספק כי נשמע ממכילתא וכשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שנאמר ואתכם לקח ויוציא אתכם מכור הברזל, ובמכילתא שם מובא המאמר סתמי בלי שמות האומרים, אין ספק שנשמעו משגגת המעתיקים, והמאמר שלפנינו ממדרש תהלים מובא בילקוט ואתחנן רמו תח"ו בשם שו"ט: (י) א"ר אבה בר כהנא בשם רבותיו. כ"ה גס בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובגדפס א"ר אבה ברבי אחא בשם רבינו: (יא) אמר הקב"ה לישראל. הוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים וכן מובא בילקוט מסעי רמו תשפ"ו בפ' ויטעו מרעמסס בשם השו"ט: (יב) תעו במדבר תמן תנינן. מכלן עד סוף המזמור, כ"ה גס בכ"י ו', וכן הוסיף הר"פ, וליחא בכ"י ג' ח' ובגדפס, רק בכ"י ב' ד' ה' ו' נמלא הוספה באת ג' באתע המאמר אחרי המלות אלה מאמרו של הקב"ה הוא מעשה ושן כי משונה הוספה מאשר נוסף בכ"י א' ו' גס יש מאמרים אשר נמלאים בכ"י א' ו' וליחא בכ"י ב' ג' ד' ה' וכן להיפך לכן אמרתי להעתיק כל הלשון וכך איחא שם: ד"א תעו במדבר מכלן להולכי מדברות שאריכין להודות, מנין אף החולים, שנאמר אוילים [וגו'] כל אוכל תמעז נפשם ויגיעו עד עטרי

לה' חסדו. אמר ר' יהודה (יג) וצריכים להתוודות בעשרה בצבור, שנאמר וירוממוהו בקהל עם, וצריכין להיות מהן שני תלמידי חכמים, שנאמר ובטושב זקנים יהללוהו:

מזמור קח

[א] [שיר] מזמור לדוד נכון לבי אלהים אשירה ואזכרה. (א) והו שאמר הכתיב ואתנה [את] פני אל ה' האלהים לבקש תפלה ותחנונים (דניאל ט ג), ולא הוא תפלה ולא הוא תחנונים, אלא כך הצדיקים מתחננים לפני הקב"ה שישמע תפלתם, (ב) וכך שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, כדי שישמע הקב"ה תפלתם, וכן הוא אומר ויבא המלך דוד וישב לפני ה' (ש"כ ז יח), (ג) וכי יש ישיבה לפני הקב"ה, יש אדם יושב לפני הקב"ה, והלא אין אדם מתפלל אלא מעומד, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל (תהלים קו ל), ומהו וישב לפני ה', שישב לכו בתפלה, ואחר כך אומר מי אנכי ה' אלהי ומי ביתי וגו' (ש"כ טז טז), אלא שכונן לבו בתפלה, שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך (תהלים י יז), (ד) אמר ר' שמראש [בר נחמני] אם כוונת לבך בתפלה תהא מבושר שתפלתך נשמעת לפני הקב"ה, שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך (ש"כ טז טז), ושמעת [השמים את] תפלתם (מ"א ת מה) וכן הוא אומר כי עזרא הכין (את לבו) [לבבו] (עזרא ז י) ויתן לו המלך (ה) כיד ה' (המובח) [אלהיו] עליו (ש"כ טז טז), וכן אתה מוצא בחזקתו, שתתפלל על ישראל, שנאמר (ו) כי התפלל [יחזקיהו] עליהם (חזקיהו) לאמר ה' המוב יכפר בעד (דנ"ג ל יח),

הערות ותקונים

שערי מות (פסוק י"ח), מניין אף האסורים שנאמר יושבי חשך ולמות אסירי עני וברזל (פסוק י'), מניין אף יורדי הים שנאמר יורדי הים באניות וגו' (פסוק כ"ג), ר' אליעזר אומר תשו במדבר זה גלות ע"ס ומכרותיה, אולי' מדרך פשע ומטותיהם יתענו וגו', אלו יושבי ארץ ישראל שהם דומים לחולים, יושבי חשך ולמות אסירי עני וברזל, אלו יושבי כפרים שהם דומים לאסורים, יורדי הים באניות, זו גלות רומי ומכרותיה, אף הים אומר העולה על המטה לריך להיות מתירא על שלמו שאינו יודע שמה ילחץ עליו נזירה של מות, שאין אדם רואה את החיה אלא א"כ נתחייב שימות בחיה, ואין אדם רואה את הכחש אלא א"כ נתחייב שימות בכחש, אלא רחמיו של הקב"ה מרובין, ר' חנינא אומר מכאן אתה למד שמאמרו של הקב"ה מעשה, ע"כ. ואח"כ מתחיל כמו לפנינו אמר הקב"ה אמרתי דבר כו'. והסופה היא ליתא בכ"י ג' ח', ולפינו ובכ"י ו' הוא בסגנון אחר, והמאמר הזה נמלא בצרכות כ"ד ע"ב אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות, ודייקי מן ד' פעמים שכתוב יודו לה' חסדו ונפלאותיו לפני אדם (פסוק ח', ע"ו, כ"א, ל"א) על כן דורש ארבעה צריכין להודות, והנה לפנינו בכ"י א' ו' מוצא כסדר הכתובים הולכי מדבריות, היוצא מבית האסורין, חולה ונתרפא, יורדי הים, אצל צנמרא שם מוצא בסדר אחר, יורדי הים הולכי מדבריות חולה ונתרפא חבוס בבית האסורים וילא, וכן הביא כסדר הזה הסור א"ח סי' רי"ט, אצל הרמב"ם ה' צרכות פ"י ה"ח הביא הסדר חולה חבוס יורדי הים הולכי מדבריות, ועיין בערוך ערך ארבע מה שהביא ששאלו לפני רב האי גאון הא דאמר ר' יהודה ד' צריכין להודות מ"ט לא אמרינן רבנן כסדורא דקראי? וע"ש מה שהשיב על זה, ועיין בתוס' צרכות שם ד"ה ארבעה, ובהגהת הגר"ב ובהרא"ש ובג"י בעור שם: (יג) א"ר יהודה וצריכין להתוודות בעשרה בצבור. צנמרא צרכות שם מאי מנרך, א"ר יהודה ברוך גומל חסדים טובים, אבוי אמר וצריך לאודווי קמי עשרה, דכתיב וירוממוהו בקהל עם וגו', מר זוטרא אמר ותריין מנייהו רבנן, וע"ש בתוס' ד"ה ואימא, ועיין בהרא"ש שם ובדברי חמודות, ומלשון הסו"ט שכתב וצריכין להיות מהן שני תלמידי חכמים, היינו בתוך העשרה ולא צריכין שיכוין י"ג:

(א) זש"ה ואתנה את פני. מוצא בילקוט תהלים רמו תתס"ז, והתחלה המזמור קטוע שם: (ב) וכך שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש. משנה ריש פ' אין עומדין (ל' ע"ב), והסו"ט ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, הוא מתוספתא צרכות פ"ג, ומעבא בירושלמי צרכות ריש פ"ה, ובבבלי צרכות ל"א ע"א: (ג) וכי יש ישיבה לפני הקב"ה. עיין לעיל ריש מזמור א': (ד) א"ר שמאל בר נחמני. ירושלמי צרכות סוף פ"ה, וצנמרא בבבלי צרכות ל"א ע"א ת"ר המתפלל לריך שיכוין את לבו לשמים, אבא שאל אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזניך, ולפינו מוצא כמו שהוא בירושלמי אם כוונת את לבך כו'. (ה) כיד ה' המובח עליו. וכ"ה בגל כ"י ובנדפס, ובקרא כיד ה' אלהיו עליו: (ו) כי התפלל עליהם חזקיהו. כ"ה גם בכ"י האחרים ובנדפס, ובקרא כי התפלל יחזקיהו

ובשנתפלל כוון לבו, (ז) [שנאמר] (בכל) [כל] לבבו הכין (את ה') [לדרוש האלהים ה'] אלהי אבותיו (סס טט יט), ובשביל שכוון לבו שמע הקב"ה את תפלתו וירפא את העם (סס טט כ), וכן הוא אומר ויקומו הכהנים הלויים [ויברכו] את העם וישמע (קולם) [בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים] (סס טט כו), אמר דוד הואיל וכן הוא, הריני מכוין את לבי כדי שישמע הקב"ה תפלתי, שנאמר נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה:

[ב] דבר אחר נכון לבי אלהים. אמר דוד אני מכוין את לבי כמורת לפיכך כתיב תכון תפלתי קמרת לפניך (תהלים קמ"א ב), אמר הקב"ה כוונת תפלתך, אף אני מכוין את כסאך, שנאמר ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (וכסאך) [לפניך כסאך] יהיה נכון עד עולם (ש"ב ז טו): אשירה ואזמרה אף כבודי. על הכבוד שנתת לי, שנאמר מי אנכי [ה' אלהים] ומי ביתי כי הביאתני עד הלום (סס טט יח), זו המלכות, הוי אף כבודי, אף אני לא הייתי ישן, אלא מעורר בנבל וכינור, (ה) שנאמר (עורה כבודי) עורה הנבל וכנור אעירה שחר (פסוק ג), (ט) אמר דוד לעולם לא בא השחר עלי ומצאני ישן, אלא אני הייתי מעורר את השחר, הוי אעירה שחר, וכן הוא אומר הצות לילה אקים להודות לך (תהלים קיט כג), ואומר קדמתי בנשף ואשועה (סס טט קמז): אודך בעמים (אלהים) [ה']. על איזה דבר, כי גדול מעל שמים חסדך, הוא החסד שעשית עמי עד לשמים (י) שהייתי ירא ממנו ונחמתני ועשית עמי חסד, שכן הוא אומר וינחם דוד את בת שבע אשתו [וגו'] וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה (ש"ב יב כד כה):

מזמור קט

[א] למנצה לדוד [מזמור] (א) אלהי (תפלתי) [תהלתי] אל תחרש. זהו שאמר הכתוב את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק (דברים י כ), ואם עשית כן הוא תהלתך והוא אלהיך (סס טט כה), אין לישראל תהלה אלא הקב"ה, ואין להקב"ה תהלה אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מג כה), אמר דוד לפני הקב"ה אתה תהלתי ומחריש, אלהי תהלתי אל תחרש, וכן הוא אומר העל אלה תתאפק ה' תחשה ותעננו (סס טו יא) ומחריש אתה על כל אלה אלהים אל דמי לך אל תחרש (תהלים פג ב), ואתה מחריש על מה שעשו בתוך ביתך, שנאמר בית קדשנו ותפארתנו [וגו'] [היתה] [היה] לשרפת אש (ישעיה סד י), אמר להם הקב"ה החשייתי מעולם אחריש אתאפק (סס מג יד), הרי שלש מלכיות ראשונות, עכשיו באדום כיוולדה אפעה (סס טז):

[ב] כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו. ומה פתחו, נכנסו לבית המקדש ואמרו היכן אלהיהם ירד ויתקיים עליהם, שנאמר ואמר אי אלהימו [וגו'] יקומו ויעזרוכם (דברים לג לו לה), כך היו אמרו בבית המקדש ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת (סס טט כו). אין זה פתחון פה, לכך נאמר כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו:

[ג] ודברי שנאה. מה השנאה שמדברים בשנאה שמסר להם אביהם, שנאמר וישטמם עשו את יעקב (בראשית כז מה), נוקם ונוטר שנאה: וילחמוני חנם. חנם הם נלחמים עמי, אמרו ישראל אנו כששלחנו אצלו באהבה נהגנו עמו, שנאמר

הערות ותקונים

יחזיקו עליהם: (ז) שנאמר בכל לבנו הכין את ה'. וכן הוא בכ"י האחרים ובנדפס, ושם כתוב לדרוש את ה', ותקנתי כמו שהוא בקרא, כל לבנו הכין לדרוש האלהים ה' אלהי אבותיו: (ח) שנאמר עורה כבודי עורה הנבל. סמלות עורה כבודי, הסגרת כי ליתא בקרא רק במזמור כ"ו ט': (ט) אמר דוד לעולם לא בא השחר. עיין לעיל מזמור כ"ב אות ה': (י) שהייתי ירא ממנו ונחמתני. עיין לעיל סוף מזמור פ"ו ונחמתני בנתן הנביא שאמר גם ה' רעביר חסאתך (ש"ב י"ב י"ד):

(יא) אלהי תפלתי אל תחרש. כ"ה בכל כ"י ותקנתי תהלתי, ומונח בליקוט תהלים רמז תתס"ח בשם המדרש

וישלח משה מלאכים [וגו' כה אמר אחיך ישראל] (במדבר כ"ד), אבל הוא ויאמר (אליהם) [אליו] אדום פן בחרב אצא לקראתך (שם שם יח), אמרו ישראל אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (פסלים ק"ז), אמר הקב"ה לישראל לא הניחו אתכם, לכך נאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום [וגו'] על רדפו בחרב אחיו (עמוס א' יא):

[ד] (ב) תחת אהבתי ישמנוני. אמר הקב"ה אלמלי ישראל לא היה ברכה בעולם, שנאמר יצו ה' אתך את הברכה (דברים כ"ח), ואלמלי ישראל לא היו המאורות זורחים, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה [חוקות שמים וארץ לא שמתי] (יחזקאל לג כה), ולא היה המטר יורד, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כ"ב), אמרו ישראל לאומות העולם כל אלה עושה לכם הקב"ה בשבילנו, ואתם שונאים אותנו, שנאמר תחת אהבתי ישמנוני (ג) [שבעים פרים אנו מקריבים בחג על שבעים אומות, ואנו מתפללים עליהם שירדו גשמים, הוי תחת אהבתי ישמנוני ואני תפלה]: הישולם תחת טובה רעה (יחזקאל י"ח כ), הוי וישומו עלי רעה תחת טובה, לכך ואני תפלה:

מזמור קי

[א] לדוד מזמור נאום ה' לאדוני שב לימיני. (א) זהו שאמר הכתוב מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגלו (ישעיה מא"ג), (ב) אמר ר' ראובן (*ב) ישונים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה, ומי העירין לבא לחסות תחת כנפיו, אברהם, שנאמר מי העיר ממזרח, ואל תאמר לאומות העולם בלבד העיר אברהם, אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה, (ג) כיצד אברהם פתח לו פונדק, והיה מקבל את העוברים ושבים, שנאמר ויטע אשל בבאר שבע (בראשית כ"ב), (ד) אמר ר' עזריה שבנה לו פונדק והיה מקבל עוברים ושבים, הוי צדק יקראוהו (לרגלו) [לרגלו]: [ב] דבר אחר צדק יקראוהו (לרגלו) [לרגלו]. (ה) צדיקו של עולם מלוח אותו,

הערות ותקונים

המדרש, וזילקוט שם מן המאמר הפקד עליו רשע הוא מן וי"ר פל"ד וחסר הליון: (ב) תחת אהבתי. ככ"י האחרים ובגדפס נמלא לפני זה וילחמני חסם אם עשו שנה ליעקב שלקח ממנו את הבכורה, לנצבניים ולשהותיה מה עשה. וככ"י ג' הגי' לנצבניים ולכותיים, ככ"י ח' לנצבניים ולעזביים, אולם המאמר נמלא לעיל סוף מזמור כ"ה אות י"ד אם עשו שנה ליעקב שנטל ממנו הבכורה והדין עמו, לנצבניים ולענתותיים מה עשה, וע"ש מה שהעירותי בהערה כ"א: (ג) שבעים פרים. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י האחרים (לג מכ"י ו') ובגדפס, ורש"י צפי' לתהלים הביא שבעים פרים אני מקריב בכל שנה בשביל שבעים אומות ומבקש לגשמים והם מריעים לי בשוחר טוב: ועיין פסיקתא דר"כ פסקא ביום השמיני עזרת (קל"ג ע"ב) כל אותם שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות וכו', ה"ד תחת אהבתי ישמנוני ואני תפלה. והמאמר נשנה במדרש חזית פ"ד פ' הג' יפה, ואיכה רבתי פ"א אות כ"ג, ובמ"ר פכ"א אות כ"ד, ותנחומא פתחם אות י"ד, ובגדפס מכבר אות פ"ז, ובגלי סוכה ג"ס ע"ב, וכן מובא בנה"ג ה' סופרים סו' ע"ה, ובמדרש הדשא פ"א, ועיין בפסיקתא שם בהערה ע"ב ע"ג ע"ד:

(א) זש"ס מי העיר. מובא בילקוט תהלים רמז תתקס"ט בשם המדרש: (ב) א"ר ראובן. כ"ה גם ככ"י ו', וכן מובא בילקוט בשמו, אבל ככ"י האחרים ובגדפס הוא סתמי. וכן מובא עוד הפעם בילקוט ישעיה רמז שי"א בס' מי העיר ממזרח. מן ד"א מי העיר הוא משו"ט שלפנינו וחסר הליון, והליון סנהדרין ק"ח מוסב על המאמר שלאחריו המתחיל א"ל שם רבה: (*ב) ישנים היו או"ה מלבא תחת כנפי השכינה. עיין ב"ר פמ"ג אות ג': (ג) כיצד אברהם פתח לו פונדק. ככ"י האחרים ובגדפס כיצד עשה אברהם, עשה לו פונדק ופתח לו פתחים לכל רוח: (ד) א"ר עזריה שצנה לו פונדק. ככ"ר סוף פ"ד מובא בשם ר' נחמיה שאמר אשל פונדק, ובשם ר' עזריה מובא שם מאמר אחר, ועיין בסוטה י" ע"ב, וככ"י האחרים ובגדפס הגי' א"ר עזריה מהו אשל? אכילה שתיים ליה, וכן לעיל במזמור ל"ו ויטע אשל? אכילה שתיים ליה, וזילקוט תהלים שם הגי' א"ר אלעזר אכילה שתיים ליה: ועיין במדרש לקח טוב בראשית כ"א ל"ג ובהערות שלי: (ה) לדיקו של עולם מלוח אותו. יותר נכון לגרום לדיקו של עולם מאיר לו, עיין ב"ר פמ"ג אות ג' מי העיר ממזרח לדיקו יקראוהו לרגלו מי הוא זה שהעיר לבס של מזרחיים שיצואו ויפלו ביד אברהם, לדיקו יקראוהו לרגלו, חי העולמים שהיה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך, ודורש מי

אימתי כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחביריו: (ו) יתן כעפר חרבו (ישעיהו טז טז).
 מהו כעפר חרבו, (ז) ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אמר אברהם היה נוטל
 עפר וזרק על אויביו, והיה עושה חרבות, ונוטל קש וזורק ונעשה קשת
 וחיצים, (ח) אמר לו ר' נחמיה אם כן עקרת את המקרא, מי נאמר עפר וקש,
 אלא כעפר בקש, אלא היה זורק חרבות, והן נעשין כעפר, והיה זורק חיצים
 והן נעשים כקש:

[ג] (ט) **ירדפם** יעבר שלום ארץ ברגליו לא יבא (טז טז ג). מצאו לרדוף אחריו
 וקפצה הארץ לפניו, (י) יש אומרים שלשה מילין היתה פסיעתו
 של אברהם, ויש אומרים שנים, אבל כשבא לא קפצה הארץ לפניו, הוי אורח
 ברגליו לא יבא. (יא) ר' הונא הכהן בר אבין בשם ר' ביבי אמר אפילו כתינוק
 שהוא הולך מביתו ורגליו מתלכלכות בעפר, אפילו כן לא נתלכלכו רגליו של
 אברהם, הוי אורח ברגליו לא יבא:

[ד] (יב) **אמר ר' אלעזר** בן פדת בשם ר' יוסי בן זימרא כיון שהרג אברהם כל
 האוכלסין הללו נוקפה לבו, אמר אפשר שלא היה ביניהם צדיק,
 אמר לו הקב"ה לא ברגליך לכלוך עון, אורח ברגליו לא יבא, מי עשה כל אותן
 המלחמות, אפשר אברהם (יג) בשמונה עשר ושלוש מאות נלחם כנגד כולם,
 אמר ר' יוחנן בנו של ר' יוסי בן קיסמא עבדו אליעזר היה עמו ולא יותר,
 (יד) אליעזר בנימטריא שי"ח, ומי עשה כל המלחמות האלו, הקב"ה שאמר לו
 שב לימיני ואני עושה לך מלחמות, ואינה מפורשת כאן, ומי פירשה דוד,
 נאום ה' לאדוני שב לימיני, וכן הוא אמר למושיח והוכן בחדר כסאו וישב עליו
 באמת באוהל דוד (ישעיהו טו ה), אמר הקב"ה הוא יושב ואני אעשה מלחמה, לכך
 וישב עליו באמת באהל דוד, ומה עליו לעשות, לקרות ולשנות בתורה שנקראת
 אמת, שנאמר משפטי ה' אמת (תהלים יט י), וכתוב אמת קנה ואל תסבור (משלי
 כג כג), הוי וישב עליו באמת:

[ה] (טו) **דבר אחר** נאום ה' לאדוני שב לימיני. אמר ר' שלום הלוי כך אמר
 דוד, אמר הקב"ה לשיתני אדון ומלך על ישראל בזמן ששלח את

הערות ותקונים

מי העיר כמו מי האיר: (ו) יתן כעפר חרבו. הוא סיפא דקרא מן מי העיר ממזרח, וזכ"י האחרים
 ונדפס בטעות שנאמר יתן כעפר חרבו מלת שנאמר מיותרת: (ז) ר' יהודה ור' נחמיה. ז"ר טז,
 ועיין סנהדרין ק"ח ט"ז א"ת הקב"ה לאברהם ואותהים מימיניה וזהו שדין עפרא והווי חרבי, גילוי
 (פ' קט) והווי גירי (פ' ת"ס) שנאמר יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: (ח) א"ל ר' נחמיה. זכ"י ג'
 בטעות א"ל ירמיה, וכן נדפס בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים, וז"ל א"ל ר' נחמיה: (ט) ירדפם
 יעבר שלום. זכ"ר טז ים למחוק המלות "הה"ד" וכלן מתחיל דרשה על הפסוק ירדפם שהוא כתוב אחרי
 הפסוק מי העיר ממזרח: (י) יש אומרים שלשה מילין. עיין ז"ר טז ר' לוי בשם ר' יוסי בר זמרא
 פסיעותיו של אברהם אבינו היו שלש מילין, ר' יודן בר רבי סימון אמר מיל. ונראה כי לפני המסדר
 ממדרש שלפנינו היה הג"ר ר' יודן ז"ר סימון אמר שני מיל, ועיין טז בפ"י המפרשים, וז"ל הואר,
 והביא טז את השו"ע: (יא) ר' הונא הכהן בר אבין בשם ר' ביבי אמר אפילו כתינוק שהוא הולך מביתו
 כו'. זכ"ר טז איתא ר' נחמיה בש"ר אברהם לא נתאבקו רגליו לא לא כוה שהוא הולך מביתו לבית
 הכנסת, ר"ל כהולך דרך קרובה: (יב) א"ר אלעזר בן פדת בשם ר' יוסי בן זימרא כיון שהרג אברהם
 כל האוכלסין. בפדר"א פכ"ז והיה אברהם מתפחד ואמר אפשר שהרגתי כל אלו האוכלסין ולא נמלא בזה
 לדיק, אמר לו הקב"ה אל תירא אברהם, ועל זה נאמר אורח ברגליו לא יבא (ישעיהו מ"א ג') לא ברגלך
 לכלוך בדבר זה, ועיין ז"ר פמ"ד אות ד' בשם ר' לוי לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר
 אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בזה לדיק אחד וירא שמים אחד וכו' אמר הקב"ה לאברהם אותן שהרגת
 קו"ם כסוחים היו: (יג) בשמונה עשר ושלוש מאות. דכתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלוש
 מאות (בראשית י"ד י"ד): (יד) אליעזר בנימטריא שי"ח. פדר"א פכ"ז, וכן במדרש במ"ר פ"ח אות
 כ"א, ודרים ל"ב ע"א, ז"ר פמ"ג אות ב', הגדת בראשית פי"ג, וז"ר פכ"ח אות ד' בשם ר' לקיש
 שאמר בשם בר קפרא, תנחומא הנדפס מכבר לך אות י"ג, ובתנחומא שלנו לך אות ט"ז, ברייתא דל"ב
 מדות מדה כ"ט, ורס"י ע"ה: (טו) ד"ה נאום ה' א"ר שלום. מלאן עד סוף המזמור נמלא גם זכ"י

שמואל הנביא למשחני, שנאמר מלא קרנך שמן (ש"א טו א), וכיון שראה שאין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא אמר לי שב לימיני, המתן לשאול בן קיש איש ימיני כי עדיין יש לו שעה, ואחרי מות שאול תמלוך, אשית אויבך הדום לרגליך, ואין שב אלא המתן, שנאמר שבו נא בזה (כמדכר כג ט), (מז) ומתרגמינן אוריכו:

מזמור קיא

[א] [הללויה] אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. (א) זהו שאמר הכתוב והיה על כל הר גבוה (ישעיה ל כט), וכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה (ש"ס טז טז) ואימתי ביום הרג רב בנפול מגדלים (ש"ס טז כט), אלו הרשעים שנבוהין כמנדל, ומונעין את האור מלבוא בעולם, וכתיב וימנע מרשעים אורם (איוב לח טו), וכתיב כן יאכדו [כל] אויבך ה' (שופטים ט לא), אותה השעה ואוהביו כצאת השמש בנבורתו (ש"ס טז), ואותה השעה הקב"ה מרפא שבר עמו, שנאמר ביום חבוש ה' את שבר עמו (ישעיה ל טו) [כמה הוא מרפא, שמשפיל הרשעים ביום הרג רב, כמה הם] המונים המונים בעמק החרוץ (יאל ד יז), מהו החרוץ, שכל שנופל שם דינו חרוץ, וכן הוא אומר והיו הללי ה' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ (ירמיה כט ג), עד עכשו אין אנו יודעין כמה הם, עד שבא דוד ואמר ידיו בנוים מלא גיות וגו' (ספלים קו ו), (ב) נהרות יורדין מדמן של רשעים, והעוף בא לשתות מן הנחל ההוא של דם, שנאמר מנחל בדרך ישתה (ש"ס טז ו), מהו על כן ירים ראש (ש"ס טז), בא לשתות והנחל עושה גלים, והגל בא לשומפו, והוא מרים ראשו, אמר דוד הלל יהודיה אני עתיד ליתן לך, ולכך נאמר הללויה אודה ה' בכל לבב, בכל לב ולא בלב חלוק, (ג) בסוד ישרים ועדה, לפי שהקב"ה מגלה סוד [לישראל, וכן הוא אומר כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו] אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ו), וכן ישראל נקראו נביאים, שנאמר אל תירא עבדי יעקב וישרון בהרתי בו כי אצק מים על צמא [וגו'] אצק רוחי (עליך) [על זרעך וגו'] וצמחו בבין הציר (ישעיה מד ג ד), ואין צריכון מי שילמדם, אלא זה יאמר לה, אני וזה יקרא בשם (אלהי) יעקב (ש"ס טז ט), זו הנבואה, שנאמר וקרא (עליה את כל הקריאה הזאת) [אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך] (וינס ג ב), ומי גרם להם סוד שגיליתי להם, לכך נאמר בסוד ישרים ועדה:

[ב] גדולים מעשי ה'. הוא גדול כדכתיב גדול ה' ומהולל מאד (ספלים מה ט), ומעשיו גדולים, וכן הוא אומר הנדיל ה' לעשות עם אלה (ש"ס קט ט), ומה שכרן, מי שהוא עושה אותן מלבישו חוד והדר, שנאמר חוד והדר פעלו, וכן הוא אומר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם (ש"ס טז ט): זכר עשה לנפלאותיו. כל מה שעשה לצדיקים בעולם הזה לא כלום הוא, אלא זכר הוא, אבל כשיעשה לעולם הבא צדקתו עומדת לעד, וכן הוא אומר צדקתך צדק לעולם (ש"ס קט קמב):

הערות ותקונים

ו' וכן הוסיף רמ"פ, וליחא זכ"י האחרים ונדפס: (מז) ומתרגמינן אוריכו. ק' תרגם אונקלוס: (א) זש"ה והיה על כל הר גבוה כו'. הדרשות על המזמור הזה הם קשה הבנה ואין סדר להם: (ב) נהרות יורדין מדמן של רשעים והעוף בא לשתות. בילקוט בסוף מזמור ק"י רמז תתס"ט הביא מאמר אחד בשם הילמדנו וסיים ולעתיד לבא נהרות יורדים מדם של רשעים, אין ספק שחסר ה"יון מדרש, והמאמר הזה נלקח משו"ט שלפניו, ובמעות ה"יון המדפיסים רמז חדש על הללויה אודה ה' בכל לבב, רק ה"א ש"ך לרמז שלפניו לכך נאמר הללויה אודה ה' בכל לבב: (ג) בסוד ישרים ועדה לפי שהקב"ה מגלה סוד מוצא בילקוט רמז תת"ע וחסר ה"יון, והוא מוסב לרמז שלפניו, כמו שהעירוני בהערה שלפניו:

מזמור קיב

[א] הללויה אשרי איש ירא [את] ה'. (א) זהו שאמר הכתוב שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל (משלי לא ל), אין הקב"ה מבקש לא יופי ולא עושר, אלא יראת חמא, שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל, כמו שנתהלל אברהם, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה [וגו'] ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט [גראסיס יח יט], וכתוב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (שס כג יג), וכן הוא אומר כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותו [ירמיה ס כג כג], ומי הוא המתהלל, מי שעוסק בתורה מאל"ף ועד תי"ו, ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה (דברים ד מד), אברהם שמר את התורה מאל"ף ועד תי"ו, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולו [גראסיס טו ה], (ב) לפיכך נאמר עליו המזמור הזה מאל"ף ועד תי"ו, ואף המזמור אשת היל נאמר על שרה אשתו מאל"ף ועד תי"ו, (ג) שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל (משלי לא ל), [שניהם עשו את התורה מאל"ף ועד תי"ו]:

[ב] במצותיו חפץ מאד. שלא עשה את המצוה (ה) באנגריא, אלא בשמחה, שנאמר במצותיו חפץ מאד, אמר לו הקב"ה לך לך מארצך [גראסיס יב א], לא עשה באנגריא, אלא וילך אברם כאשר דיבר אליו ה' (שס טז ד), ויקח אברם את שרי אשתו וגו' (שס טז ט), מ"ל הקב"ה המול ימול (שס יג יג), ומל מיד, בעצם היום הזה נמול אברהם (שס טז טו), אמר ליה קח נא את בנך וגו' (שס כג כ), מיד וישכם אברהם בבוקר (שס טז ג), חפץ לעשות מצוה בזריות (ו) [וכשנולד יצחק בן שמונת ימים הגישו למילה, שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים [גראסיס כא ד] (ז) והגישו [למנחה] [כמנחה] על גבי המזבח, ועשה שמחה ומשתה, מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזוכה למול את בנו, כאבינו אברהם, (ח) שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק (שס טז ט), הו' במצותיו חפץ מאד, ומה שכרו, גבור בארץ יהיה זרעו, זה יצחק, שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע (שס כא יג), ומה גבורתו, ויעתר יצחק לה' וגו' (שס כב כא), ואין זה גבור שעשה לעקרה שתלד: דבר אחר גבור בארץ. זה יעקב, שנאמר [ועתה] [ואתה] ישראל עבדי [ישעיה מא ח], ומה גבורתו,

הערות ותקונים

(א) זש"ה שקר החן. מובא בילקוט תהלים רמז תתע"א גכס המדרש: (ב) לפיכך נאמר עליו המזמור הזה מאל"ף ועד תי"ו. ר"ע באל"ף ב"ת, ובכ"י האחרים ובנדפס לפיכך נאמר עליו המזמור של מעלה באל"ף ב"ת. המלות של מעלה יש למחוק, ובילקוט הגי' לפיכך נאמר עליו המזמור של מעלה מאל"ף ועד תי"ו, ואף המזמור הזה של אשרי מאל"ף ועד תי"ו, אשה יראת ה' היא תתהלל שניהם עשו את התורה, והמלות של מעלה מיותרות, ויש לתקן ואף המזמור הזה של אשתו נאמר מאל"ף ועד תי"ו: (ג) שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל. בכ"י האחרים גם בכ"י ו' ובנדפס ובילקוט סיים ושניהם עשו את התורה מאל"ף ועד תי"ו, וכן הוספתי בפנים: (ד) במצותיו חפץ מאד. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס ובילקוט מתחיל אשרי איש ירא את ה', ולמה אשריו שלא עשה את המלות באנגריא אלא בשמחה, ואח"כ מתחיל במצותיו חפץ מאד אמר לו הקב"ה: (ה) באנגריא. המלה יומית ורומית. עיין לעיל מזמור י"ט הערה פ"ג: (ו) וכשנולד יצחק בן שמונת ימים. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י (מלבד כ"י ו' ח') וכן הוא בנדפס, וכן בילקוט רמז תתע"א ליתא, והמאמר הזה הוסיף המעתיק הראשון מן פדר"א פכ"ט ושם מתחיל ר' ישמעאל אומר לא עבד אברהם מכל אשר לוהו ואח"כ נמלא שם המאמר שסוף בשו"ס, וכשנולד יצחק בן שמונת ימים ט': (ז) והגישו למנחה על גבי המזבח. הכוונה על המילה שחשבה כמנחה ע"ג המזבח, ובשבלי הלקט השלם ה' מילה סי' פ"ו ומועתק בתניא ה' מילה סי' ל"ו הביא שם פדר"א פכ"ט כשנולד יצחק בן ח' ימים הגישו למילה שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים, וכל מי שהוא מגיש את בנו למילה ככהן שהוא מגיש מנחה על גבי המזבח ט'. הביא את הפדר"א ביתר ציבור, ועיין ציבור סדר"ל צפדר"א שם: (ח) שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. בכ"י ב' ד' ה' ז' טס"ג מל זהו שמונת ימים" וזה ליתא בכ"י ג' ו', וכן ליתא צפדר"א, ועיין בתוס' שבת ק"ל ע"א ד"ה שם שהביא מפדר"א ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק

יִישָׁר אֶל מְלֹאךְ וַיּוּכַל (לו) (סוּשַׁע יב ס) נִמַּל אֶת הַמְּלֹאךְ וּרְפָשׁוּ לְאָרְצָךְ: דוֹר יִשְׁרִים יִבְרֹךְ [וַאֲיוֹה דוֹר יִשְׁרִים], כָּל אֱלֹהֵי שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל (בְּרַאשִׁית מֵט כח):

מזמור קיג

[א] הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי ה' הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'. (א) זְהוּ שֵׁאֲמַר הַכְּתוּב אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי בַלַּיְלָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה (סְהִלִּים עו ז), מַהוּ אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי, ר' אֵיבֹבו ור' יְהוּדָה בַר סִימּוֹן, ר' אֵיבֹבו אָמַר אֲמַרָה כְּנַסְתָּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקִּב"ה רַב־שֹׁעַ (ב) מִדְּכָרָא אַנָּה תִּיבְרִי, וְאִין נְגִינְתִי הָאֲמֹר כְּאִן אֵלֹא שְׁבַרְוֵנִי, כְּמָה דְאֵת אָמַר אֲשֶׁר מִנְּן צְרִיךְ בִּידֵךְ (בְּרַאשִׁית יד כ), אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי בַלַּיְלָה לִפְיֵךְ עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה, ר' יְהוּדָה בַר סִימּוֹן אָמַר אֲמַרָה כְּנַסְתָּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקִּב"ה נֹזְכְּרְתִי אֲנִי שְׁעִשִׂית לִי נְסִים בְּמִצְרַיִם וְהֵייתִי מְנַגֶּנֶת לְךָ עַל יְדֵי אוֹתָן נְסִים, וְאֲמַרְתִּי לְךָ שִׁירִים וְזִמְרִים בְּאוֹתָהּ הַלַּיְלָה, (ג) שֵׁאֲמַר הַשִּׁיר (הוֹחַ) יְהִיָּה לְכֶם כְּלִיל הַתְּקַדֵּשׁ הַנּוֹ (יִשְׁעִים ל כט), וְאֵימְתִי בְשַׁעָה שֶׁהִרְגַת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה, שֵׁאֲמַר וְיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה (שְׁמוֹת יב כט), הוּי אֹמַר נְגִינְתִי בַלַּיְלָה בְּאוֹתָהּ הַלַּיְלָה שֵׁאֲלַתְנֹו וְהוּצַאתְנֹו לַחַיִּוֹת, שֶׁהֵינִי עַבְדִּים לַפְרַעָה, וְנֹאֲלַתְנֹו וְעִשִׂיתְנֹו לְךָ לְעַבְדִּים, לְכָךְ נֹאֲמַר הַלְלוּ עַבְדֵי ה', וְלֹא עַבְדֵי פְרַעָה:

[ב] (ד) דְּבַר אַחַר הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי ה'. זְהוּ שֵׁאֲמַר הַכְּתוּב פִּיה פָּתַח בַּחֲכָמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה (מִשְׁנֵי לֹא ט), אֵתָה מוּצֵא עֲשָׂרִים וְשֵׁשׁ דּוֹרוֹת מִשְׁבְּרָא הַקִּב"ה אֶת עוֹלְמוֹ עַד שִׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְלֹא אָמְרוּ הֲלֵל, עַד שִׁיִּצְאוּ מִשִּׁיעֲבוֹד מִצְרַיִם, שֶׁהִיָּה שֶׁל מִיָּשׁ וּלְבָנִים וְאֲמְרוּ הֲלֵל, וְאֵימְתִי אֲמְרוּ בְשַׁעַת מְכוֹת בְּכוֹרוֹת, (ה) עַמֵּד פְּרַעָה וְהֲלַךְ אֵצֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בַּלַּיְלָה, שֵׁאֲמַר וּיקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן לַיְלָה (שְׁמוֹת יב לא), הוּיָה דּוֹפֵק פְּרַעָה עַל פְּתַחְיָהוֹן שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בַּלַּיְלָה וְאֲמַר לְהֶם קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי (שֵׁשׁ טו), אֲמְרוּ לוֹ שׁוּטָה וְכִי בַלַּיְלָה אֲנִי עוֹמְדִין, וְכִי נִגְבִּים אֲנִי שְׁנֹלֵךְ בַּלַּיְלָה, בְּבוֹקֵר אֲנִי יוֹצֵאִין, שְׂכָךְ אָמַר לְנֹו הַקִּב"ה וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֵר (שֵׁשׁ טז כב), אָמַר לְהֶם הֲרִי כִבְר מַתִּים כָּל מִצְרַיִם, שֵׁאֲמַר כִּי אֲמְרוּ כוֹלְנוּ מַתִּים (שֵׁשׁ טז לג), אֲמְרוּ לוֹ מִבְּקֵשׁ אֵתָה לְכָלוֹת הַמַּכָּה הַזֹּאת, אֲמַר הֲרִי אֵתָם בְּנֵי חוֹרִין, הֲרִי אֵתָם בְּרִשׁוֹתְכֶם, וְאִין אֵתָם עַבְדֵי, אֵלֹא עַבְדֵי ה', (ו) [הַתְּחִיל פְּרַעָה צוּחַ וְאֹמַר לְשַׁעֲבֵר הֵייתֶם עַבְדֵי, אֲבָל עַכְשָׁיו הֲרִי אֵתָם בְּנֵי

הערות ותקונים

יִחָק דְהֵינֵו צִיּוֹם הַשְּׁמִינִי דְמִילָה כְּמִנְיַן ה"ג. וְעִיין בְּשַׁבְלֵי הַלֶּקֶט שֶׁסְהַבֵּא מֵהַ שְׁרִגְלִין לְעִשׂוֹת מִשְׁתַּח צִיּוֹם בְּרִית מִילָה דְכְּתִיב וַיֵּשֶׁע אֲבִרְהָם מִשְׁתַּח גְּדוֹל צִיּוֹם הַגְּמוּל אֵת יִחָק, צִיּוֹם ה"ג, דְהֵינֵו צִיּוֹם שְׁמִינִי מִל אֵת יִחָק וְכֵן מוּבָא בְתַנְיָא שֶׁס, וְעִיין בְּלֶקַח טוֹב בְּרַאשִׁית כ"א ח' צִיּוֹם הַגְּמוּל צִיּוֹם ה"ג מִל, לְשִׁמּוֹנֵה מִל, כִּי שְׁתֵּי מִשְׁתַּחֲוֹת הִיוּ, אֶחָד צְמִילָה וְאַחַד צְמִילָה:

(א) זִש"ה אֹזְכְּרָה. מוּבָא בְּיִלְקוּס תְּהִלִּים רַמֵּז תַּחַע"ב בְּשֵׁם הַמְּדַרְשׁ. וְהַמְּאֲמַר נוֹבֵעַ מִפְּסִיקְתָּא דְר"כ רִישׁ פְּסָקָא וְתַאֲמַר לִין וְגַמְסָה נִס בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה פְּסוּק כְּכָה תִצְבַּח ד"ה אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי, וְמוּבָא בְּיִלְקוּס תְּהִלִּים רַמֵּז תַּחַע"ז ד"ה אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי בְּשֵׁם הַפְּסִיקְתָּא וּבְיִלְקוּס תְּהִלִּים שֶׁס רַמֵּז תַּחַע"ב נְשַׁמֵּט בְּעִשׂוֹת הַמְּאֲמַר מִר' אֵיבֹבו: (ב) מִדְּכָרָא אַנָּה תִּיבְרִי. בְּפְּסִיקְתָּא רַבּוֹן הַעוֹלָמִים נֹזְכְּרָת אֲנִי שְׁבַר שְׁהוּצַרְתִּי צִין הַמְּלוֹכוֹת. וּבְמִדְרַשׁ שְׁמ"ר פִּי"ח אוֹת ה' אֵתָתָּה כֵךְ אָמַר דוֹד אֹזְכְּרָה נְגִינְתִי בַלַּיְלָה אֲמַרָה כְּנ"ו נֹזְכְּרָת אֲנִי אֵת הַשְּׁנָרִים שְׁהֵיית שׁוֹבֵר אֵת הַמְּלוֹכוֹת צַעֲזוֹרִי, וְאִין נְגִינְתִי אֵלֹא לְשׁוֹן שְׁבַר, כְּמִד"א אֲנִי מְנַגֶּנֶתִּים (אֵיכָה ג' ס"ג) וְאֹמַר אֲשֶׁר מִנְּן צְרִיךְ בִּידֵךְ (בְּרַאשִׁית י"ד כ') ע"כ. וְלִפ"ז הַדְּרַשׁ שֶׁרְשׁוּ מִנְּן וְכָל הַדְּגַשׁ תְּמוֹרַת הַנַּח כְּמ"ש רִש"י (אֵיכָה ג' ס"ה) מְנַגֶּנֶת לִבִּי, שְׁבַר לִבִּי כְּמִד"א אֲמַנְגֵךְ יִשְׂרָאֵל (הוֹשַׁע י"א ח') אֲשֶׁר מִנְּן צְרִיךְ בִּידֵךְ (בְּרַאשִׁית י"ד כ') ע"כ, וְתַרְגוּם מְנַגֶּנֶת לִבִּי תְּצִירָתָה לִבִּי: (ג) שֵׁאֲמַר הַשִּׁיר (הוֹחַ) וְגו'. בְּפְּסִיקְתָּא שֶׁס ר' יְהוּדָה בַר סִימּוֹן אָמַר אֲמַרָה כְּנ"ו לִפְנֵי הַקִּב"ה נֹזְכְּרְתִי אֲנִי שִׁירִים שְׁשַׁרְתִּי לְפִינֵךְ בַּלַּיְלָה, כְּמִד"א וְנִיטוּתִי נִגְנַן כָּל יְמֵי חַיִּינִי עַל בֵּית ה' (יִשְׁעִים ל"ח כ'): (ד) ד"א הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי ה' זִש"ה פִּיה פָּתַח בַּחֲכָמָה כו'. עִיין שְׁמ"ר פְּכ"ג אוֹת ד', אִז יִשְׁוֹר מֹשֶׁה הַד פִּיה פָּתַח בַּחֲכָמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה מוּיֹס שְׁבַרָא הַקִּב"ה אֵת הַעוֹלָם וְעַד שְׁעַמְדוֹ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם לֹא מֵיָּוֹ אֲדַם שֵׁאֲמַר שִׁירָה לְהַקִּב"ה אֵלֹא יִשְׂרָאֵל כו', וְדוֹרֵשׁ פִּיה פָּתַח בַּחֲכָמָה הַקִּב"ה מִשְׁבַּח אוֹתָהּ שְׁפַתְחָה בְּדַבַּר שֶׁלָּה פָּתַח אַחַר: (ה) עַמֵּד פְּרַעָה וְהֲלַךְ אֵצֶל מֹשֶׁה. מוּבָא בְּיִלְקוּס תְּהִלִּים שֶׁס, וְכֵן בְּיִלְקוּס בָּא רַמֵּז ר"ח בְּשֵׁם שו"ס: (ו) הַתְּחִיל פְּרַעָה לוּחַ. הוֹסַפְתִּי כְּמוֹ שֶׁהוּא בְּכ"י בְּאַחֲרִים

חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי ה' [וצריכים אתם להללו שאתם עבדיו, שנאמר הללויה הללו עבדי ה', וכן הוא אומר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כג יב), (ז) וכן הוא אומר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט):

[ג] דבר אחר הללויה למה לא אמר הללו ה'. ר' ירמיה בשם ר' אלעזר אומר אין העולם כדאי להלל בכל השם, אלא בחציו שנאמר כל הנשמה תהלל יה (תהלים קי ו) לכך הללו יה. [הללו יה הללו עבדי ה' הללו את שם ה'], (ה) מכאן אמרו חכמים אין הלל פחות משלשה בני אדם, למי אומר הללו לשנים [והאומר אחד הרי כאן שלשה], (ט) והאומרים הללו לשם שעשה לנו מלחמה, שנאמר ה' איש מלחמה ה' שמו (שמות יט ג):

[ד] יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. בעולם הזה קלסוהו ואח"כ הכעיסוהו, אבל לעתיד לבוא אינו כן, אלא מעתה ועד עולם, ואף אני אומר לכם שתעמדו לעולם, אמר הקב"ה אתם ברכתם אותי מעולם ועד עולם, ואף אני מברך אתכם ואומר וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם (תהלים קכג ג):

מזמור קיד

[א] בצאת ישראל ממצרים. זהו שאמר הכתוב שמח מצרים בצאתם (תהלים קמ לה), (א) אמר ר' ברכיה משל לבעל בשר שהיה רוכב על החמור, זה אומר מתי ארד מן החמור, וזה אומר מתי ירד זה מעלי, הגיע זמן שירד, (ב) ואיני יודע מי שמח ביותר, כיון שראה דוד היאך היו שמחים בצאתם ממצרים, התחיל מקלם על יציאת מצרים, ואומר בצאת ישראל ממצרים:

הערות ותקונים

האחרים ונגדפס וכן איתא בירושלמי פסחים פ"ה ה"ה (דף ל"ב ע"ג) א"ר לוי כשם שניתן כח בקולו של משה כן ניתן כח בקולו של פרעה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר קומו לאו מתוך עמי, לשעבר הייתם עבדי פרעה, מיכן ואילך אתם עבדי ה', באותה שעה היו אומרים הללויה עבדי ה' ולא עבדי פרעה: (ז) וכה"א השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. בילקוט לא גרים ליה: (ח) מכאן אמרו חכמים אין הלל פחות משלשה בני אדם. מוצא ברוקח ה' פסח סי' רפ"ג בשם הסו"ט ובא"ו ה' ק"ם סי' מ"ד ובהמנהיג ה' פסח סי' ז"ד ובאבודרהם סדר הגדה דף ע"ג ע"ג ובשני הלקט השלם ערוגה הרביעית ענין ר"ח סי' קע"ד, ובערוגה הששית סדר פסח סי' רי"ח ובשני הלקט הקצר ה' ברכות סי' מ"ח וה' פסח סי' ס"ה. והכלבו ה' פסח דף י"ג ע"ד דפוס לבוב הביא ז"ל והר"ם ז"ל (כוונתו לרש"י ז"ל) כתב שצריך שיהיו שלשה כדי שיאמר האחד לשנים הודו כן מלינו במדרש סו"ט, וכן הביא הר"ם פסחים פ' ערבי פסחים סי' ל"ג וזנו העור או"ח סי' תע"ט וזלם הביאו בשם הסו"ט, ובעל האגור ה' ר"ח הביא זה בשם סו"ט וסיים והכי איתא בהגדת תהלים עשה במח"כ וחשב כי סו"ט לחוד והגדת תהלים לחוד. ועיין בש"ע או"ח סי' תע"ט ובאורו הגר"א ז"ל: (ט) והאומרים הללו לשם שעשה לנו מלחמה. בכ"י האחרים ונגדפס נמצא פס הוספה: וכן הוא אומר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (דברים ל"ב ג'), אקרא הרי אחד ואתם הבו גודל לאלהינו הרי שלשה, לכך נאמר הללויה, מנין ה' ל' ו' היו כשירדו ישראל למצרים שבעים ואחד היו עם השכינה, שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה (בראשית מ"ד), וכתוב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י' כ"ב), וכשעלו הקב"ה עלה עמהם, שנאמר אעלך גם עלה לך הללו, ואח"כ מתחיל [הללו] לשם שעשה לנו מלחמה שנאמר ה' ילחם לכם (שמות י"ד י"ג), וגם בילקוט בסוף רמז תתע"ב הביא הסיוס וכה"א כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, ואח"כ ברמז תתע"ג אחר הסיוס וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם שהוא סיוס המזמור הביא המאמר הללו עבדי ה' מנין כשירדו למצרים שבעים ואחד כו', וסיים הללו את שם ה' הללו לשם שעשה לנו מלחמה, שנאמר ה' איש מלחמה הביא בסדר אחר ממה שהוא בכ"י ונגדפס ומה שמוצא בהוספה וכה"א כי שם ה' אקרא, עיין ברכות מ"ה ע"א שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן מה"מ א"ר אסי דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו, ר' אבהו אמר מהכא כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וע"ש בפירש"י, ומה שמוצא כשירדו ישראל למצרים שבעים ואחד היו עם השכינה שנאמר אנכי ארד וגו', הוא מפדר"א פל"ט ע"ט:

(א) א"ר ברכיה משל לבעל בשר שהי' רוכב על החמור. בכ"י האחרים ונגדפס לא הוצא המשל בשלימות והלינו וכו"ו כי כבר מוצא למעלה במזמור ק"ה אות י"א: (ב) ואיני יודע מי שמח ביותר. פה קצר בלשון

[ב] דבר אחר [בצאת ישראל ממצרים זהו שאמר הכתוב] שירו (לו) [לאלהים] זמרו שמו סולו לרוכב בערבות (תהלים סה ה), מה שירו, צפו לאלהים, כמו שנאמר לא תשורני עין רואי (איוב ז ח): דבר אחר אמרו לפניו שירים וזמרים, מהו סולו, (ג) ר' יהודה אמר קילסו, ר' נחמיה אמר (ד) שפרו לפניו דרכיכם, בענין שנאמר סולו סולו המסלה (ישעיה סג י): לרוכב בערבות. (ה) רבנן אמרו שני רקיעין הם, שנאמר לרוכב בשמי שמי קדם (תהלים סה זד). רבותינו אמרו שלש, שנאמר השמים ושמי השמים (מ"א ח נו), (ו) ר' אלעזר אומר שבעה הן, וילון רקיע שחק זבול מעון מכון ערבות, וכבודו של הקב"ה בערבות, אמר ר' חלפתא בן יעקב בשם ר' יהודה בר סימון (ז) ראה הקב"ה מעשיהן של צדיקים, וערב עליו מעשיהם. (ח) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא הרקיע ששמו ערבות הקב"ה זורע מעשה הצדיקים והם עושים פירות, שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג י):

[ג] (ט) ביה שמו (תהלים סה ה). (י) ר' יהודה הנשיא (יא) שאל את ר' שמואל בר נחמן מהו שכתוב ביה שמו, אמר ליה ר' שמואל בר נחמני אין לך מקום ומקום (יב) שאין אדם גדול ממונה על ביאא שלו, ומי ממונה על ביאא של עולמו, כביכול הקב"ה, שנאמר ביה שמו, אתמהא אל תהי קורא ביה אלא ביא שמו, (יג) אמר ר' יהודה הנשיא לר' שמואל בר נחמני שאילית לחכימיא ואמרין לי חבל על דמובדין ולא משתכחין, שאילית לר' אלעזר ולא אמר לי כן, (יד) אלא בשתי אותיות הללו ברא הקב"ה שתי עולמות, שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה נז ד), בי"ה בראם, (טו) [ואין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה"א

הערות ותקונים

נלשנו ועיקר הוא מזמור ק"ה אות י"א ע"ש: (ג) ר' יהודה אמר קילסו. וכן פירש"י תהלים ס"ה ה' סולו לשון שנה, וכן לא תסלה בכתם אופיר (איוב כ"ח ט"ז), המסולאים כפז (איכה ד' ב'): (ד) ספרו לפניו דרכיכם. כ"ה ככל כ"י אבל בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים שערך לפניו כשעות וז"ל ספרו לפניו: (ה) רבנן אמרו שני רקיעין הם. מובא בילקוט עקב רמז תתכ"ה, ועל הן לה' אלהיך זיין שו"ס והוא מזמור כ"ד, ועל רבנן אמרי הסר הילון, והוא בשו"ס מזמור קי"ד, ובמדרש דב"ר ותתחנן אות ל"ב רב אמר ב' רקיעים הן [שנאמר לרוכב בשמי שמי קדם רבותינו אמרו שלש] שנאמר השמים ושמי השמים, אשר הסגרתו הסר שם, ובגמרא חגיגה י"ג ע"ב איתא א"ר יהודה שני רקיעים הן, שני הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים ר"ל אמר שבעה, ואולי גם שם יש לתקן כן, ובמקום ר"ל אמר ז"ל ר"א אמר: (ו) ר' אלעזר אומר שבעה הן. בילקוט עקב שם גורם ר' ירמי' בן אלעזר. עיין פסיקתא דר"כ פסקא נחדש השביעי (ק"ד ע"ג) ובזו"ר פכ"ט ובאדר"כ פל"ז בשם ר' מאיר, וכן לעיל במזמור ז"ב שבעה רקיעים נראתי ומכולם לא נחרתי למסן שתי אלא ערבות, שני סולו לרוכב בערבות, ועיין פדר"א פי"ח: (ז) ראה הקב"ה מעשיהן של צדיקים וערב עליו. דורש ערבות מלשון ערב על שערבו עליו מעשה הצדיקים נקרא ערבות: (ח) א"ר פנחס הכהן הרקיע ששמו ערבות הקב"ה זורע. דורש ערבות מן ארץ זיה וערבה, מקום חרבה ושמונה ופניו וריק, והקב"ה זורע ומנמיח: (ט) ביה שמו. הוא סיפא דקרא סולו לרוכב בערבות: (י) ר' יהודה הנשיא שאל את רשב"י. ב"ר פי"ב אות י' ומובא בשם ב"ר בילקוט תהלים רמז תשנ"ד ועבד מירושלמי חגיגה פ"ב: (יא) שאל את ר' שמואל בר נחמן. ב"ר נוסף מפני שמעתי עליך שאתה בעל הגדה, וגם בירושלמי ליתא זה: (יב) שאין אדם גדול ממונה על ביאא שלו. ב"ר אין לך כל מקום ומקום שאין לו איש ממונה על ביה [ז"ל ביה] שלו, והושב שם אנדיקוס [ז"ל אנדיקוס] כו' אנוסעוס כו', ובעבור זה הניג המסדר אדם גדול, ובירושלמי נאמר אין לך כל מקום ומקום שאינו ממונה על ביה שלו, ומי ממונה על ביה שכולם, הקב"ה ביה שמו [בי"ה] שמו, והוראת ביא, ביה, הרמב"ן פ' מקץ בפ' בי אדוני הביא המדרש מצ"ר ופירשו לעקה ועוות בכל מקום יש איש ממונה על העקה ועל העוות והקב"ה ממונה על לעקת העשוקים בעולם הנושקים ביא. אולם פי' לעקה הוא הוראה אחרת שיש להמלה הזאת, אבל יותר נכון כדעת ידדי הרב בעל ערוך השלם שהיא המלה היונית βλος ופירושה מחיה ומזון (לעצמאנוסערההלט), ושיעורו כל מדינה יש לה ממונה על המחיה והמזון שמפרנס את המקום, והקב"ה זן ומפרנס את כולם: (יג) א"ר יהודה הנשיא לרשב"י שאילית לחכימיא ואמרין לי חבל על דמובדין ולא משתכחין. זה ליתא בירושלמי שם, ובב"ר הני' אמר ליה אוי דמובדין ולא משתכחין: (יד) אלא בשתי אותיות הללו ברא הקב"ה שתי עולמות. בירושלמי שם במאמר שלפניו הוא מאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן, וכן נשנה בפסיקתא רבתי פכ"א (דף ק"ט ע"ב) ועיין לעיל ברש"י מזמור ס"ב ובמנחות כ"ט ע"ב: (טו) ואין אנו

והעולם הבא ביו"ד, או אם העולם הזה נברא ביו"ד והעולם הבא בה"א, אלא ממה דכתיב בהבראם (בראשית כ ד), בה"א בראם], הוי העולם הזה נברא בה"א [והעולם הבא נברא ביו"ד], (מז) ומה ה"א פתוחה מלמטה וסתומה מלמעלה, כך העולם הזה כל מה שנברא בו יורד בקבר, ואותה עקיצה שיש בה רמו לתחיית המתים, והעולם הבא נברא ביו"ד, מה עיסקו של יו"ד קומתו כפופה, (יז) כך קומתן של רשעים עתידין להיות מכורכמות וירקרוקות לעולם הבא, שנאמר ושה גבהות האדם [וגו'] (ישעי' כ י), כיון שראה דוד שבשתי אותיות הללו ברא הקב"ה את שני עולמות התחיל מקלם בהן הללויה:

[ד] בצאת ישראל ממצרים. (יח) אמר ר' אלעזר הקפר בזכות ארבעה דברים [נגאלו ישראל ממצרים], שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא גילו את (יט) מסתורין שלהם, ולא היו פרוצים בעריות. לא שינו את שמם, (לראובן) [אלה] משפחות הראובני (נמדנר כו ז), (לשמעון) [אלה] משפחות השמעוני (שס טס יד), (כ) כי נחתין ראובן ושמעון, וכי סלקין ראובן ושמעון. ולא שינו את לשונם, שהיו מספרים לשון הקודש, (כא) שנאמר בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו (פסוק א ו), ללשון הקודש שלו. ולא גילו מסתורין שלהם, את מוצא שהדיבור היה מופקר אצלם שנים עשר חודש, שאמר להם ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כב), ולא היה בהם איש שנילה את הדיבור. ולא היו פרוצין בעריות, אחת היתה בהן והקב"ה פירסמה, דכתיב ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי [וגו'] ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן] (ויקרא כד י א), (כב) מי שאמר והיה העולם מעיד שאין בישראל אלא הוא:

[ה] דבר אחר בצאת ישראל ממצרים. באיזה זכות יצאו בני ישראל ממצרים, (כג) ר' יהודה אומר בזכות דם הפסח ודם המילה, שנאמר ואומר לך בדמיון חיי ואומר לך בדמיון חיי (יחזקאל יו ו), ר' נחמיה אומר בזכות התורה שעתידין לקבל, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל (שמות ג כ), ובמתן תורה כתיב וכל העם רואים את הקולות (שס כ י), ויש לך מקום אחר ללמוד ממנו, בהוציאך

הערות ותקונים

אנו יודעין. הוספתי כמו שהא"ב זכ"י האחרים ונגדפם וברושלמי ובכ"ר ופסיקתא: (מז) ומה ה"א פתוחה מלמטה וסתומה מלמעלה. בירושלמי הגי' מה ה"א פתוח מלמטן רמו לכל באי עולם שהן יורדין לשאול, מה ה"א יש לו נקודה מלמעלן, משעה שהן יורדין הן עולין, מה ה"א פתוח מכל נד כך פתוח פתח לכל בעל תשובה, ובכ"ר הגי' ומה ה"א זה סתום מכל נדדיו ופתוח מלמטה רמו שכל המתים יורדים לשאול והעוקן שלו מלמעלה רמו עתידים לעלות, והחלון הזה שמן האד רמו לבעלי תשובה: (יז) כך קומתן של רשעים עתידין להיות מכורכמות וירקרוקות לעולם הבא. בכ"ר הגי' כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא, ובירושלמי הגי' כך יהיו כל באי העולם כפופין ונפסו כל פנים לירקון, ויותר נכון לנרום לפנינו עתידים להיות מכופפים, ועיין בהערת הרב הגדול בעל מאיר עין בפסיקתא רבתי שם הערה קכ"ד, ובכ"ר האחרים ונגדפם הגי' כך פניהם של הרשעים עתידות להיות מכורכמות לע"ל, ד"א מה עסקה של יו"ד קמה בקומתה כך הרשעים לעתיד לבוא, שני ושח גבהות אדם [ושפל רוס אנשים]: (יח) א"ר אלעזר הקפר בזכות ארבעה דברים. פסיקתא דר"ב פסקא ויבי בשלח דף פ"ג ע"ב ושם הגי' ר' הונא בשם בר קפרא, וכן נשנה ביו"ר פל"ג אות ה' מדרש חזית פ' גן ועול, שמ"ר פ"א אות כ"ה, במ"ר פ"כ סוף בלק, ותנחומא בלק סי' כ"ה ונמכילתא בא פ"ה, ועיין עוד בפדר"א פמ"ח ובתדא"ר פ"י, פכ"ג, פכ"ד, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא שם הערה ס"ו, ובתנחומא הערה ק"ג: (יט) מסתורין. פי' בל"י ורומי *μυστηριον* mysterium סוד וסתר, (נעביימינס): (כ) כי נחתין ראובן ושמעון. עיין פסיקתא שם הערה ס"ו: (כא) שנאמר בית יעקב מעם לועז. במקומות שרשמתי מוצא לראיה כי פי המדבר אליכם (בראשית מ"ה י"ב), ובלשון הקודש היה מדבר, ועיין בפסיקתא הערה ס"ח ובכ"ר האחרים ונגדפם חסר מאמר שלם וכל"ל ולא גילו מסתורין [שלהם במצרים ולא היו פרוצים בעריות, לא שנו את שמם לראובן ומשפחת הראובני, לשמטון משפחת השמעוני, לא שנו את לשונם, שהיו מספרים בלשון הקודש, של בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו, ללשון הקודש שלו, ולא גילו מסתורין] את מוצא כו': (כב) מי שאמר והיה העולם מעיד שאין בישראל אלא הוא. כ"ה גם בכ"ר ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליחא בכ"ר האחרים ונגדפם: (כג) ר' יהודה אומר בזכות דם הפסח ודם המילה שני ואומר לך בדמיון חיי וגו'. עיין פסיקתא דר"ב ויבי בתני הילנה

את העם ממצרים תעבדון את האלהים (בהר) [על ההר] הזה (שס ג יג), (כד) ר' יהושע בן לוי אומר בזכות המשכן שעתידין לעשות, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל (שס ז כה), ובמשכן כתיב וירא משה את כל המלאכה (שס נט מג), ויש לך מקום אחר ללמוד, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שס כט מו), על תנאי לשכני בתוכם. (כה) ר' אליעזר בן יעקב אומר בזכות חנניה מישאל ועזריה, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל (שס ז כה), ובהם כתיב כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי [והקדישו את קדוש יעקב] (ישעיה כט כג), מהו כי בראותו ילדיו, ילדים אשר אין בהם כל מום (דניאל א ד), שהקדישו שמי בכבשן האש. (כו) ר' אבא בר כהנא אומר בזכות דורו של ישעיה, שנאמר מעשה ידי בקרבו, וכיון שראה דוד בן בכמה זכות ישראל יוצאין, התחיל מקלס על יציאת מצרים, הללויה בצאת ישראל ממצרים:

[ו] (כו) דבר אחר בצאת ישראל ממצרים. ראה מה כתיב או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד לד), (כח) אמר ר' ירמיה בשם ר' חייא משל לגבור שירד למלחמה או לנצה או להינצה, לכך נאמר ובמלחמה (שס טו), (כט) אמר ר' אחא בשם ר' יונתן מהו גוי מקרב גוי, (ל) כאדם שהוא שומט את העובר מתוך מעי הבהמה בזמנו, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שנאמר גוי מקרב גוי, (לא) כענין שנאמר והקרב והכרעים (ויקרא א יג), למדנו צער לנשמת, ומניין אף לשומט, שנאמר ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים (דברים ד כ), כאדם שהוא נוטל את האש מתוך הכור שלא בצבת (לב) ושלא בסמרטוטין, (לג) כביכול בן עשה הקב"ה לישראל. אמר ר' אבין בשם ר' סימון מהו מקרב גוי, שהיו מובלעים בתוך מעיהם, שנאמר אזי חיים בלעונו (תהלים קכד ג), ואם לחשך אדם לומר אינו מזכיר מצרים באותו ענין הרי הוא אומר לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (שס טו כ), אין אדם אלא מצרים, שנאמר ומצרים אדם ולא אל (ישעיה לא ג):

[ז] (לד) [ועשה הקב"ה להם עשרה נסים על הים, עשאו חומות חומות, ואין חומה שאין בה מגדל, ואין מגדל שאין בה שומר, והיו מלאכי השרת משמרין את ישראל שלא ינוקו, אמר להן משה בואו ועברו, אמרו לו היאך נעבור בין החומות הללו, שנאמר והמים להם חומה (שמות יד ט). הקפיא לב הים ועלה הים ומלא על כל גדותיו, כשם שאדם צף ידו אחת למעלה ואחת

הערות ותקונים

(דף ס"ג ע"ב) ובהגדה כ"ח, גם בפסקא החדש הטרע פ"ו, ובפדר"א פכ"ט, ובשמ"ר פי"ז אות ג' ופי"ט אות ה', ובתנחומא הנדפס מכבר וירא אות ד': (כד) ר' יהושע בן לוי אומר בזכות המשכן. המלות שעתידין לעשות שני וירא אלפים את בני ישראל, נשמע בכ"י האחרים ובנדפס, והרא"פ אוסף זה: (כה) ר' אליעזר בן יעקב אומר בזכות חנני מישאל ועזריה. בכ"י האחרים ובנדפס הכרעים המלות בן יעקב, ולזה המאמר כוון רש"י ישעי' כ"ט ע"ט: (כו) ר' אבא בר כהנא אומר בזכות דורו של ישעיה שג' מעשה ידי בקרבו. כבר מובא למעלה במאמר ר' אליעזר בן יעקב: (כז) ד"א בלח"ה ישראל ראש מה כתיב או הנסה. מובא בילקוט ואתחנן רמז תתכ"ח בשם השו"ס: (כח) א"ר ירמיה בשם ר' חייא. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא מהרא"פ, ובכ"י האחרים ובנדפס א"ר חייא בשם ר' ירמיה: (כט) א"ר אחא בש"ר יונתן. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס א"ר אבא בר אחא בשם ר' חנין: (ל) כאלה שהוא שומט את העובר מתוך מעי הבהמה בזמנו. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ, אבל בכ"י האחרים ובנדפס כאלה ששומט את העובר ממעי בהמה והמלה בזמנו ליתא, ובמכילתא בשלח מס' ב' פ"ו צפ' וישעיה ה' כאלה שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שני גוי מקרב גוי, ואומר ואתחנן לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל וגו', ועיין לעיל במזמור ק"ו אות ד': (לא) כענין שנאמר והקרב והכרעים. דורש מקרב גוי מלשון קרב וכרעים: (לב) ושלא בסמרטוטין. סי' חתיכת בגד (פעטלען): (לג) כביכול בן עשה הקב"ה לישראל. כ"ה לנכון גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ, ובכ"י האחרים ובנדפס בשמות כביכול כך ישראל ז"ל כך עשה הקב"ה לישראל: (לד) ועשה להם הקב"ה עשרה נסים. כל אות ז' עד סופו הוספתי כמו שהוא בכל כ"י האחרים ובנדפס, וגם בכ"י ו' ליתא, והרא"פ רשם איש בכתובים, ר"ע שלא מנאל בכ"י שלפניו, והיא הוספה ובפרוטרע תמנאל במספר אחת עשרה נסים, ועיין במכילתא מסכתא ז' פרעה ד' בפסוק ואתה הרים את ידך שם ליתא עשרה נסים נעשו לישראל על הים, וס"ב

למטה, כך הקפיא הקב"ה לבו של ים ומלא את כל יגדותיו (לה) ועשאו כמין
 כיפיים, שנאמר נקבת במימי (חפיק ג יד), אמר להם משה בואו ועברו, אמרו כשהיו
 המים שתיים מלמטן ואחת מלמעלן לא היינו יכולים לעבור, ועכשיו ששנים
 מלמעלה ואחת מלמטן על אחת כמה וכמה. עשאו כמין פלמיות, שנאמר ראש
 פרזיו (סס סס), ואין פרזיו אלא פלמיות, שנאמר פרות תשב ירושלים (זכיה ב ה).
 הוציא להם מתקין מתוך מלוחין ושתו הם ובהמתם, שנאמר ויוציא נזולים מסלע
 (תהלים עח יו). עשאו כמיש, שנאמר דרכת בים סוסך (חפיק ג טו). (לו) עשאו
 כמתבן, שנאמר נצבו כמו נד נזולים (שמות טו ח), כמו נד של תבן שבין שתי
 ערימות. ועשאו פרורות פרורות, שנאמר פורת בעוך ים (תהלים עז יג). עשאו
 נזרים, שנאמר לגזר ים סוף לגזרים (סס קלו יג). עשאו כיבשה, שנאמר ובני ישראל
 הלכו ביבשה (שמות יד כט). עשאו כמין בקעה והעלת עשבים, והיו ישראל רועים
 בה, שנאמר כבהמה בבקעה תרד (ישעיה סג יד):

[ח] היתה יהודה לקדשו. (לו) כשהגיעו ישראל לים, היו עושין מלחמה זה
 עם זה, איזה שבט ירד ראשונה ולא משנתייבשו רדו, אלא בתוך
 הים ירדו, והיו יורדים (לה) עד שהגיעו לאפסיים, שנאמר הושיעני אלהים כי באו
 מים עד נפש (תהלים סט ג), וכתוב ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד כב),
 (לפ) והיה בנימין אומר אני ארד תחילה, ויהודה היה אומר אני ארד תחילה, וכן
 זבולון וכן נפתלי, וכן כולם, עד שנמלו אבנים ורגמו זה את זה, שנאמר שם
 בנימין צעיר רודם [וגו'] רגמתם שרי זבולון שרי נפתלי (תהלים סח כח), אל תקרי רודם
 אלא רד ים, ובשביל שרגם יהודה לאחיו שירדו לפניו לים, (מ) זכה ללבוש
 ארגמן, הה"ד והלבישו לדניאל ארגנא [וגו'] (דניאל ה כט), לכך אמר לו הקב"ה אתה
 היית רוגם לאחיך כדי לקדש את שמי, את הוי מושל על אחיך, לכך נאמר היתה
 יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו:

הערות ותקונים

וחשב אותם בסגנון אחר, וכן באלר"ג פל"ג חושב אותם אחת לאחת וג"כ בלופן אחר, ולהלן במזמור ק"ל
 חושב כמו שהוא במכילתא, כי מזמור קל"ז הוא מן י"ד מזמורים אשר נוספו אל המדרש תהלים מן הילקוט
 (עיין במבוא), ועיין בפ"י הרמב"ם למס' אבות שחושב ג"כ אותם בסדר אחר ומבארם קלה, ועיין בס' מגן
 אבות להרשב"ץ פ"ה מ"ד (דף ע"ח ע"א) שכתב ועשרה נסים שנעשו על הים מפורשים במדרש תנחומא
 ובאלר"ג בחילוף מועט וכן במדרש תהלים מנאום עם מעט שינוי ע"ש, ומה שהביא מן מדרש תנחומא הוא
 בתנחומא הנדפס בשלח אות י, וכן יש לרשום במבוא לתנחומא דף כ"ד: (לה) ועשאו כמין כיפיים. במכילתא
 נבקע הים ונעשה כמין כיפה שנאמר נקבת במימי. והוראת כיפה עיין ערוך השלם ערך כף, והרמב"ם בפ"י
 המשנה אבות פ"ה הביא ח"ו"ל הב' שאחר שבקעו נעשה כקובה עד ששז כדמות גג ולא מקורה ולא משפיע והיה
 הדרך כאלו היה נקב במים והמים מימין ומשמאל וממעל, הוא מאמר חפיק נקבת במימי ראש פרזיו:
 (לו) עשאו כמתבן ש' נצבו כמו נד. במכילתא נעשה כמו נד, ובכ"י האחרים הגי' עשאו ערימות כמין תבן:
 (לז) כשהגיעו ישראל לים. מכילתא בשלח מסכתא ב' פרשה ה' ובבלי סוטה ל"ז ריש ע"א בשם ר' מאיר,
 ועיין בחומ' סס ד"ה והיו, והביאו המכילתא: (לח) עד שהגיעו לאפסיים. מלשון המקרא מי אפסיים (יהזקאל
 מ"ו ג'): (למ) והי' בנימין אומר אני ארד תחלה ויהודה הי' אומר אני ארד תחלה. עיין במכילתא זה אומר
 אני יורד תחלה לים זה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין ולוחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים
 תחלה כ' התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים כו', ואח"כ מוצא בשם ר' יהודה בלשון אחר שנחשון בן
 עמינדב קפץ ונפל לים, וגם בגמרא בבלי סוטה סס מוצא בשם ר' מאיר שקפץ שבטו של בנימין וירד לים
 ואח"כ מוצא בשם ר' יהודה שאמר שלא כך היה מעשה אלא שקפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחלה ע"ש,
 ובספר"א פמ"ב מוצא בשם ר' עקיבא שבט בנימין רצה להכניס לים התחילו שבט יהודה רוגמין אותם וקפץ נחשון
 תחלה וקדש את שמו הגדול לעיני הכל, ועיין במ"ד סוף פ"ב ופ"ג אות ו', ובפסיקתא רבתי פסקא ויהי
 המקריב במאמר ד"א ויהי המקריב נחשון למה נחשון הקריב ראשון כו'. ועיין לעיל במזמור ע"ז אות א'
 ומה שהעירוני סס, ובכ"י האחרים ובנדפס גי' אחרת היה בנימין הוליק נכנס תחלה לים שג' סס בנימין
 אעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים, ומה עשה נחשון בן עמינדב קפץ לתוך גלי הים וקידש שמו של הקב"ה
 לעיני הכל ומרגם לבנימין שג' שרי יהודה רגמתם ועל ממשלת יד נחשון בן יהודה עברו ישראל, וזה לקוח
 מן ספר"א פמ"ב ע"ש: (מ) זכה ללבוש ארגמן הה"ד והלבישו לדניאל ארגנא וגו'. ודניאל הי' משבט יהודה,
 כמו

[מ] **הים** ראה ויגוס. (מא) מה ראה, ראה הים את בני ישראל שנלחמים זה עם זה על קדושת שם הקב"ה, אמר מה אני עומד, מיד ברח, שנאמר הים ראה ויגוס: (מב) דבר אחר ראה ארונו של יוסף יורד לים, אמר הקב"ה יגוס הים מפני הגם מן העבירה, שנאמר ויגוס החוצה (בראשית לט יג), אף הים גם מפניו, שנאמר הים ראה ויגוס: דבר אחר הים ראה ויגוס, לא היה רצה ליקרע, למה שהיו ממרים, אמר הם ממרים ואני אקרע, שנאמר (מג) וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז), מיד גער בו הקב"ה, שנאמר ויגער בים סוף ויחרב (שם שס ט), כיון שראה כן מיד ברח, (מד) שנאמר בושי צידון כי אמר ים (ישעיה כג ד): (מה) דבר אחר הים ראה. ראה שם המפורש חקוק על המטה וברח, שנאמר ואתה חרם את מטך ונמה את ידך על הים ובקעתו (שמות יד יז): הירדן יסוב לאחור. (מו) מה שיבו, ומה איכפת ליה, וכי בירדן היו, אלא מכאן אתה למד אם ברח ראש האומנות ברהה כל האומנות, כיון שראה הירדן את הים בורה ברה אף הוא, (מז) אמר משה לים לא אמרת איני נקרעת, ועכשיו אתה בורה, מה לך הים כי תגוס, אמר ליה מן הדיון איני ראוי ליקרע לפניך, שאני נבראתי ביום שלישי, שנאמר ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א ט), וכתוב ויהי ערב ויהי בוקר יום שלישי (שם שס יג), ואתה נבראת ביום ששי, שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם (שם שס טו), וכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (שם שס נא), לפיכך לא מפניך אני בורה וגם, אלא מלפני אדון חולי ארץ, מלפני אדון שיצר את הארץ, דכתוב ותחולל ארץ ותבל (תהלים נ ז), מלפני אלהי יעקב התופכי הצור אגם מים הלמיש למעינו מים:

מזמור קמז

[א] (א) **אהבתי** כי ישמע ה' את קולי תחנוני. זהו שאמר הכתוב כי עם בציון ישב [בירושלים בכו לא תבכה] חנון יחנך לקול זעקתך (ישעיה ל יט), אין מתבקש לפני הקב"ה אלא שישמע תפלתן של ישראל ואם שמע עשה,

הערות ותקונים

כמו שמפורש בקרא ויהי כהם מבני יודם לויאל תמו"ש (דניאל ב' ו'), וכן צנמרא סנהדרין ז"ל דניאל מבני יודם, ובמכילתא שם זכו למלכות שני שרי יודם רגמחם ואין רגמחם אלא מלכות, שנאמר והלבישו לדניאל ארנוונא וגו': (מא) מה ראה, ראה הים את בני ישראל. מוצא בילקוט תהלים רצח תתע"ג מן ד"א ראה הים את ישראל, וחסר ה"ן, וה"ן מדרש במאמר שלפניו על מה לך הים כי תגוס מוסב על זה, כי המאמר מה לך הים כי תגוס הוא ממכילתא בשלח מסכתא ב' פ"ד וחסר ה"ן, והמאמר ר' נהוראי אומר מ"ן אלא הדברים רבה הוא פ' עקב פ"ג אות ה', ומן ד"א ראה הים הוא משו"ס שלפניו: (מב) ד"א ראה ארונו של יוסף יורד לים. במכילתא בשלח מס' ב' פ"ג שמעון איש קטרון אומר בזכות עזמות של יוסף אני קרע לכה את הים, שני' ויגוס וכתוב הים ראה ויגוס, וכן נשנה בב"ר פפ"ז אות ה': (מג) שנאמר וימרו על ים בים סוף. בב"ר האחרים ובגדפס טסק ומהו בים סוף שאף בים סוף ממרים והתחילו המים לטבען, שני' ויגוס וכתוב הים ראה ויגוס: (מד) שנאמר בושי צידון כי אמר ים. בב"ר האחרים ובגדפס נוסף: אמר הים אני שאין לי אלא מעוז הים פחדתי מפניו שלא גדלתי בתורים ולא רועמתי בתולות אתה על אחת כמה וכמה. והכוונה לסיפא דקרא כי אמר ים מעוז הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בתורים רועמתי בתולות, ועיין ספרי גשא פסקא מ"ב סוף פסוק וישם לך שלום, ובילקוט ישע"י רמז רנ"א: (מה) ד"א הים ראה ראה שם המפורש חקוק על המטה. זה ליתא בב"ר האחרים ובגדפס, ונמנא גם בב"ר ו', וכן הוסף הרא"ש, וראיתי במדרש דב"ר פ' עקב פ"ג אות ה' כשיאמר ישראל וממרים לא עשה להם כמים אלא על המים ימנין שנאמר הים ראה ויגוס, מה ראה, ר' נהוראי אמר שם המפורש ראה חקוק על המטה ונקרע: (מו) מה שיבו ומה איכפת ליה. מוצא בילקוט שם: (מז) אמר משה לים לא אמרת איני נקרעת ועכשיו אתה בורה בו' שאני נבראתי ביום שלישי. עיין שמ"ר פכ"א אות ו', כיון שהלך משה לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע, אמר לו הים מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי בו':

(א) של המזמור קמ"ז נרשם בב"ר קמ"ו, באשר חשב המעתיק לבי סדר המזמורים אשר סיים במזמור קמ"ד מזמור אהבתי כי ישמע הוא מזמור קמ"ו, אבל באמת הוא מזמור קמ"ז. ואין ספק שלפני המסדר

שנאמר ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר (דניאל ט יט), (ב) וישראל אוהבין להקב"ה שהוא שומע תפלתן בכל שעה, לכך אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני, אמרה כנסת ישראל אוהבת אני אותך לפיכך שמע, ומאהבה שאני אוהבת אותך אנכי חולה, שנאמר כי חולת אהבה אני (ש"ס ז ט), אנכי אוהבה אותו, ואוהבה את ביתו, שנאמר ה' אהבתי מעון ביתך (תהלים ט ח), אין אדם יודע את האהבה שביני לבין קוני, שנאמר כי עזה כמות אהבה (ש"ס ח ו), וכתוב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (ש"ס ז), אבל און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים טו יח), אמר להם הקב"ה אתם אוהבים אותי ואני אוהב אתכם, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (דברים ז ח), וכתוב ואהבך וברכך והרבך (ש"ס יג): כי ישמע ה'. אמר להם הקב"ה השמיעני את קולך (ש"ס ז יד), למה כי קולך ערב (ש"ס ט) היושבת בנגים חברים מקשיבים לקולך השמיעני (ש"ס ח יג), שהקב"ה מתאוה לשמוע תפלתם של ישראל, אמר להם הקב"ה אתם מתאוים שאשמע את קולכם, (ג) אף אני מבקש שתשמעו לי, שנאמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח א), אם שמעת תהיה נשמעת, שנאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (ישעיה נח ט): את קולי תחנוני. אמרה ישראל לפני הקב"ה אפילו כל העולם קוראין לך הנח אותם ושמע תפלתינו, לכך נאמר את קולי תחנוני, וכן עשה לי הקב"ה:

[ב] כי הטה אזני לי. (ד) אין האזנים של מעלה כרויות אלא לי, שנאמר אזנים כרות לי (תהלים נ י), וכתוב הטה אלהי אזנך ושמע (דניאל ט יח): ובימי אקרא. (ה) בימים טובים שנתת לי ביום השבת ביום הכיפורים בסוכות בפסח בעצרת בראש השנה, הוי ובימי אקרא שאני קורא בסדר קרבנות וקורא בענינו של יום, במה שהפלת עמי:

[ג] אפפוני חבלי מות. (ו) הקיפוני בני אדם הייבי מיתה החבולים למות: (ז) דבר אחר חבלי מות. כמו חבל נביאים (ש"א י), חבלי שאול (תהלים יח ו), הם חבלי רשעים: ומצרי שאול מצאוני. אלו המלכות, שנאמר מיד שאול אפרם (פסע יג יד): צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. (ח) שאנו מברכין

הערות ותקונים

ה' מזמיר לא לנו (קט"ו) מחובר למזמור קי"ד, כמו שהביא גם הרד"ק בריש מזמור קט"ו וז"ל לא לנו יש ספרים שאין זה תהלת המזמור: (ב) וישראל אוהבין להקב"ה. מובא בילקוט תהלים רמז תתע"ד בשם המדרש, ובילקוט המאמר קטוע, ויש לתקן עפ"י המדרש: (ג) אף אני מבקש שתשמעו לי שג' והיה אם שמוע תשמע. בילקוט הגי' שנאמר לו עמי שומע לי, אם שמעת תפלתך נשמעת, שג' אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך, וכתוב אז תקרא וה' יענה: (ד) אין האזנים של מעלה כרויות. מובא בילקוט שם וגורם צרואות, ובאמת הגי' כרויות נכונה, והוא מלשון אזנים כרות לי (תהלים מ' ז'): (ה) בימים טובים שנתת לי ביום השבת ביום הכפורים בסוכות בפסח בעצרת בראש השנה. הכוונה שדורש ובימי אקרא על השבתות והאזנים שכתוב בהם יום, ובכ"י האחרים ובגדלפס המאמר מוקטע, והגי' בימים טובים שנתת לי, שנאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' (ויקרא כ"ד ח'), וכתוב ביום הכפורים [במדבר כ"ח כ"ו], וכתוב בארבעה עשר [יום] אחד חג הסוכות ז"ל בחמשה עשר יום אחד בשביעי חג הסוכות (ויקרא כ"ג ז') או ז"ל בארבעה עשר יום אחד חג הסוכות ז"ל בחמשה עשר יום אחד בשביעי חג הסוכות (ויקרא כ"ג ז') או ז"ל בארבעה עשר יום אחד חג הסוכות ז"ל בחמשה עשר יום אחד בשביעי חג הסוכות (ויקרא כ"ג ז'): ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' (ויקרא כ"ד ח') באחד לחמש השביעי [אולי ז"ל אחד לחמש השביעי באחד לחמש] (ויקרא כ"ג ז'), בעשור אחד [השביעי] הזה יום הכפורים הוא (ש"ס ז ט), וכתב בעל זית רענן וז"ל באחד לחמש השביעי, יום תרועה יהי לכם, בעשור אחד יום הכפורים, נמצא סגך קרויים יום, ובמדרש תהלים גרס ובע"ז לחמש חג הסוכות ז' ימים לה', וקשה א"כ פסח נמי כתיב שבעת ימים, וגי' בילקוט כוונה דהגך ז' ימים למניינא אתא, אבל דר"ה וי"כ איקראו יום עכ"ז: (ו) הקיפוני בני אדם הייבי מיתה. בכ"י האחרים ובגדלפס נאמר רק אפפוני חבלי מות בני אדם חבולים למות, ועל חבולים למות כתב בעל זית רענן בילקוט שם פי' ממושכנין למות מלשון אם חבול תחבול: (ז) ד"ה חבלי מות כמו חבל נביאים חבלי שאול הם חבלי רשעים. כ"ה גם בצ"ו, וכן הוסיף הרמ"ס, וליתא בכ"י האחרים ובגדלפס, וגם רש"י תהלים קט"ו ג' כתב חבלי מות, חבלי שאול, כלם לשון חבורות הם כמו חבל נביאים (ש"א י'): (ח) שאנו מברכים על הרעה ברוך דיין האמת. כ"ה גם בצ"ו, וכן הוסיף הרמ"ס, וליתא בכ"י האחרים ובגדלפס

על הרעה ברוך דיון האמת, ולעולם אנו קוראים בשמך, שנאמר אלה ברכב
 ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ ח):

[ד] נדרתי לה' אשלם. (ט) ר' יהודה אומר טוב אשר לא תדור משתדור ולא
 תשלם (קהלת ט ד), טוב מזה ומזה מי שאינו נודר כל עיקר, שנאמר
 וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (דברים כג כג), ר' מאיר אומר טוב מזה ומזה
 נודר ומשלם, שנאמר נדרו ושלמו לה' אלהיכם (תהלים עו יג):

[ה] יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. (י) עשרה דברים נקראו יקרים, התורה
 שנאמר יקרה היא מפנינים (משלי ג טו). ישראל שנאמר הבן יקר לי
 אפרים (ירמיה לא יט). עושר שנאמר והון אדם יקר הרויץ (משלי יג כו). דעת שנאמר
 וכלי יקר שפתי דעת (סס כ טו). נבואה שנאמר ודבר ה' היה יקר בימים ההם
 (ש"א ג ה). תבונה שנאמר יקר רוח איש תבונה (משלי יו כו). סכלות שנאמר יקר
 מחכמה ומכבוד סכלות מעט (קהלת י ה). צדיקים שנאמר ולי מה יקרו רעיון אל
 (תהלים קל"ט יז). חסד שנאמר מה יקר חסדך אלהים (סס לו ח). מיתת הצדיקים שנאמר
 יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (סס ק"ו טו). (יא) ויש אומרים אף אדם נקרא יקר,
 שנאמר אוקיר אנוש מפני ואדם מכתם אופיר (ישעיה יג יג):

[ז] [יקר בעיני ה' המותה לחסידיו]. (יב) משל למלך ששלח שלטון לגבות
 (יג) סמיון שלו, והלך ונתאכסן אצל בעל הבית אחד עשרה ימים, בכל
 יום הפקיד אצלו מאה מנה, הרי עשר ריבוא, [כשבא לגבות סמיון שהוא חייב,
 אמר כל עצמו אינו חייב אלא חמשים היאך אני תובען לו, כך אמר הקב"ה
 קשה בעיני לומר לצדיקים שימותו. קשה בעיני לומר לאברהם שימות, שכבר
 הקנני שמים וארץ, וירד אל כבשן האש על שמי, וקודש שמי בעולמי. קשה
 בעיני לומר ליצחק שימות, שכבר השלים נפשו לעקידה, ועקד עצמו על גבי
 המזבח, וקודש שמי בעולם. קשה בעיני לומר ליעקב שימות, שהרי עמל בתורה
 כל ימיו, וקודש שמי בעולם. קשה בעיני לומר למשה שימות, שהרי השלים נפשו
 בכפו וירד לפרעה, וקודש שמי בעולם. קשה בעיני לומר לדוד שימות, שהשלים
 נפשו בכפו וירד לגלית, וקודש שמי בעולם. וכן להנניה מישאל ועזריה, שקידשו
 שמי בעולם, וירדו בתוך כבשן האש. (יד) וכן לדניאל בגוב האריות, וקודש
 שמי בעולם. (טו) ואילולא ששאלו הצדיקים מיתה בפיהם לא היו מתים לעולם,
 כיצד אברהם אמר ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כו), ויצחק אמר בטרם אמות (סס
 כו ד), יעקב אמר אמותה הפעם (סס מו ל), משה אמר כי אנכי מת בארץ הזאת
 (דברים ד כג), (טז) דוד אמר תהי [נא] ירך בי (ש"ב כ"ו יז), ולפי שהצדיקים שואלים

הערות ותקונים

ובנדפס: (ט) ר' יהודה אומר כו' טוב מי שאינו נודר כל עיקר ר' מאיר אומר טוב נודר ומשלם. כאשר לפנינו
 כן הוא בירושלמי נדרים פ"א ה"א (דף ל"ז ע"ד) ר' יהודה אומר טוב שלא תדור כלל ור"מ אומר טוב נודר
 ומשלם ומוצא לראי' נדרו ושלמו, אבל בתוספתא חולין פ"ב ובגמרא בבלי חולין ב' ע"א ונדרים ס' ע"א
 מוצא בשם ר' מאיר טוב שאינו נודר כל עיקר, ובשם ר' יהודה טוב נודר ומשלם, ובגמרא שם לא הביא ראיות
 מהכתובים, ועיין ברש"י ותוס' חולין שם שלא בתוספתא חולין פ"ב ובגמרא בבלי חולין ב' ע"א מוצא
 כמו לפנינו בשם ר' מאיר טוב הנודר ומשלם ומוצא לראי' שנאמר נדרו ושלמו לה' אלהיכם ובשם ר' יהודה
 מוצא טוב מי שאינו נודר כל עיקר ומוצא לראי' וכי תחדל לנדור, ובמדרש קהלת פ"ה פ' טוב אשר לא
 תדור המאמר קטוע וגשאר רק המאמר מר' מאיר, ובספרי תל"ג פסקא רס"ה מוצא כמו שהוא בבבלי:
 (י) עשרה דברים נקראו יקרים. וי"ר ריש פ"ב ומדרש שמואל פ"ח, ומוצא בילקוט שמואל רמז ל"ז בשם
 וי"ר, ובכ"י האחרים ובנדפס נשמטו ב' הראשונים התורה וישראל בשגגת המשתיק: (יא) ויש אומרים אף
 אדם שכ' אוקיר אנוש וכו'. כ"ה גס בכ"י ו', וכן הוסף הרא"ש, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס: (יב) משל
 למלך. מוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ה בשם המדרש: (יג) סמיון. פי' בל"י סמיון אומר של מלכים
 (שאלתקאממטר), לכן נכון לנדרים ששלח שלטון סמיון לנדות מס שלו, ובזו"ר פ"ל טלח המלך נבאי סמיון
 לנבותה, פי' נבאי הממונה על אזור המלך: (יד) וכן לדניאל בגוב האריות וקודש שמי בעולם. כ"ה גס
 בכ"י ו', וכן הוסף הרא"ש, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס: (טו) ואילולא ששאלו הצדיקים מיתה בפיהם
 לא היו מתים לעולם. בילקוט הביא אח"כ מלת "וכו" כי קצר ולא השלים המאמר: (טז) דוד אמר תהי נא

מיתה בפיחם, אמר הקב"ה יסתלקו אלו מפני אלו, אלמלא היה אברהם קיים
 היאך היה יצחק מנהיג שררה, וכן יעקב, וכן משה, וכן יהושע, וכן שמואל,
 וכן דוד ושלמה, אלא אמר הקב"ה יסתלקו אלו מפני אלו:
 [ז] דבר אחר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. (יז) משל למלך ששלח איפרכוס
 למקום אחד והנהיג בו יפה, השלים זמנו נתן לו איפרכיא אחרת,
 אותו שהיה יוצא מאצלן היו מקלסין אותו שהנהיגם יפה, ואותו שנכנס אצלם
 היו מקלסין אותו שהוא עתיד להנהיגם, כך הקב"ה שיגר צדיק בעולם להנהיג
 הדור והוא מנהיגו יפה, כשנסתלק מן העולם הבריות מצטערין עליו, שכל זמן
 שהצדיק ביניהם מכלה את הפורעניות מלבוא בעולם, ומלאכי השרת שמחין
 עליו שהוא בא ושורה ביניהם, (יח) וכשהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של
 מלאכי השרת יוצאין לקראתו, כת אחת אומרת יבוא שלום (ישעיהו נז ב), כת
 שניה אומרת ינחו על משכבותם (סס סס), שלישית אומרת הולך נכחו (סס סס).
 וכשהרשע נפטר מן העולם, שלש כתות של מלאכי השרת יוצאין לקראתו, כת
 אחת אומרת אין שלום אמר ה' לרשעים (סס מה כג), שניה אומרת רדה והשכבה
 את ערלים (יחזקאל לג יט), שלישית אומרת למעצבה תשכבון (ישעיהו ל"א):
 [ח] (יט) דבר אחר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. משל למלך שיצא הוא וחילותיו
 למדבר, וכלה (כ) אריסטון שבידו, אמר אילו היה מאן דיהיב
 (כא) גלוסקא אחת, בא (כב) אריסטון נתן לו גלוסקא אחת, כשהגיע בישוב
 קדמוהו במאכל ומשתה, וכשהגיע לביתו שכח אותו אריסטון, והוא בא ועמד
 לפניו, אמר לו המלך מה טיבך, אמר לו אני הוא שנתתי לך הגלוסקא במדבר,
 אמר לו הרי אתה עשוי שלמון, אמר לו לכך נתתי לך, אמר לו הרי אתה עשוי
 איפרכוס, אמר לו לכך נתתי לך, אמר לו הרי אתה כיוצא בי, שמא יותר ממני
 אתה מבקש, כך אמר הקב"ה לצדיקים, הרי אתם כיוצא בי, שמא יותר ממני
 אתם מבקשים, שנאמר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל
 כפי תהיה (ירמיהו טו יט), מה אני בורא עולמות ומהיה מתים אף אתם כן: אנה
 ה' כי אני עבדך. מלמד שהיה דוד משפיל עצמו בכל מקום, שנאמר ויאמר
 (אליו שאול) [המלך שאל אתה] בן מי זה העלם (ש"א י"ט):
 [ט] אני עבדך בן אמתך. (כג) לא דומה עבד תרבות לעבד הלכות מן השוק,
 אני הוא בנה של רות, שאמרה ופרשת כנפך על אמתך (רות ג ט):
 פתחת למוסרי. (כד) פתחת איסורי מתמר, (כה) דכתיב ערות כלתך לא תגלה
 (ויקרא יח טו), התרת איסורי מרות המואביה: לך אובח זבח תודה. שכל מי שהוא

הערות ותקונים

יך' זי. כ"י האחרים ונדפס מוצא הכתוב אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ז' ז'), גם נוסף עוד סס
 ציונה כתיב קח נא את נפשי (יונה ד' ג'): (יז) משל למלך ששלח איפרכוס למקום אחד והנהיג בו יפה. כ"י
 האחרים ונדפס חסריס המלות "למקום אחד" ויותר נכון לגרוס לאפרכיא כמו שחראה במאמר שחאר זה
 ונתן לו אפרכיא אחרת, ופי' אפרכוס ציוני επαρχος שר העיר ופי' אפרכיא επαρχία ממשלה
 מדינה, וגם נקראה כן המדינה עגמה, עיין מוספי, והמאמר מוצא צילקוט תהלים סס, ויש לתקן סס
 כמו שהוא במדרש: (יח) וכשהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת כו'. לעיל ממזמור ל' אות
 ג' וצילקוט תהלים רמו תתע"ה בשם המדרש, ובמ"ר ס"א אות ז', פסיקתא רבתי פסקא ז', ועיין בבלי
 כתובות ק"ד ע"א: (יט) ד"א יקר בעיני ה', מוצא צילקוט תהלים סס: (כ) אריסטון. ציוני εριστων
 פי' סעודה (מאהלנייס): (כא) גלוסקא. פי' עונה ופת עגול ציוני χελλεξ: (כב) אריסטון. פי' מי
 שמאכיל את הסעודה: (כג) לא דומה עבד תרבות לעבד הלכות מן השוק. כ"ה גם כ"י ו', וכן הוא
 צילקוט, אבל כ"י האחרים ונדפס לפי שאינו דומה עבד שגולד בתוך הבית לעבד שהוא לקוח מן השוק, ורש"י
 בפ' תהלים קט"ז ס"ז הביא ו"ל עבדך בן אמתך אינו דומה תרבות עבד הלכות מן השוק, לילוד משפחה
 שבבית, ולפי' היתה לו גי' אחרת במדרש, ולפי' דבריו יש לגרוס לא דומה תרבות עבד שבבית לעבד הלכות
 מן השוק: (כד) פתחת איסורי מהמר התרת איסורי מרוה. בגמרא בבלי יבמות מ"ז ע"א דרש רבא מא'
 דכתיב פתחת למוסרי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע שני מוסרות שהיו עלי פתחתם רות המואביה ועמה
 העמונית ע"ש בפירש"י: (כה) דכתיב ערות כלתך לא תגלה. כ"ה גם כ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא
 כ"י

חייב המצאת מביא המצאת, אשם מביא אשם, אני איני מביא לא אשם ולא המצאת, אלא זבח הודייה אני מביא לך, (כו) הוי ובשם ה' אקרא, שאני ממנה בין הצדיקים, לכך נאמר לך אזנח זבח תודה :

מזמור קיו

[א] הללו את ה' כל גוים. זהו שאמר הכתוב אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך (תהלים טו ח), (א) כיצד בשר ודם צר צורה על גבי הכותל, אין צורתו עושה צורה, אבל הקב"ה האדם הוא צורתו, (ב) שנאמר (ויצר ה') (ויברא) אלהים את האדם בצלמו (בראשית א כז), ואף האדם מוליד בנים כצלמו, שנאמר ויולד בדמותו כצלמו (שם טו ג), המים מעשה ידיו של הקב"ה והם שורצים, שנאמר ישרצו המים (שם טו ב), מלך בשר ודם כשבאין לקלסו, אוהביו באים, שמה שונאים, אבל הקב"ה הכל סקלסין אותו, שנאמר כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך (תהלים טו ט): (ג) שאל פולפום אחד (ד) את ר' יהושע בן הנגיה איזה יום שכל העולם שוין והאומות משתחוים לפני הקב"ה, אמר לו יום אחד הכל שמחים, אימתי, אלא כיון שהגשמים נעצרון הכל מצירין, וכשהגשמים יורדין הכל שמחין ומקלסין להקב"ה, שנאמר כל גוים אשר עשית וגו' (שם טו ט), אימתי כי גדול אתה ועושה נפלאות (שם טו י), ואין נפלאות אלא גשמים, שנאמר נפלאות עד אין מספר הנותן כספר על פני ארץ (איוב ס ט), לכך נאמר הללו את ה' כל גוים: אמר ר' תנחום בר חייה גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים שמחה לכל העולם, לבהמה ולחיה ולעופות, שנאמר פקדת הארץ ותשוקקיה (תהלים סט י), מה היא ותשוקקיה, תן לה שוקה. (ה) דבר אחר ותשוקקיה תן לה תאותה, כענין שנאמר ואל אישך תשוקתך (בראשית ג י), עפרת שנת טובתך (תהלים סט יב), מה כתיב בתריה, הריעו לאלהים כל הארץ (שם טו ט):

[ב] (ו) דבר אחר הללו את ה' כל גוים [שבחוחו כל האומים]. שאל ר' שמעון בן רבינו הקדוש את אביו מי הם כל גוים, מי הם כל האומים, אמר לו כל גוים אלו הגוים ששיעבדו את ישראל, כל האומים אלו האומות שלא שיעבדו בהם, אמרו כל האומות מה אם אלו שנשתעבדו עם בני ישראל מקלסין להקב"ה, אנו שלא שיעבדנו בהם על אחת כמה וכמה, לכך נאמר הללו את ה' כל גוים שבחוחו כל האומים, אמרו ישראל אנו על אחת כמה וכמה התחילו לומר כי גבר עלינו חסדו, אמרה הארץ ואמת ה' לעולם, מהו ואמת אמת ברית שקיימת עם האבות, שנאמר וזכרתי את בריתי יעקב (ויקרא כו טז): דבר אחר

הערות ותקונים

כ"י האחרים ונדפס: (כו) הוי ובשם ה' אקרא שאני ממונה בין הצדיקים לכך נאמר לך אזנח זבח תודה. כ"ה גם כ"י ו', וכן וסוף כ"ה פ', אצל כ"י האחרים ונדפס הוי לך אזנח זבח תודה: (א) כיצד בשר ודם צר צורה. עיין לעיל מזמור י"ח אות כ"ו, ומזמור כ"ג אות א', ומכילתא הסירה פ"ח: (ב) שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם בצלמו. תקנתו ויברא אלהים, וכ"י האחרים ונדפס נוצח בטעות הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם (בראשית ב' ו'): (ג) שאל פולפום אחד. כ"י האחרים הני' אמר ר' פנחס שאל פולפום, ויש נוסחאות שאל פלוספוס אחד, ובכ"ר פ"ג אות ו', ובכ"ר פ"ו אות ו' גי' אחד שאל, ומונח בילקום תהלים רמז ת"א בט"ז: (ד) את ר' יהושע בן הנגיה. בכ"ר הני' את ר' יהושע בן קרח וכו' ר' את ריב"ז, וע"ש בכ"ר חספת דברים: (ה) ד"א ותשוקקיה תן לה תאותה. בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים בטעות רבי אומר ותשוקקיה וכו' ד"א וכמעתיק חשב על אות ד' שהיא ר' והל"פ רבי אומר, וכן הטעות במאמר שלאחריו רבי אומר הללו את ה' כל גוים שאל ר' שמעון, ל"ל ד"א הללו את ה': (ו) ד"א הללו את ה' כל גוים שאל ר' שמעון. מונח בילקום תהלים סט רמז תתע"ה בט"ז המדרש, והביא רק החלת המאמר, ולפני המאמר הזה נמלא כ"י ב' ד' ו' (וכ"י ה' חסר דף שלם) חספה, אשר לאננה כ"י שלפניו ולא כ"י ג' ו', ולא בדפוס ראשון הדפס עפ"י כ"י ג', ומספ גם בדפוס וויניציא ואח"כ

ואמת ה' לעולם. היה הקב"ה מפתה לאליהו שילך ויראה אל אהאב, שנאמר
 לך הראה אל אהאב (מ"א י"א א) אמר לו אליהו היאך אני הולך, ועד עכשיו לא
 עשה עוד תשובה, אמר לו הקב"ה כשהייתי משקה את עולמי, אדם אחד היה
 בעולם והשקיתי את עולמי בעבורו, שנאמר ואד יעלה מן הארץ (בראשית ג ו)
 אף עכשיו לך הראה אל אהאב ואתנה מטר (מ"א ט"ז ט):

[ג] דבר אחר הללו את ה' כל גוים. (ז) כיון שהושלך אברהם לכבשן האש,
 בא נבריאאל ורצה להצילו, אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד
 בעולמו, שנאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ (יחזקאל ל"ג כד), נאה ליחיד
 להציל ליחיד, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית לו ז), אף
 על פי כן איני מקפח שורך, עתידין לירד שלשה צדיקים לתוך כבשן האש
 לקדש את שמי, ואתה יורד ומצילן, כיון שהושלכו חנניה מישאל ועזריה לתוך
 כבשן האש (ח) עמד יורקמי שר הברד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אני
 שר של ברד ארד ואכבה האש של כבשן, אמר לו נבריאאל אני שר של אש
 אלך ואקדיח מבחורין ואצנן מבפנים ואעשה גם בתוך גם, אמר לו הקב"ה רד,
 ירד והצילן, (ט) חנניה אמר הללו את ה' כל גוים מישאל אמר שבחיהו כל
 האומים, עזריה אמר כי נבר עלינו חסדו, נבריאאל אמר ואמת ה' לעולם, מה
 שאמרת לי בימי אברהם עשית וקיימת, (י) הוי ואמת ה' לעולם:

מזמור קיה

[א] הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. זהו שאמר הכתוב אמרו צדיק כי טוב
 (ישעיה ג י), (א) כשהאדם מזכיר את הצדיק יהא מזכירו לטובה,
 שנאמר אמרו צדיק כי טוב, וכשמזכיר את הרשע מזכירו לרעה, שנאמר אוי

הערות ותקונים

ואח"כ בכל הדפוסים, והרא"פ כתב בגליון דפוס וויניציא אינו נכתובים ר"ל סלח נמלא ככ"י שלפניו, וק'
 נוסף טס: ד"א הללו את ה' כל גוים כך אומרים ישראל לאומות העולם קלסו להקב"ה, והקב"ה אומר
 קלסו לישראל, החתן אומר קלסו לכלה, והכלה אומרת קלסו לחתן, עתידין אומות העולם שיקלסו להקב"ה
 בשעה שיגאל ישראל מביניהם שנאמר בהקצב עמים יחדו (תהלים ק"ג כ"ג) ואומר הודיע ה' ישועתו (טס
 ז"ח ב') לכך נאמר הללו את ה' כל גוים: (ז) כיון שהושלך אברהם לכבשן האש בא נבריאאל. עיין תנחומא
 הלכות א"ת ה' ובהערה מ"ט שהעירותי שנובא בילקוט תהלים רמז תתע"ז בשם התנחומא, ועיין פסחים
 קי"ח ע"א ז"ר פמ"ד שמ"ר פי"ח ובחיות פ"א פסוק עד שהמלך ובש"ס במאמר שלפניו ותמלא הלופי
 נוסחאות: (ח) עמד יורקמי שר הברד. וכן בגמרא פסחים טס, ועיין בערוך השלם לירידי הרב הגדול
 מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט מה שהעיר על זה: (ט) חנניה אמר הללו את ה' כל גוים כו'. עיין שמ"ר פ"ט
 אות א' חנניה מישאל ועזריה כשירדו לכבשן האש לא ירדו אלא בסיומן, כיגד לא לו אמר חנני, לשמך תן
 כבוד אמר מישאל, על חסדך ועל אמתך אמר עזרי, ונבריאאל ה' עונה אחריהן למה יאמרו הגוים איה וגו'
 כו', ועיין בגמרא פסחים טס: (י) הוי ואמת ה' לעולם. כן הוא הסיוס גם ככ"י ו' וככ"י ג' וככ"י ח'
 ובדפוס ראשון, אבל ככ"י ב' ד' ה' ו' נמלא פה הוספה, ואמת ה' לעולם הללויה יבי שמו של הקב"ה מבורך
 שטלו אמת, וכן הוא אומר וה' אלהים אמת (ירמיה י"ו) וישראל אמת, טנ' אנשי אמת (שמות י"ח כ"א),
 בניו אמת שנאמר תתן אמת ליעקב (מייכה ז' כ'), והתורה אמת שנאמר ונתתי פעולתם באמת (ישעיה ס"א
 ח'), הוי ואמת ה' לעולם הללויה. אלא השלש אותיות מעידות עליו שהוא אמת א' ראשונה, מ' תיכונה,
 ת' אחרונה" ע"כ. ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים נוסף רק מן אמת ג' אותיות מעידות עליו שהוא
 אמת והשאר לא העתיק והמאמר אמת ג' אותיות הוא נשנה בירושלמי סנהדרין פ"א ה"א (דף י"ה ע"א)
 מהו אמת א"ר בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם, אמר ריש לקיש אל"ף רישא דאלפא ביתא מ"ם באומות
 תי"ו בסופה לומר אני ה' ראשון שלא קיבלתי מאהר ומבלעדי אין אלהים שאין לי שותף כו', וכן נשנה
 בדברים רבה פ"א אות י' א"ר ראובן ומהו חותמו של הקב"ה, אמת, ולמה אמת, אמת יש בו שלש אותיות
 אל"ף ראשון של אותיות מ"ם אומות, תי"ו סופן לומר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים:
 (א) כשהאדם מזכיר את הצדיק יהא מזכירו לטובה. מוצא בילקוט ישע"י רמז רס"ב במאמר ד"א אמרו
 צדיק כי טוב והער הגיון "שז"ט" ומן כתיב צדקתך כהררי אל, הוא מפסיקתה דר"כ פסקא שור

לרשע רע (סס סס יח), וכן הוא אומר זכר צדיק לברכה [ושם רשעים ירקב] (משלי י ז), וכן את מוצא באברהם, בשעה שהקב"ה מזכיר את אברהם הצדיק הוא מברכו, שנאמר המכסה אני מאברהם (בראשית יח יז), מה כתיב בתריה, ואברהם היו יהי וגו' (סס סס יח) וכשהיה מזכיר עמלק היה מקללו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כס יז), מה כתיב בתריה, (מחיה) תמחה את זכר עמלק (סס סס יט), הוי אמרו צדיק כי טוב :

[ב] דבר אחר אמרו צדיק כי טוב [כי פרי מעלליהם יאכלו]. אתה מוצא (ב) הברכה עושה פירות, אבל הקללה אינה עושה פירות, שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעיה ג יח), כפרי אינו אומר, אלא כי גמול ידיו, שאין הקללה עושה פירות: דבר אחר אמרו צדיק כי טוב. אמרו לצדיקו של עולם כי טוב, במה שהוא עושה לכם, (ג) את מוצא בראש השנה הכל עומדין בדין לפני הקב"ה, וכל אומה ואומה אומרים אנו זכינו בדין, ויום הכיפורים בא והקב"ה מזכה את ישראל וסולח לעוונותיהם, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא י"ג), ועדיין אין אנו יודעים מי זכה בדין, וכיון שחג הסוכות בא, ישראל נופלין לולביהן, (ד) ומקלסין לצדיקו של עולם, ויודעין שישראל זוכין בדין, מה הם אומרים, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, הוי אומר אמרו צדיק כי טוב :

[ג] דבר אחר הודו לה' כי טוב. זהו שאמר הכתוב ואמרת ביום ההוא אודך ה' (ישעיה יב ה), (ה) אין לישראל מה שישלמו להקב"ה אלא הודייה בלבד על כל טובה שעושה עמכם, שנאמר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא (סס סס ה), כיון שראה דוד ההודייה טובה, אמר הודו לה' כי טוב, וכן הוא אומר מכסה פשעיו לא יצליח [ומודה ועוזב ירוחם] (משלי כה יג), ואומר אודה עלי פשעי לה' (תהלים לג ס), בשביל שהודיית ואתה נשאת עון חטאתי סלה (סס סס), וכן הוא אומר טוב להודות לה' (סס כג ג), לכך הודו לה' כי טוב, כל מי שהוא מודה לפניו הוא לוקח טוב, שנאמר קחו עמכם דברים וגו' [וקח טוב] (תהלים קכז יד ג):

[ד] דבר אחר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. מהו כי לעולם חסדו, אין הקב"ה עושה חסד עם ישראל לא לשנה ולא לשנתיים, אלא עד עולם, וכן את מוצא (ו) משה נתן להם התורה שנקראת חסד, שנאמר ותורת חסד על לשונה (משלי לא כו), (ז) ולא נלקחה מהם אלא לעולם ניתנה להם, וכן כל חסדים שהקב"ה עושה לישראל לעולם הן, שנאמר חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג כג), הוי כי לעולם חסדו :

[ה] דבר אחר כי לעולם חסדו. משל למה הדבר דומה, לבעל הבית שהיה מלוח לכל בני עירו, והי' בני עירו אומרים, זכור אותו בעל הבית לטובה, שהוא נתן לנו כל צרכינו בימות הגשמים, אלא שהוא נטל ממנו שלשה

הערות ותקונים

או כשב (ע"ג ע"ב), ועיין ב"ר פמ"ט אות ה' ה"ר יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מ"ט זכר לדיק לברכה כו', ועיין יומא ל"ח ע"ב, ופסיקתא רבתי פ"ב: (ב) הברכה עושה פירות אבל הקללה אינה עושה פירות. עיין ירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ט"ז ע"ב) הזכות יש לה קרן ויש לה פירות, שנאמר אמרו לדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, שג' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, והוא קרוי לרשע שלפניו, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא שור או כשב (ע"ג ע"ב) מעשיהם של לדיקים עושים פירות ומעשיהם של רשעים אינם עושים פירות, וע"ש בהערות שלי: (ג) את מוצא בר"ה הכל עומדין בדין. עיין פסיקתא דר"כ פסקא ולקחתם לכם ובהערה ל"ו: (ד) ומקלסין לצדיקו של עולם. ככ"י האחרים ובנדפס נוסף, כמו שבא ונוצח" עיין בפסיקתא שם: (ה) אין לישראל מה שישלמו להקב"ה. מוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ה, והליון ממזמור קי"ז מוסב גם על מזמור קי"ח: (ו) משה נתן להם התורה. מוצא בילקוט שם: (ז) ולא נלקחה מהם אלא לעולם ניתנה להם. כ"ה גם בכ"י ו, וככ"י האחרים ובנדפס הגי' ולא נלקחה מהם לעולם אלא נתנה להם למורשה, שנאמר תורה אה לנו משה מורשה

מלעים ריבית בימות החמה (ח) [בא אחד ואמר אני נותן במלע אחד, הניחו לראשון ומודים לשני], בא אחד ואמר אני נותן חנם, לא לזה נאה להודות שהוא נותן חנם, כך הקב"ה מפרנס לכל בריותיו חנם, ולא נאה להקב"ה להודות ולהלל אליו, לכך נאמר הודו לה' כי טוב:

[ו] יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו. אין נאה מן האדם לומר על עצמו שהוא טוב, אלא אם יהיו אחרים מעידים בו, ומי מעיד בהקב"ה ישראל, לכך יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו: (ט) דבר אחר יאמר נא ישראל. אמרו להקב"ה מי יודה לך, אמר להם הקב"ה יאמר נא ישראל החסד שעשיתי עמו, לא ליום ולא לשנה אלא לעולם, שנאמר קמנתי מכל החסדים (נחמיה ב' י"א), אמרו לו וכמה חסדים עשה עמך, אמר להם אין להם קצבה, אלא האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה (שם מט טו): [דבר אחר] יאמר נא ישראל. מה עשיתי להם במצרים ומה ששלמתי להם במדבר בשביל שהאמינו בי במצרים, שנאמר ויאמן העם (שמות ד' לא), ומה שלמתי להם במדבר, וה' הולך לפניהם (שם י' כ"א), ומה עשו לי בסיני, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שם כ"ז ז), באותה שעה אמר זכרתי לך חסד נעורך (יחזקאל ג' ג), הוי יאמר נא ישראל:

[ז] (י) יאמרו נא בית אהרן. משל למה הדבר דומה לבעל הבית שהיה מתנהג יפה עם אריסיו, בשעת חשבון אינו מדקדק עמהן, בשעת הגורן היה משייר להם שירי הגורן, ובשעת הביצור היה משייר להם שירי הנת, אבל אין אנו יודעין משאו ומתנו בתוך הבית, ומי יודע עבדיו ובני פלטרין שלו, ואלו הן עבדיו של הקב"ה, בית אהרן, שהם הקריבו לפניו בכל עת, לכך נאמר יאמרו נא בית אהרן, יאמרו נא מה שעשיתי להם לכל מי שעמד כנגדם, עמד קרח עליהם ובלעה אותן הארץ, עמד עזריהו ובקש להקפיד קטורת, והצרעת זרחה במצחו (דברי הימים ב' י"ט), ובשביל [מה שלמתי לו השכר הזה, בשביל] שהלך לפני ביושר ולמד תורתו, שנאמר תורת אמת היתה בפיהו [וגו' בשלום ובמישור הלך אתי] (מלאכי ב' ז):

[ח] (יא) דבר אחר יאמרו נא בית אהרן. אלו המילדות בשביל שלא שמעו לפרעה, שנאמר ותיראן המילדות את האלהים (שמות ח' י"ז), (יב) ומה עשיתי להן, ויהי כי יראו וגו' ויעש להם בתים (שם ט"ז כ"א): יאמרו נא יראי ה'. מה הן יראי ה', זה היתה ביתו של דוד, שנאמר (כ"י) חבר אני לכל אשר יראוך (תהלים קי"ט ס"ג), ומה עשה עמו דוד, (הנה) [ראה נא] אנכי יושב בבית ארזים וגו' (ש"ז ז' ג), ומה עשיתי לו, אף אני [וגו'] לעולם אשמר לו חסדי [וגו'] ושמתי לעד (כסאו) [זרעו וכסאו כימי שמים] (תהלים פ"ט כ"ח כ"ט), (יג) הוי יאמר נא ישראל, ולא בעולם הזה בלבד, אלא אף לעולם הבא, שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני (אדם) [בנים] (שם ק"י י'):

הערות ותקונים

מורשה קבלת יעקב (דברים ל"ג ד'): (ח) בא אחד ואמר אני נותן במלע. הוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובנדפס גם בילקוט, וחסר גם בכ"י ו': (ט) ד"א יאמר כו' אמר הקב"ה יאמר נא ישראל. ר"ל יעקב שנקרא בשם ישראל, ובנדפס המאמר קטוע: (י) יאמרו נא בית אהרן משל למה הדבר דומה. מובא בילקוט תהלים ט"ז וק"ר שם בהעתקתו: (יא) ד"א יאמרו נא בית אהרן אלו המילדות. נראה ש"ל יאמרו נא יראי ה' אלו המילדות כמו שסיים שנאמר ותיראן המילדות את האלהים, ואחר זה ז"ל ד"א יאמרו נא יראי ה' כו': (יב) ומה עשיתי להן. בכ"י האחרים ובנדפס נשמטו אחיה מלות וכ"ל ומה עשיתי [להם ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש] להם בתים: (יג) הוי יאמר נא ישראל ולא בעולם הבא בלבד אלא גם בעולם הזה, ומה עשיתי לו, אף אני [וגו'] לעולם אשמר לו חסדי [וגו'] ושמתי לעד (כסאו) [זרעו וכסאו כימי שמים] (תהלים פ"ט כ"ח כ"ט), (יג) הוי יאמר נא ישראל, ולא בעולם הזה בלבד, אלא אף לעולם הבא, שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני (אדם) [בנים] (שם ק"י י'):

[פ] מן המצר קראתי יה. (יד) מה הוא מן המצר, בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה עונה להם, קראוהו בשדי, ואל שדי יברך אותך (בראשית כ"ג), וענה אותם בשדי, אני אל שדי פרה ורבה (ש"ס ל"א י"א), (מ"ו) קראוהו באלהים, ונצעק אל ה' אלהי אבותינו (דברים כ"ו ז), וענם באלהים, וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים (שמות כ"ב כ"ט), קראוהו בה', ונצעק אל ה' אלהי אבותינו (דברים כ"ו ז), וענה אותם בה', וישמע ה' את קולנו (ש"ס ל"א י"א), וקראוהו ביה וענם ביה, מן המצר קראתי יה [ענני במרחב יה], וכן הוא אומר בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי (תהלים ד"ג), בכל לשון שקראוהו, וכן הוא אומר מי גוי גדול [אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו] (דברים כ"ו ז), (מ"ו) [דבר אחר מן המצר קראתי יה. מדבר בישראל, בשעה שהיו משועבדין בשיט ובלבנים במצרים, שנאמר וימררו את חייהם (שמות א' יד): במרחב יה. שהרחיב להם הקב"ה, שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף וגו' (תהלים ס"ח יד)]: (י"ז) דבר אחר מדבר בדוד, בשעה שירד לגלית הניחוהו אחיו וכל ישראל, באותה שעה נשא דוד את עיניו למרום ואמר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים (תהלים קמ"א א), השיבה אליו רוח הקודש ואמר אל יתן למוט רגליך אל ינום שומרך (ש"ס ל"א י"ג): ענני במרחב יה. הרחיב לו הקב"ה שחורו אחריו כל ישראל (יה) ובזו את מחנה פלשתים, שנאמר וישבו בני ישראל מדלק אחרי פלשתים (ש"א י"ג): ה' לי לא אירא [מה יעשה לי אדם]. (י"ט) אברהם אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי נמרוד, יצחק אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אבימלך, יעקב אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי עשו ולבן, דוד אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי גלית:

הערות ותקונים

בכל הדפוסים, ולא נמצא כ"י א' ג' ו' ח' ולא בדפוס ראשון "ד"א יאמרו נא יראי ה', זה פתח שהרג לומרי ונתן נפשו על קדושת שמו, שני' ויבא אחר איש ישראל וגו' (נמדבר כ"ה ח') ומה שלמתי לו, לכן אמר חנני ונתן לו את בריתי שלום (ש"ס י"ב) שלא יערערו על הכהונה אף על פי שלא נמשח אלא בדמו של זמרי. ד"א יאמרו נא יראי ה' אלו הגרים, באברהם כתיב כי ירא אלהים (בראשית כ"ב י"ב) צעודי' כתיב ועודיבו היה ירא את ה' (מ"א י"ח ג'), א"ר חנינא גדול מה שנאמר צעודי' ממה שנאמר באברהם ויוסף הצדיק, דאלו באברהם ויוסף הצדיק כתיב ירא בלבד וצעודי' כתיב ירא ה' מאד" ואח"כ מתחיל גם שם ד"א יאמרו נא יראי ה' חנני' מישראל ועורי' כמו שהבאתי למעלה, והרא"פ מחק כל זה ורשם אינו בכתובים, ר"ל כ"י שהי' לפניו. ומ"ש יראי ה' אלו הגרים עיין במ"ר פ"ח אות ב' ואות ג'. ומה שהביא גדול מה שנאמר צעודי' עיין סנהדרין ל"ט ע"ב: (יד) מהו מן המצר. מובא בילקוט תהלים רמז תתע"ה ד"ה מן המצר: (מ"ו) קראוהו באלהים ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, וענם באלהים וירא אלהים וגו'. ובכ"י ג' ובנדפס הגי' קראוהו באלהים ה' אלהים מה תתן לי (בראשית ט"ו ב') וענה אותם באלהים ותעל שועתם אל האלהים (שמות ב' כ"ג) ובכ"י האחרים גם כ"י ו' וצילקוס הגי' יותר מיושרת קראוהו באלהים שנאמר ותעל שועתם אל האלהים (שמות ב' כ"ג), וענה אותם באלהים וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב' כ"ד): (מ"ו) ד"א מן המצר מדבר בישראל. הוספתי כמו שהוא לכוון בכ"י ד' ה' ו' ח', ובכ"י שלפניו השמים המעתיק בשגנה מן ד"א עד ד"א, ובכ"י ב' ג' ו' ואח"כ בנדפס נשמע איזה שורות שהשמים המעתיק הראשון ואח"כ המעתיקים שלאחריו וכך יש לתקן שם קראוהו ביה מן המצר קראתי יה וענני במרחב יה [וכה"א בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי בכל לשון שקראוהו וכה"א מי גוי גדול וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ד"א מן המצר מדבר בישראל בשעה שהיו משועבדין בסיים ובלבנים במצרים שנאמר וימררו וגו' במרחב יה] שהרחיב להם הקב"ה שני' כנפי יונה נחפה בכסף. ובאזוזה כ"י ובנדפס כתוב שהרחיב לו הקב"ה כנפי חסד, כנפי יונה נחפה בכסף. וצילקוט מובא לכוון כמו שתקנתי, וכמו שהוא בכ"י ד' ו' ח', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, ומה שסיים על שהרחיב לו הקב"ה שני' כנפי יונה נחפה בכסף, עיין מכילתא בא סוף פרשה י"ג, מנין שבזות מצרים גדולה מצו שני' ותרבי ותגדלי ותצואי צעדי עדיים כו', ואומר כנפי יונה נחפה בכסף בזות מצרים ואברותיה בירקק חרוץ זו בזות הים: (י"ז) ד"א מדבר בדוד בשעה שירד לגלית הניחוהו אחיו וכל ישראל. כ"ה גם כ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס בסעות בשעה שירד דוד לאחיו והניחוהו אחיו וכל ישראל, וצילקוט תהלים שם רמז תרע"ה הביא ד"א מדבר בדוד כשירד לגלית כו' משל למה הדבר דומה למלך שהי' לו עבד כו' עד ה' לי צעורי הוא מן שו"ט ריש מזמור י"א: (י"ח) ובזו את מחנה פלשתים. כ"ה גם כ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס ובזו עד מחנה פלשתים: (י"ט) אברהם אמר ה' לי לא אירא יצחק אמר כו' יעקב אמר וכו'. כ"ה גם כ"י ו', וכן הביא הרא"פ, אבל בכ"י האחרים ובנדפס הגי' ה' לי מה יעשה לי אדם אה אברהם, מה יעשה לי זה אבימלך, יעקב אמר

[י] ה' לי בעוזי. משל למה הדבר דומה לבני אדם שהן באין לרוץ אצל בימה, והן מתייראין מן הדין, אמרו אל תיראו מן הדין אלא תעיוו לבבכם, כך ישראל עתידין לעמוד בדין לפני הקב"ה והן מתייראין מן הדין, ומלאכי השרת אמרו להם אל תתיראו מן הדין, אין אתם מכירין אותו, בן עירכם הוא, שנאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישעי' מה יג), ושבו ואמרו להם אל תתיראו מן הדין, אין אתם מכירים אותו קרובכם הוא, שנאמר לבני ישראל עם קרובו (סליס קמ"ד יד) [ושבו ואמרו להם אין אתם מכירים אותו] אחיכם הוא, שנאמר למען אחי ורעי (ס"ט קכ"ח), (כ) ויותר מכן אביכם הוא, הלא הוא אביך קנך (דברים לג ו): [יא] [מזב לחסות בה' מבטוח באדם]. (כא) חמשה דברים עמדו בעולם, נח שם עבר אשור ואברהם, נח לא הקפיד לעבוד הקב"ה אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר חממינו את עצמם, אשור אמר היאך אני דר בין הרשעים הללו והלך לו, שנאמר מן הארץ ההוא יצא אשור (בראשית י"ה), אברהם צדקתו עומדת לעולם, אמר איני מניח את הקב"ה, ואף הקב"ה לא הניחו, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (ס"ט טו ז), מזב לחסות בה' מבטוח באדם, שלא היה בוטח לא על דברי אביו, (כב) ולא על דברי רבו, לומר אני היה צדיק ואני נמלט בצדקתו, ותרח ה' רואה במזלות, ראה מזלו של הרן שהוא נשרף, ומזלו של אברהם שכל העולם מתמלא ממנו, נכנסו כל האומות אצל אברהם אבינו אמרו לו של מי אתה, אמר להם של הקב"ה שבשמים, מיד נמלחו והשליכוהו לתוך כבשן האש, ולא ירד עמו לא עיר ולא שרף ולא מלאך, אלא הקב"ה בעצמו, שנאמר אני ה' (אלהיך) אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית טו ז), הרן היה לבו חלוק והיה בוטח על דברי אביו, נכנסו כל האומות אצלו, אמרו לו של מי אתה, אמר בלבבו אברהם גדול ממני, אם ראיתו שנמלט, אומר אני של אברהם אני, ואם לאו אומר אני שלכם אני, כיון שנמלט אברהם אמר להם של אברהם אני, מיד נמלחו והשליכוהו לתוך כבשן האש, לא הספיק לירד עד שהמיתו האש, והשליכו המלאך לפני אביו, שנאמר וימת הרן על פני תרח אביו (בראשית י"ח כח), ותרח יפה היה רואה במזלות מזלו של הרן שהוא נשרף, ומזלו של אברהם שהעולם נתמלא ממנו ואינו יודע אם מן האנשים, או מן הנשים, ושירי היתה בתו של הרן, שנאמר ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי וגו' בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה (ס"ט י"א) (כט) ויסכה היא שרה, ונתמלא כל העולם ממנה:

[יב] מזב לחסות בה' מבטוח בנדיבים. שכן דוד אומר אל תבטחו בנדיבים (סליס קמ"ג): כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם. (כג) שלש פעמים עתידים נוג ומנוג לבוא על ישראל ולעלות על ירושלים, כדרך שעלה פנחב שלש פעמים לארץ ישראל, וכדרך שעלה נבוכדנצר שלש פעמים לירושלים, פעם ראשונה הוא אומר כל גוים סבבוני, שהוא עתיד לכנוס כל האומות ולהעלותם לירושלים, שנאמר ועתה נאספו עליך גוים רבים (מייס"ד י"א), (כד) וכל הפרשה והלא פרוכים, לכך נאמר בשם ה' כי אמילם, פעם שניה אמר סבבוני גם סבבוני, שהוא עתיד להרגיש כל אומות העולם ולהעלותם לירושלים, שנאמר

הערות ותקונים

מה ישעיה לי עשו, דוד אמר מה ישעיה לי גלית: (כ) ויותר מכן אביכם הוא הלא הוא אביך קנך. כ"ה גם ככ"ו, אבל ככ"י האחרים ובגדפס נוסף אחר זה וכן הוא אומר מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים (דברים ז' ז'), שממכה אותו בדין, כד"ל וישראל מקוראי (ישעי' מ"ח י"ג): (כא) חמשה דברים. כל המאמר הוא בלתי מובן, והילקוט לא הביאו: (כב) ולא על דברי רבו. ככ"י האחרים ובגדפס הגי' ולא דברי אמו, והמלות "לומר אזי היה צדיק ואני נמלט בצדקתו" ליתא שם: (כג) ג' פעמים עתיד נוג. דורש ג' פעמים כתיב סבבוני, ומובא בילקוט תהלים שם וגורם כל גוים סבבוני סבבוני גם סבבוני ג' פעמים כנגד ג' פעמים עתיד נוג ומנוג לעלות כו', ובילקוט שם המאמר קטוע: (כד) וכל הפרשה והלא פרוכים. קצר בלשונו וסיים וכל הפרשה, והוא כמו וכו', והמלות והלא פרוכים, באיזה כ"י הגי' והמה פרוכים, והכוונה והמה יהיו פרוכים ומשגרים

למה רגשו גוים (תהלים ז ב), וכל המזמור והלא פרוכים, לכך נאמר בשם ה' כי אמילם [פעם שניה]. פעם שלישית הוא אומר סבבוני כדבורים, שהוא עתיד לפרוש (כה) ריש גמיות למדינות להוציא כרוזות, שנאמר קראו זאת בגוים קדשו מלחמה (יזל ד ט), וכל הפרשה והלא פרוכים, לכך נאמר בשם ה' כי אמילם [פעם שלישית]:

[יג] **דבר** אחר כל גוים סבבוני. שהוא עתיד לכנוס כל האומות ולהעלותם לירושלים, וישראל מתייראין באותה שעה, והקב"ה אומר להם אל תיראו, שנאמר אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא יד), וכל הפרשה והלא פרוכים, לכך נאמר בשם ה' כי אמילם: סבבוני גם סבבוני. שהוא עתיד לתפוש שבמו של יהודה ולאסור אותו, וכסבורים למסור כל אחד ואחד לשונאים שלו, ויאמרו יבואו אחינו וישלמו בנו, ואל ישלמו בנו שונאינו, שנאמר ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריה יב ט), והקב"ה עושה להם נסים ומפיל שונאיהן לפניהם, שנאמר ביום ההוא אשים את אלופי יהודה וגו' (שם טו), והלא פרוכים, לכך נאמר כי אמילם: סבבוני כדבורים. מה הדבורה הזו מכנסת דבש לבעליה, כך עתיד הקב"ה ליכנס כל אומות העולם ולהעלותם לירושלים, שנאמר הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך (שם יד ב) יכול שיש בהם ממש, ת"ל דועכו כאש קוצים, משה למלך שנכנסו עליו ננבים, והיה המלך פקה, אמר המלך אם אני עומד עליהם מיד הם אומרים מה מצאת בידינו במחתרת, אלא יודע אני שהן עתידין לבא שלשה פעמים, ואני עומד עליהם והורגן, כך המלך זה הקב"ה, הגנבים אלו האומות, שנאמר ואספתי [את] כל הגוים אל ירושלים למלחמה (שם יז ג), המחתרת זה העיר ירושלים, שנאמר ונלכדה העיר ונשמו הבתים (שם טז), זה הביזה, והנשים תשכבנה (שם טז) אלו העריות, ויצא חצי העיר בגולה (שם טז), זו השביה, והקב"ה יוצא ונלחם עמהם, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים החם (שם טז ג), והקב"ה משלח בהם מנפה, שנאמר וזאת תהיה המנפה אשר יגוף ה' את כל העמים (שם טז יג), וכל הפרשה והלא פרוכים, לכך נאמר כי אמילם:

[יד] (כו) **דחה** דחיתני לנפול. [אברהם אמר דחה דחיתני בימי נמרוד וה' עזרני, יצחק אמר דחה דחיתני] בימי פלשתים וה' עזרני, יעקב אמר דחה דחיתני לנפול בימי עשו וה' עזרני, דוד אמר דחה דחיתני לנפול בימי גלית וה' עזרני: עזי וזמרת יה. (כה) בעולם הזה מקלסין אותו בשתי

הערות ותקונים

ונשברים, ודורש מן ג' פעמים כי אמילם שפי' כריחה ושבירה: (כה) ריש גמיות למדינות להוציא כרוזות. כ"ס גס ככ"י ו', אלז ככ"י האחרים הגירסאות משונות. ככ"י ב' לפרוש דגמיות על המדינות להוציא חיילות, ככ"י ג' לפרוש דוגמיות על המדינות להוציא כרוזות, ככ"י ד' חסר מן מן המלך ונשם מלת אחד מהילקוט עד סוף הספר. ככ"י ה' וככ"י ח' לפרוש דגמיות להוציא כרוזות, ככ"י ו' לפרוש דוגמיות על המדינות להוציא כרוזות, וכדפוס ראשון נשתבשה המלה וכתוב דוגמיות, המדפוס חסר על אותיות גי שסס ב גס כתיב כרוזות, וכן בדפוס וויניציא הדפוס עפ"י דפוס ראשון דוגמיות, ואח"כ בכל הדפוסים, וראיתי צערוך השלם ערך דוגמיות שהביא המלה עמהאמר שלפינו, ותיקן ש"ל דוגמיות ומבאר המלה מלשון יוני δόγματτα שפירושה ליווי וגזרה ור"ל שהוא עתיד לפרוש ליווי והכרוזות של גזרות. ולדעתי יותר נכון ש"ל דימגמיות בחילוף האותיות והמלה מורגלת הרבה כמו שמוצא צערוך בשם ילמדנו מקן דימגמאות פורש יוסף, וכן בדכ"ר פ"ה מה עשה יחושע היה פורש דימגמא בכל מקום שהי' הולך, ודומייה הרבה, והוראת דימגמא צווי δέταττα היא ליווי וגזרה (אנארדטע), וככ"י שלפינו היתה הגי' הכונה דימגמיות ואח"כ נפרדה המלה ע"י שגגת הסופר ומן אות ד נעשית ר ומן ב נעשית ש ויש להחזירה דימגמיות: (כו) אלו העריות. באזה כ"י ובדפוס ראשון אלו העריות, ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים אלו הכנות: (כז) דחה דחיתני לנפול אברהם אמר. הוספתי כמו שהוא לנפול ככ"י ו', וכן בוסף הרא"פ, אלז ככ"י האחרים ובנדפס המאמר קטוע דחה דחיתני לנפול בימי עשו, והסר באמצע: (כח) צעוה"ז מקלסין אותו בשתי אותיות. ככ"י האחרים ובנדפס מקי"ס אלז צעולם הכא בחמש, ובדפוס פראג

אותיות, שנאמר עזי וזמרת יה, וכתוב בפסוק עזי עד כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' סו ד): קול רנה וישועה. אנשי ירושלים אומרים מבפנים קול רנה וישועה, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ימין ה' עושה חיל. (כט) אנשי ירושלים אומרים מבפנים ימין ה' רוממה, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ימין ה' עושה חיל:

[פו] לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. אברהם אמר (ל) לא לי לתנות כל הנסים שנעשו לי בימי נמרוד, (לא) יצחק אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי פלשתים, ויעקב אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי עשו, ומשה אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי פרעה, ודוד אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי גלית ובימי שובך ובימי שאול:

[פז] יסור יסרני יה. (לב) חביבין יסורין שהן מרצין כקרבנות, בקרבנות הוא אומר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א ד), ובייסורין כתיב וכאב את בן ירצה (משלי ג יב): דבר אחר חביבין יסורין יותר מן הקרבנות, שהטאת ואשם אינן מכפרין אלא לאותה עבירה, שנאמר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא טו), אבל הייסורין מכפרין על הכל, הוי יסור יסרני יה:

[יז] פתחו לי שערי צדק. לעולם הבא אמרו לו לאדם מה היה מלאכתך, והוא אומר מאכיל רעבים הייתי, והם יאמרו לו זה השער לה' מאכיל רעבים הכנס בו, משקה צמאים הייתי, והם אומרים לו זה השער לה', משקה צמאים הכנס בו, מלביש ערומים הייתי, והם אומרים לו זה השער לה', מלביש ערומים הכנס בו, וכן מגדל יתומים, וכן עושי צדקה, וכן נומלי חסדים, ודוד אמר אני עשיתי את כולם, יפתחו לי את כולם, לכך נאמר פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יה:

[יח] זה השער לה' צדיקים יבואו בו. למה הדבר דומה, לאדם שהיה מהלך בדרך וסחורתו בידו, הגיע להורגים (לג) נתן להם מה שנתן, (לד) הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן, כיון שהגיע לשערי המדינה, אמרו לו הוזהר שאפרכוס במדינה, אם אינך מוכס כל סחורתך (לה) אינך יוצא בידך כלום, לכך נאמר פתחו לי שערי צדק וגו' זה השער לה' צדיקים יבואו בו:

[יט] אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. למה הדבר דומה (לו) לאחד שהתקין אנפריא שלו לצאת בשוירה, ולפרוש במדינה, הכהו קוץ, עקצתו עקרב, אחזתו חמה, הניחוחו והלכו להם, התחיל מצער עצמו לפני הקב"ה, ואמר לפניו מה חטאתי, ומה עונותי, לא באו ימים רבים, עד שבא

הערות ותקונים

פראג אמסטערדאם מתוקן אבל בעולם הנא בארבע, וראיתי ברבינו בחיי פ' בשלח (דפוס אמסטערדאם דף ע"ג ע"ג) הביא ח"ל מלאתי במדרש תהלים בפסוק עזי וזמרת יה בעולם הזה מקלסין אותו בשתי אותיות, אבל בעולם הבא בשש אותיות, וע"ש שמבאר כוונת המדרש, וגם בכ"י ח' הגי' בשש אותיות: (כט) אנשי ירושלים אומרים מבפנים ימין ה' רוממה ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ימין ה' עושה חיל. כ"ה גס בכ"ו ו', וזה נשמט בכ"י האחרים ובנדפס: (ל) לא לי לתנות. בתמו': (לא) יצחק אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי פלשתים. כ"ה לנכון גס בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס נשמט מן בימי עד בימי וכו' וכו' יצחק אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי יעקב אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי עשו, וכן נשמט גס משה אמר לא לי לתנות הנסים שנעשו לי בימי פרעה: (לב) חביבין יסורין. עיין לעיל מזמור ז"ל אות ב' ובהערות שלי: (לג) נתן להם מה שנתן. בכ"י האחרים ובנדפס סיים "ויאזול": (לד) הגיע לחרמים. הוא מלשון המשנה נדרים כ"ו ע"ב מדרין להרנין לתרומין ולמוכסין, פירש"י חרמין הוא לסמים בעלמא שאינו הורג: (לה) איך יונא בידך כלום. בכ"י האחרים ובנדפס איך מונא בידך כלום: (לו) לאחד שהתקין אנפריא שלו לנאת בשוירה ולפרוש במדינה. כ"ה גס בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס לאחד שהתקין אנפריא שלו לנאת בדרך, ינא חוץ למדינה הכסו הקוץ ט'. והוראת מלת אנפריא היא

שנועה שנאבדה אותה שיירה ונהפכה אותה, התחיל מודה ומשבח לפני הקב"ה, ואומר לפניו אילו הייתי ביניהם הייתי כאחד מהם, שנאמר ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בני ישוב אפך ותנחמני (ישעיה יב ה):

[כ] **אבן** מאסו הבונים היתה לראש פנה. (לו) אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל וכל בני קמורה, יצחק יצא ממנו עשו ואלופיו, אבל יעקב העמיד שנים עשר שבטים כולם שלמים להקב"ה שנאמר כולנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו (בראשית מג יא), וכתוב כולך יפה רעיתי ומום אין בך (ס"ז ד י):

[כא] **מאת** ה' היתה זאת. (לח) מדבר בכנסת ישראל שהיו משועבדים בטיפ ובלבנים, (לט) ועכשיו הן מתנשאות בענני כבוד [והיו המצריים תמהים עליהם ואומרים עד עכשיו הייתם משועבדין בכל עבודה קשה, ועכשיו אתם מתנשאים בכל כבוד], וישראל משיבין אותם ואומרים להם אתם תמיהים עלינו, אנו תמיהים על נפשינו, שנאמר לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב (ס"ו י), ורוח הקודש משיבה ואמרת מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו: (ט) דבר אחר מאת ה' היתה זאת. מדבר במלך דוד מלך ישראל, בשעה שהיה רועה צאן אביו, ובשעה קלה נעשה מלך, והיו הכל אומרים עכשיו היה רועה צאן, ועכשיו הוא מלך, והוא משיב להם אתם תמיהים עלי, אף אני תמה על עצמי יותר מכם, ורוח הקודש משיבה אותם, מאת ה' היתה זאת. (מא) משל לאחד שהיה עושה מישראל לכובסים והרי הוא עשוי אפרכוס, והיו הכל תמיהים עליו, והוא אומר להם אתם תמיהים עלי, ואני תמה על עצמי יותר מכם, ורוח הקודש משיבה להם מאת ה' היתה זאת:

[כב] **זה** היום עשה ה'. כל הגאולות שעברו על ישראל יש אחריהן שעבוד, אבל מיכן ואילך אין אחריהן שעבוד, שנאמר זמרו ה' כי גאות

הערות ותקונים

היא כמו שהביא הרב בעל ערוך השלם שהיא המלה היונית $\xi\mu\pi\sigma\epsilon\lambda\alpha$ פי' ידה לדרך, ובכתב כהונה הביא המלה וכתב בל"י מתיח וידה לדרך וכל הכריך: (לו) אברהם יצא ממנו פסולת. ז"ר פס"ח אות י"א: (לח) מדבר בכנסת ישראל שהיו משועבדים בטיפ ובלבנים. מוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ו וגורם כך: מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו וס"ה מי זאת עולה מן המדבר, לשעבר היו משועבדים בטיפ ולבנים ונעשו במדבר לארבעה דגלים משיבין ישראל אף אנו תמהין על עצמנו ורוח הקודש אומרת מאת ה' היתה זאת ונו': (לט) ועכשיו הן מתנשאות בענני כבוד. בכ"י האחרים ובנדפסם ולאחר שילאו התחילו מתנשאות בענני כבוד: (מ) ד"ה מדבר במלך דוד בשעה שה' רועה לאן אביו. כ"ה נס בכ"י ו', (ובכ"י ח' חסר הכיוס מן אודך כי עניתני), אבל בכ"י ג' ובדפוס ראשון דפוס קאנשט' חסר מן ד"ה עד אנה ה' הושיעה נא אנשי ירושלים אמרו. ובכ"י ז' ו' (בכ"י ד' חסר מן מן המלך, ובכ"י ה' נשלו במלת אודך כי עניתני ותהי לי לישועה, והוא הכתוב בהתחלת אות י"ט ומשם והלאה חסר) והמדפוסים דפוס וויניציא הוסיף זה עפ"י כ"י ז' ד' ו' ועפ"י דפוס זה הוא בכל הדפוסים, והוא בסגנון אחר ממה שהוא בכ"י שלפנינו וכך היתה שם ד"ה מדבר בדוד בשעה שהיה רועה צאן ה"ס לוקט העשירים הרכים ומניהן לפני הגדוים והעלואים, והקשים ה"ס מניח לפני הכבשים והעמודים (בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים לפני התשישים והכבשים) ועיין לעיל סוף מזמור ע"ח אמר הקב"ה זה ראוי להיות רועה על עמי ישראל, וכשמלך היו אומרים עליו אמם ה"ס רועה צאן ובשעה קלה מלך, ודוד אומר להם אמנם תמהים עלי ואני תמה על עצמי יותר מכם, לא ידעתי נפשי שמתני ונו', ורוח הקודש משיבה אותן מאת ה' היתה זאת, ענו כלן ואמרו היא נפלאות בעינינו, משל לאחד שהיה עושה משרה לכובסים (ובדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים משל לאחד שהיה נושא משא לדוכסין), והרי הוא עשוי אפרכוס והוא אומר להם והתם תמהים עלי ואני תמה על עצמי יותר מכם, כך כשיראו אומות העולם את ישראל בשלום לעתיד לבוא יהיו אומרים אין אלו הספונים [י"ל הסגופין] (בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים אין אלו הסגופים) וישראל משיבין אותם אתם תמהים עלינו ואנו תמהים על עצמנו יותר מכם, ורוח הקודש משיבה להם מאת ה' היתה זאת: ומוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ו והמאמר קטוע שם: (מא) משל לאחד שהיה עושה מישראל לכובסים. בכ"י שהבאתי בהערה שלפניה וכן בילקוט שם שהיה עושה משרה לכובסים, ובדפוס וויניציא תיקן המדפוסים ואח"כ בכל הדפוסים לאחד שהיה נושא

עשה [וגו' כי גדול בקרבך קדוש ישראל] (שמי יב טו): אנא ה' הושיעה נא. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אנא ה' הושיעה נא, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ אנא ה' הצליחה נא, אנשי ירושלים אומרים מבפנים ברוך הבא בשם ה', ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ברכנוכם מבית ה', (מב) אנשי ירושלים אומרים מבפנים אל ה' ויאר לנו, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ אפרו חג בעבותים עד קרנות המזבח, אנשי ירושלים אומרים מבפנים אלי אתה ואורך, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ אלהי ארומך, אנשי ירושלים ואנשי יהודה פותחין פיהם ומשבחין להקב"ה ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

מזמור קיט

[א] אשרי (א) תמימי דרך החולכים בתורת ה'. (ב) זהו שאמר הכתוב יונתי בחנוי הסלע (ש"ס ז יד), אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בשם ר' יהודה בר סימון אין כתיב יונה אלא יונתי, ומה יונתי, אמר הקב"ה אצלי הם תמים כיונה, אבל אצל אומות העולם ערומים כנחשים, לכך נאמר יונתי, אמר הקב"ה נתתי להם מצות עשה וקבלו עליהן, וכן מצות לא תעשה וקבלו עליהן, ולא פירשתי להן מתן שכרן, ולא אמרו לי דבר, ועוד כמה מצות, לכך קורא אותם יונתי. (ג) אמר ר' הונא בר אבין בשם ר' אחא כל נסים ונבורות שהקב"ה עושה בעולם הזה בזכות תמימי דרך, שכן כתיב התדע על מפלשי עב (איוב לו טו), מהו מפלשי עב, אפילו נבורות נשמים במשקל, ואין מפלש אלא משקל, שנאמר פלם ומאזני משפט (משלי טו יא), ומה כתיב אחריו מפלאות תמים דעים (איוב טס), אמר ר' יהודה בר סימון שהוא תמים אצל הקב"ה, ודוד מפרש ואהי תמים עמו (ספלים יח כד), אבל אצל אומות העולם הן נחשים ועקרבים, כיון שראה דוד כך היאך הם תמים לפני הקב"ה התחיל מקלם, שנאמר אשרי תמימי דרך:

[ב] דבר אחר אשרי תמימי דרך. הה"ד שמר תם וראה ישר (ספלים לו לו), אמר ר' תנחומא (ד) כך לימדו אותם, ר' יהודה הלוי בר שלום, ור' פנחס

הערות ותקונים

נושא משאו לדוכסין, ואין צריך להנה, והכוונה שיה' עושה מיערה לכוכסים אשר הכובס מכנס בה החפצים מלשון חז"ל שורין, ומוה וכל משרת ענבים (במדבר ו' ג'): (מב) אנשי ירושלים אומרים. התחלת המאמר מובא בילקוט טס בשם המדרש, והמאמר שלפניו א"ר אבין הוא מפסיקתא דר"כ פסקא שיש אשויש:

(א) אשרי תמימי דרך וגו' זש"ה יונתי. מכאן עד בנין לביך שלום על ישראל נמלא גם כ"י ו', וכן בסיף הרא"ש, והדפוס זה הרב החוקר הגדול מהר"א יעליניעק בבית המדרש ח"ה דף פ' עפ"י הוספת הרא"ש, אבל הרא"ש לא העתיק כלו רק עד דור המדבר חסידים היו, הוא התחלת אות ו', כי משם ואילך הוא נמלא גם בנדפס באיזה שנים, וכן ההתחלה היא היתה נמלאה כ"י אשר היה לפני בעל הילקוט, והביא מאמרים ממנו תהלים מזמור קי"ט רמו תתע"ו, ד"ה אשרי תמימי דרך אמר דוד כו' ומאין בלדו מדרש, וכן בילקוט איוב רמו תקכ"ב ד"ה התדע על מפלשי עב, ושה"ש רמו תקפ"ו ד"ה השמיעני, כמו שרשמתי בהערות, והמאמרים שהביא, הם מן התחלת מזמור קי"ט הנמלא כ"י ו', ונראה כי היה נמלא לפני בעל הילקוט גם ההמשך מאות ב' במזמור קי"ט כמו שתרצה בילקוט משלי רמו תקמ"מ הביא בשם שו"ט ד"ה אני חכמה ובמקום ששכנתי סביבותי ערמה כו' והוא לפנינו בהוספה במזמור קי"ט אות ז' באיזה שנים, ואין ספק כי זה שסופר הוספה מן קי"ט ואילך לקח זה מהתחלת מזמור קי"ט שהיה לפניו, ונאבד באורך הזמן, אבל יותר לא נמלא בילקוט שהביא איזה מאמרים מן הוספה היא מן קי"ט ואילך, ובכ"י האחרים נשלב מדרש תהלים בסוף מזמור קי"ח ולא נמלא יותר, גם בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאטינאל נשלב בסוף מזמור קי"ח כאשר הבאתי במבוא, רק אח"כ נדפס בשלטינקא הוספה מן מזמור קי"ט עד סוף המזמור ונדפס אח"כ בכל הדפוסים, והוספתי את הוספה היא להלן בפנים הספר:

(ב) זש"ה יונתי בחנוי הסלע א"ר יהודה הלוי בר שלום. מובא בילקוט שה"ש רמו תקפ"ו ד"ה השמיעני בשם שו"ט: (ג) א"ר הונא בר אבין בשם ר' אחא כל נסים ונבורות. מובא בילקוט איוב רמו תקכ"ב בשם שו"ט וגורם א"ר יהודה בר אחא: (ד) כך לימדו אותם. כ"י ו' כך לימדו אותם: ומכתבין

הבין ורב הונא שלשתן אמרו ששלשה פעמים נוג ומנוג יבוא על ישראל לעתיד לבא, ובשלישית הן באין ועולין לירושלים, והן הולכין ליהודה (ה) ומכתיבין בהן שהן גבורים, שנאמר (ו) וגברתי בה', וכן הוא אומר (והיה ביום ההוא אשים) [הנה אנכי שם] את ירושלים סף רעל (זכריס י"ג), מהו סף רעל, שהוא עתיד להשקות את העמים כוס התרעלה של דם, אין סף רעל אלא כוס דם, שנאמר ולקחתם אגודת אגוד [ומבלתם בדם אשר בסף] (שמות י"ג), כיון שהן עולין לשם מה הן עושין, מוסרין לכל אחד ואחד מבני ישראל שני גבורים, למה כדי שלא יברחו, כיון שגבורי יהודה עולין ומגיעין לירושלים מתפללים בלבם ואומרים נפול בידן ולא הם בידינו, ולמה מתפללין הם בלבם, שהן מתייראין להשמיע קולם, הה"ד ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריס י"ט), אמר להם הקב"ה בתמימות באתם, חייכם שהתמימות מעלה עליכם, שנאמר תומת ישרים תנחם (משלי י"ג), באותה שעה הקב"ה נותן להם ליהודה גבורה, והן שולפין כלי זיון שלהם, ומכין לאותן האנשים מימינם ומשמאלם והורגים אותם הוי אשרי תמימי דרך:

[ג] דבר אחר אשרי תמימי דרך. זהו שאמר הכתוב הולך בתום ילך במה [ומעקש דרכיו יודע] (משלי י"ט), מי שהוא הולך בתמימות יהא מבושר שהקב"ה מצליח דרכיו, אבל מי שהוא מעקש דרכיו יודע מה שיש בו בשני דרכים מתפרסם בעולם, הוי ומעקש דרכיו יודע: (ו) דבר אחר הולך בתום. זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ח), מה אמר לו הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך (ש"ס י"ב), ולא השיב דבר להקב"ה לומר לו מה בין נשב כאן מה בין לילך לעיר אחרת, למה שמי שהוא מפנה מבית מוצר, אין צריך לומר מעיר לעיר, ולא עיכב אלא מיד עשה כל מה שאמר לו, שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' (ש"ס ט"ז), שמה הפסיד, כשבאו המלכים לא נפלו לפניו, שנאמר ויחלק עליהם לילה (ש"ס י"ד), ואף כשאמר לו קח נא את בנך את יחידך (ש"ס כ"ג), (ח) היה לו להשיב ולא השיב, לומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (ש"ס כ"א), הריני מקריבו מהיכן אתה מברכני, ולא השיבו, אלא מיד עשה כל מה שאמר לו הקב"ה, שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו (ש"ס כ"ג), ואף הקב"ה עשה מה שהבטיחו, ואעשך לגוי גדול (ש"ס י"ג), וכן עשה לו, ואברהם [היו] יהיה לגוי גדול (ש"ס י"ח), וכן הוא אומר וה' ברך את אברהם בכל. (ש"ס כ"ד), ואף משה כך אמר לישראל מבקשים אתם שיהא הקב"ה עמכם (ט) תפסו תמימות של אברהם, שהתמימות יפה לפני הקב"ה, שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ג), כמו שהוא תמים, שנאמר הצור תמים פעלו (דברים ל"ד), ותורתו תמימה, שנאמר תורת ה' תמימה (ספ"ט י"ט), אף דוד פתח וקילס אשרי תמימי דרך, ובסוף אלפא ביתא הוא אומר תעיתי כשה אובד בקש עבדך (ספ"ט ק"ט), (י) כשם שהשה תמים אף אני בתמימות עשיתי: דבר אחר למה בסוף המזמורים אמר תעיתי כשה אובד בקש עבדך, אמר ר' יהודה [הלוי] בר שלום בשם ר' חני בר אלעזר בנוהג שבועולם כבש שהוא אובד מן הצאן, וכן שור שהוא אובד מן המרעה, מי מבקש את מי, הכבש לרועה, או הרועה לכבש הוי אומר הרועה את הכבש, כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בקש אותנו ככבש הזה, כמה שאמרת על ידי שמואל הנביא בקש ה' [לו] איש כלבבו (ש"א י"ד), בחנני ה' ונסני בתום שעשיתי, תעיתי כשה אובד בקש עבדך שאני תמים כשה, שנאמר שיה תמים:

הערות ותקונים

(ה) ומכתיבין צפן. כ"ה נס צ"ו, וצבית המדרש שס' הניג סימן השאלה על מלת ומכתיבין: (ו) שנאמר וגברתי בה'. צ"ו ו' שנאמר וגברתי בה'. וצבית המדרש שנאמר וגברתי בה', ואין זה לשון הכתוב: (ז) ד"א הולך בתום זה אברהם. מוצא צילקוט רמו תתע"ו ד"ה אשרי תמימי דרך נסס המדרש, אבל קצת צטנן אחר והמאמר קטוע שס': (ח) היה לו להשיב ולא השיב. צבית המדרש צטנן היה לו להשיב ולא הוסיף: (ט) תפסו תמימות של אברהם. כ"ה נס צ"ו, וצבית המדרש תפסו מלת אברהם צ"ו תמימות אברהם: (י) כשם שהשה תמים אף אני בתמימות עשיתי, ד"א למה בסוף המזמורים אמר

[ד] דבר אחר אשרי תמימי דרך. זה דור המדבר, אמר חזקיהו בר חייה צפה הקב"ה שאין דור אחר יכול לקבל את התורה כאותו הדור, וצפנה להם, שנאמר יצפון לישירים תושיה (משלי כ ז), אמר ר' ברכיה בשם ר' חנינא בר אבהו הכתוב והקב"ה מקלסין אותן לאותו הדור, שנאמר זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלק דור (תהלים קס ח), (יא) פרוטים שבדור, תדע לך שהיו תמימים, באו לים ואמר להם לירד לים וירדו, וכן למדבר ויצאו, אמר להם לקבל את התורה וקבלו, ועד שלא אמר להם לקבל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז), אמר להם גיד הנשה ובשר בחלב ואתו ואת בנו וקבלו עליהם, ולא פירש להם מתן שכרן של מצות, ולא השיבו לו דבר, לכך נאמר זכר לעולם בריתו, וכן אשרי תמימי דרך:

[ה] דבר אחר אשרי תמימי דרך, הקב"ה קירא לישראל חסידים תמימים ישירים, חסידים שנאמר אספו לי חסידיו (תהלים כ ט), צדיקים וישירים לפי שאמרו שירה על הים, שנאמר רננו צדיקים בה' לישירים נאוה תהלה (שם כג א), תמימים אשרי תמימי דרך (שם קט א), ושמו הפסידו ולא זכו לבניהם אחריהם, ת"ל מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז), ואימתי, אתה מוצא כשנתחייבו ישראל בדורו של ירמיה, אמר הקב"ה לירמיה לך אמור להם בזכות דור המדבר נהגתי עמכם במדת רחמים שנאמר הלוך וקראת באוני ירושלים וגו' (ירמיה כ ג), אל תאמר אלא כל אדם שילך בתמימות לפני הקב"ה מזה לו ולבניו, שנאמר מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז), אמר דוד הואיל וכך הוא התמימות יפה לפני הקב"ה הריני מזמר עליה אשרי תמימי דרך:

[ו] (יב) דבר אחר אשרי תמימי דרך. דור המדבר חסידים היו, (יג) וכן היה ר' אליעזר אומר אספו לי חסידיו (תהלים כ ט), ולא קבלו ישראל עליהם את התורה עד שהלאה אותם שנאמר גשם נדבות תניף אלהים נהלתך ונלאה אתה כוננתה (תהלים סח י) היו אומר הלאה אותם עד שלא נתן להם את התורה, (יד) כיצד מאתים וארבעים מיל הלכו ישראל כשקבלו התורה, שנים עשר מיל לפניהם, ושנים עשר מיל לאחריהם, על כל דיבור ודיבור, לכך נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', בתמימות קבלו את התורה, אמר להם לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט), ולא אמרו למה לא נבשל אלא קבלו עליהם, [אמר להם כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (ויקרא ז כד) ולא אמרו לו למה, אלא קבלו עליהם], ואע"פ שקבלו עליהם לא אמרו מה שכרן ונעשה אותן, לכך אמר אשרי תמימי דרך:

[ז] אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו. אם נצרת אותה אני נוצר אותך, וכן אמר שלמה שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (משלי ד א), וכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתיו אל תעזבו (שם טו ב), וכתוב וירני ויאמר לי יתמך דברי לבך (שם טז ד), וכן הוא אומר אל תעזבה ותשמרך אהבה (ותנצריך) [ותצריך] (שם טז ו), וכתוב בהתהלךך תנחה אותך וגו' (שם י כג):

[ח] אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אתה צייתה פקודיך לשמור מאד. בכל מקום

הערות ותקונים

אמר תעיתי כסה אוכז בקש ענדך. זה נשמו צבית המדרש מן בקש ענדך עד בקש ענדך, גם הסריס שם המלות בר שלום בשם ר' חגי בר אלעזר: (יא) פרוטים שבדור. כ"ה גם ככ"ו ו', וגם צהוספה שבה"א הרא"פ הגי' פרוטים, והביא שם ס"א פשוטים, וצבית המדרש פרוטים שבדור: (יב) ד"א דור המדבר חסידים היו וכן היה ר' אליעזר אומר. עד כאן מוצא צבית המדרש שם: (יג) וכן היה ר' אליעזר אומר אספו לי חסידיו. כוון למאמר ר' אליעזר במשנה סנהדרין ק"ח ע"א דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו (במדבר י"ד ל"ה) דברי ר"ע, רבי אליעזר אומר עליהם הוא אומר אספו לי חסידיו כורתי בריתי עלי זבח (תהלים כ' ה'). ועיין סנהדרין שם ק"ו ע"ב וברש"י שם: (יד) כיצד מאתים וארבעים מיל הלכו ישראל כו'. מכלתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה ט' כפ' ויעמדו מרהוק ע"ש:

אשרי

צוה הקב"ה את ישראל לשמור את התורה, צוה אותם בתורה ובנביאים ובכתובים, וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלישים במעצות ודעת (סס כג כ), לכך נאמר אתה צויתך לשמור מאד, וכן הוא אומר ושמעת ישראל ושמרת לעשות (דברים יג), וכתוב רק השמר לך ושמור נפשך מאד (סס ד ט), מהו השמר לך, אלא אמר להם אם שמרתם את התורה, אני שומר את נפשך, מהו ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (סס סס) אם עשית את התורה אני שומר אותך כל ימי חייך, ואימתי עד שתראה בנים ובני בנים תהיה בשלום, וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קכח ו):

מכאן עד סוף הספר הוא הוספה.

מזמור קיט

[א] (א) אשרי תמימי דרך החולכים בתורת ה'. אמר שלמה המלך ע"ה, מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז), ואם בניו אשריהם בעבורו, הוא על אחת כמה וכמה, והקב"ה לא בקש מאברהם אלא שיהיה תמים, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ח), וכן אמר משה לישראל, תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ג), לפני ה' אלהיך אין כתיב כאן אלא עם ה' אלהיך, (ב) אם היית תמים הרי אתה עם ה' אלהיך, למה שאף הוא תמים, שנאמר בו, הצור תמים פעלו (סס נג ד), וישראל תמימים, והתורה תמימה, שנאמר תורת ה' תמימה (תהלים י"ח), לכך נאמר אשרי תמימי דרך. (ג) תמימים וחסידים היו דור המדבר, וכן היה ר' אליעזר אומר אמר להם הקב"ה, אספו לי חסידים כורתי בריתי עלי זבח (סס כ ט), (ד) שלא קבלו ישראל את התורה י"ב מיל לפניהם, וי"ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור, לכן נאמר אשרי תמימי דרך החולכים בתורת ה', בתמימות קבלו ישראל את התורה, (ה) אמר להם כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (ויקרא ז נד), ולא אמר להם למה, אלא קבלו עליהם, אמר להם, וכי תבאו אל הארץ ונמעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריה וגו', (סס י"ג) ולא אמר להם למה, אלא קבלו עליהם, ואף משקבלו עליהם לא אמרו לו מה שכרו שנעשה אותם, לכך נאמר אשרי תמימי דרך וגו':

[ב] אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו. מהו אשרי נוצרי עדותיו, אם נצרת אותה היא נוצרת אותך, וכן שלמה אומר שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה, כי לקח טוב וגו', וירני ויאמר לי וגו', אל תעזבה ותשמרך

הערות ותקונים

(א) אשרי תמימי דרך אמר שלמה. מכלן עד סוף הספר הוא הוספה גדולה נראשונה בדפוסם שלונקי גלי זמן שנה ובאותיות אחרות ממה שדפסם עד סוף מזמור קי"ח בקאנשאטאמינאל בשנת רע"ב ומי הוסיף זה קשה לברר, אבל מסנמן לשון ניכר כי הוספה מאוחרת היא, והמאמרים אין להם קישור כלל וקשה לבררם, ומן התחלת מזמור קכ"ג עד סוף קל"ז (י"ד מזמורים) הוסיף מסיקוט מלה במלה, וישן כי בעל הסיקוט לא לקח בילקוטו על מזמור קכ"ג ומזמור קל"א לכן לא הביא המוסיף הזה מאומה על המזמורים הסס ואני הוסיפתי לקוסי מדרשים עליהם, וכבר העירוני על זה בבית תלמוד שנה רביעית דף 54, גם דברתי מה במצוא בפרק ג' אשר שמתי בראש המדרש: (ב) אם היית תמים כרי אתה עם ה' אלהיך. עיין ספרי שופטים פיסקא קע"ג תמים תהיה עם ה' אלהיך כשאתה תם חלקך עם ה' אלהיך: (ג) תמימים וחסידים היו דור המדבר, וכן היה ר' אליעזר אומר. עיין לעיל במזמור הזה אות ו' ובהערה י"ג שכוון בזה למאמר ר' אליעזר במשנה סנהדרין ק"ח ע"א: (ד) שלא קבלו ישראל את התורה י"ב מיל לפניהם וי"ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור. הלשון שכתב, ועיין לעיל במזמור הזה אות ו', ויש לתקן וכל"ל כשקבלו ישראל את התורה מאתים וארבעים מיל הלכו י"ב מיל לפניהם וי"ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור, ועיין במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ט בפסוק ויעמדו מרחוק, ובגמרא שבת פ"ח ע"ב: (ה) אמר להם כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו ולא אמר להם למה. עיין לעיל במזמור הזה אות ו' אמר

אהבת ותצרך, החזק כמוסר וגו' (משלי ד כ ד ו יג), לכך נאמר אשרי נוצרי
עדותיו וגו', וכה"א בהתהלכך תנחה אותך וגו' (משלי ו כ):

[ג] אף לא פעלו וגו'. מהו אף, אין האף נוגע בהם, למה כי לא פעלו עולה,
אלא הלכו בדרכיו של הקב"ה, לכך נאמר בדרכיו הלכו:

[ד] אתה צויתת פקודיך לשמור מאד. (ו) בכל מקום צוה הקב"ה על התורה, צוה
אותם בתורה, צוה אותם בנביאים, צוה אותם בכתובים, וכן הוא

אומר הלא כתבתי לך שלישים במעצות ודעת (משלי כ כ), ואומר, ושמעת ישראל
ושמרת לעשות (דברים ו ג), ואומר רק השמר לך ושמור נפשך מאד (ס"ד ט),

מהו השמר לך, אלא אמר הקב"ה אם שמרת את התורה אני שומר נפשך, לכן
נאמר השמר לך וגו', כל ימי חיידך (ס"ט), מהו כל ימי חיידך, אם עשית את התורה

כל ימי חיידך תזכה שתראה בנים ובני בנים, לכן נאמר והודעתם לבניך ולבני בניך
(ס"ט), ואם ראית בנים ובני בנים הרי שלום, שנאמר וראה בנים לבניך שלום על

ישראל (ספלים קכ"ו):

[ה] במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. אמר שלמה בכל דרכיך דעהו
(משלי ג י), אם ידעת להקב"ה בכל דבר ודבר, הוא יישר אורחותיך (ס"ט ט),

וכן דוד אומר שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (ספלים טו ח), ובשביל ששויתי
ה' לנגדי תמיד, לכן שמח לבי ויגל כבודי וגו' (ס"ט ט ט), מה אף בשרי ישכון

לבטח, אלא (ז) אמר דוד יודע אני שאין הרמה שולטת בבשרי, (ח) וכך הם
הצדיקים נוהגים בלא רמה, למה ששוקדים ושוהרים וחוקרים באיזה דבר יבואו לחיי

העוה"ב, לכן דוד אומר תודיעני אורח חיים וגו' (ספלים ס"ט י), וכן משה אמר להקב"ה
ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג), וכה"א הדריכני

באמתך ולמדני (ספלים כ"ט), וכה"א הורני ה' דרכך וגו' (ס"ט כו י"א), וכתוב כה אמר
ה' עמדו על הרצים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה (יחזקאל

ו טו), ראו באיזה דרך הלך אברהם, ובאיזה דרך הלך נמרוד, ואיזה מהם הצליח,
באיזה דרך הלך יעקב, ובאיזה דרך הלך עשו, ואיזה מהם הצליח, הוי במה

יזכה נער את ארחו:

[ו] בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך. הלב הזה הוא מכניס הצדיקים לג"ע,
ולכן של רשעים מורידם לגיהנם, וכה"א הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו,

הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו', הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב
לב ומשבר רוח תלילו (ישעיה ס"ט יג יד), וכן היה דוד אומר לשלמה בנו ואתה שלמה

בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה'
וגו' (דס"א כח ט):

[ז] בלבי צפנתי אמרתך וגו'. (ט) אין יצר הרע שולט אצל התורה, ומי שהתורה
בלבו אין יצר הרע שולט בו ולא נוגע בו, וכה"א אני חכמה שכנתי

ערמה (משלי ח יג), במקום ששכנתי סביבותי ערמה, ובערמה אין יצר הרע שולט,
וכה"א תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו (ספלים לו לא), וכן משה אומר ושמתם

את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם (דברים י"א י"ח), לכך נאמר בלבי צפנתי
אמרתך [למען לא אחטא לך]:

[ח] גמול על עבדך אחיה ואשמרה דבריך. אמר ישעיה כעל גמולות כעל ישלם
וגו' (ישעיה נ"ט י"ח), כך הקב"ה משלם לרשעים לפי שהם גומלים, ולצדיקים

הערות ותקונים

אמר להם לא תבטל נדי בחלב אמו ולא אמרו למה לא תבטל, ועוד שם אמר לכן כל חלב וגו', וכה"א שם
ולא אמרו לו למה, וכן נכון להגיה לפנינו ולא אמרו לו למה: (ו) בכל מקום צוה הקב"ה על התורה.

לעיל במזמור הזה אות ו' הנו' בכל מקום צוה הקב"ה את ישראל לשמור את התורה, צוה אותם בתורה
ובנביאים ובכתובים: (ז) אמר דוד יודע אני. הרא"פ הגיה בפוח אני, ועיין צ"ב י"ז ע"א, וכן במקום

שאין הרמה שולטת בבשרי הביא גי' אחרת שולטת בו: (ח) וכך הם הצדיקים נוהגים בלא רמה. הרא"פ
הגיה וכן הם הצדיקים יושבים ושוקדים ושוהרים וחוקרים באיזה דרך יבאו לחיי העולם הבא, וכן דוד אמר

תודיעני אורח חיים: (ט) אין יצר הרע שולט אצל התורה כו'. מונח בילקוט משלי רמז תתק"מ צ"ט ס"ט
בק"ת

משלם להם כמעשיהם, משלם לרשעים חמה לצריו נמול לאויביו (שס עט), ומשלם נמול לצדיקים, וכה"א אך מוב לישאל אלהים לברי לבב (תהלים עג א), וכה"א אשר נמלם כרחמיו וכרוב חסדיו (ישעיה סג ז), אין הקב"ה משלם כלום על הנם לא לרשעים ולא לצדיקים, הרעה הבאה על הרשעים לא הקב"ה מביאה עליהם, וכה"א מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איס ג נח), אלא הם גומלים לנפשם, וכה"א הכרת פניהם ענתה במ (ישעיה ג ט), ומהו נמל לצדיקים חיים הנם, וכה"א ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו הסולה לכל עונכי [וגו'] הנואל משחת הייבי (תהלים קג ג ד), ולא אלה בלבד אלא הרבה צדקות הוא עושה, שנאמר עושה צדקות ה' ומשפטים לכל עשוקים (שס עט ו), וכה"א שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי (שס קצו ז), ומה נמל לי, כי (הצלת) [חלצת] נפשי ממות וגו', (שס עט ח). וכן אמר דוד להקב"ה חיים את גמל לי, גמול על עבדך אחיה וגו', וכפני מה את גמל חיים לי, מפני שאשמרה דבריך, חיים היא התורה, וכה"א נצרה כי היא חייך (משלי ד יג), לכך נאמר נמול על עבדך אחיה:

[ט] [גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך]. א"ל דוד רבש"ע רצונך שאשמור דבריך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ואם אין אתה גולה את עיני מנין אני יודע, לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו'. ואע"פ שעוני פתוחות איני יודע כלום, בוא וראה אע"פ שהיה שמואל נביא לא היה יודע כלום, עד שגלה הקב"ה את אוני, שנאמר וה' גלה את און שמואל וגו' (ש"א ט טו), וכן נבוכדנצר אמר מן קשופי די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין וגו' (דניאל ג עז), וכן דניאל אמר ואנה לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנה גלי לי (שס ז), ואומר הוא גלא עמיקתא ומסתרתא (שס עט כג), וכן דוד אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ולמה פליאה דעת ממני (תהלים קלט ו), פליאה זו התורה, וכן הכתוב אמר פלאות עדותיך (שס קיט קכט), לכך נאמר נפלאות מתורתך, אוצרות היא התורה, וכן הכתוב אמר אוצר נחמד וגו' (משלי כא כ), מטמונית היא התורה, וכן אמר הכתוב אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה (שס ג ד), הרבה דלתות יש בה, הרבה פתחים יש לה, וכה"א אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום (שס ח ג), וכן אמר דוד פלאות היא התורה, אמר משה אינה נפלאות, שנאמר לא נפלאות היא ממך וגו' (דברים ל יא), (י) לא נפלאות היא אלא ממך, שלא עמלת בה, לכך נאמר נפלאות מתורתך:

[י] גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. וכי גר היה דוד, אלא א"ל כשם שהמתנייר היום אינו יודע כלום בתורה, כך עיניו של אדם פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה, ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואיני יודע כלום, אנו עאכ"ו שאין אנו יודעים כלום בתורה, לכך נאמר גר אנכי בארץ, וכה"א כי גרים אנהנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (ד"א כט טו), עבר הצל הזה כן האדם, ואימתי ימינו הם כצל, אם אינם לומדים ועוסקים בתורה, (יא) וכן שנו רבותינו היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק, לכך נאמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

נקטת שני לשון, וכך הביא שם "ד"א אני חכמה ובמקום שסכנתי סביבותי ערמה ואין יצר הרע שולט בתי שבלתי תורה, שנאמר תורת אלהיו בלתי לא תמעד אשוריו, וכן משה אומר ושמעת את דברי אלה על לבבם, וכן דוד אומר בלתי לפנתי אמרתך למתן לא אחשא לך". והנה לעיל נמלא מהתחלת מזמור קי"ט המנא בכ"י א' וכ"י ו' ואשר היה גם לפני בעל הילקום והוא אות א' מן מזמור קי"ט, ואין ספק שלפני בעל הילקום היה גם עוד שירים מאות ז' המתחיל בנה יוכה נער את ארצו, ובילקום משלי שהבאתי הביא מאמר אחד ממנו, אבל יותר מזה לא נמלא כלל בילקום: (י) לא נפלאות היא אלא ממך. עיין ב"ר פ"א אות י"ד אם דק הוא מנס, ובוי"ר פ"א אות ו', ובבב"ר פ"ח אות ג': (יא) וכן שנו רבותינו

[יא] גרסה נפשי לתאבה אל משפטך בכל עת. (יב) מהו גרסה נפשי, א"ל לא היה להרחיק פרשה אחת הייתי פותח את הפרשה והייתי רואה היפה הימנה לא היה לי פנאי להרחיק, ובשביל כן הייתי גורם, אלא מי יוכל להרחיק, שכבר נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א ט), בשביל כן הייתי גורם אותה, לכך נאמר גרסה וגו' :

[יב] דבקה לעפר נפשי חייני כדברך. אמר ישעיהו יבש חציר נבל ציץ [וגו'] ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיהו מ"ח ח), קיימים הם דברים שאמר הקב"ה ליעקב אבינו, שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ (בלשון כח יד), (יג) כשם שעפר הארץ מדרשה לכל, כך יהיו בניך מדרשים לכל, ומה עפר הארץ (יד) מכלה כלי מתכות והוא מתקיים לעולם, כך בניך מכלים כל אומות העולם והם קיימים לעולם. ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה (ש"ס ט), וכן ישעיהו אמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים (ישעיהו נ"ג ב), וכן בני קרח אמרו למה פניך תסתיר תשכה ענינו ולהצננו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ במננו (תהלים מד כ"ט ט), מיד קומה עזרתה לנו (ש"ס ט"ז כז), וכן הגה אומרת מקים מעפר דל (ש"א ב"ח ח), הגיעו הם לארץ הקימות אותם, על כן דוד אמר דבקה לעפר נפשי וגו' :

[יג] דרכי ספרתי ותענני. מהו ספרתי התודיתי ואמרתי כל מה שחשאתי, ולמה הכיתני אלא בשביל שחשאתי, וכה"א חסאנו ועיינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך ומשפטריך (דניאל ט"ו ט), ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (ש"ס ט"ז י), ובשביל שלא שמענו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתתה לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמיה ט"ו ו), ואף על פי שאנחנו עבדים בה כורתים אנו לך אמנה, וכה"א ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה [וכותבים] ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (ש"ס י"ח ט), ואתה צדיק על כל הבא עלינו (ש"ס ט"ג ז), לכך נאמר דרכי ספרתי ותענני, ואף על פי שחשאתי התודיתי לך, לכך למדני הקיך :

[יד] דרך פקודיך הבינני. מה הבינני, א"ל דוד רבוני אל תאמר לי הרי הם לפניך התבונן אתה לעצמך, אם אין אתה מבינני איני יודע כלום, לכך נאמר דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך :

[טו] דלפה נפשי מתונה. מהו מתונה, מן השברים שבא אלי, אין שנה שאין בה שבר, אין חודש שאין בו שמועה, אין יום שאין בו צרה, הנה על הנה תבוא ושמועה (על) [אל] שמועה תהיה (יחזקאל י"ט ו), לפיכך דלפה נפשי מתונה קימני כדברך, מהו כדברך כשם שאמר משה למען הקים אותך היום לו לעם וגו' (דברים כ"ט יג), [דבר אחר] דלפה נפשי מתונה (טפח) [טיפה] היום (טפח) [טיפה] למחר עד שהיא מתמצה ויוצאה, לכך נאמר דלפה נפשי מתונה וגו' :

[טז] הורני ה' דרך חקיך וגו'. אמר שלמה אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (משלי ג' יג), כי טוב סחרה וגו' (ש"ס יד), יקרה היא וגו' (ש"ס טו), ג' בני אדם שאלו חכמה מהקב"ה, דוד ושלמה ומלך המשיח, דוד אמר הורני ה' דרך חקיך, שלמה אמר חכמה ומדע תן לי וגו' (דברי"א י"א י), א"ל החכמה והמדע נתון לך (ש"ס ט"ז יג), מלך המשיח, שנאמר לשלמה אלהים משפטריך למלך תן וגו' (תהלים ע"ב א), לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך, מהו הורני, אמר דוד אל תאמר לי הרי הם לפניך למוד מעצמך, אלא אתה הורני, שנאמר הבינני ואצרה תורתך (תהלים קי"ט ז), לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך, מהו דרך, עשה אותם לפני דרך, ואצרנה עקב, מהו עקב, שתהיה בידי התורה [עד] עקב, אדם שהוא עוסק בתורה כל ימיו ומניחה

הערות ותקונים

דמותו. אבות פ"ג: (יב) מהו גרסה נפשי כו'. המאמר קשה הבנה: (יג) כשם שעפר הארץ מדרשה לכל. כנ"ר פמ"א אות ט' ופס"ס אות ה' איתא מה עפר עשויה דייש אף בניך עשוין דייש לאו"ה: (יד) מכלה כלי מתכות והוא מתקיים לעולם. במדרש כ"ר ש"ס הגו' מה עפר הארץ מכלה את כל כלי מתכות

מה בידו כאלו לא עסק בה, וכן לכל דבר, למה"ד למו שהיה עושה עשיות למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאלו לא עסק בה, וכן שהיה עושה כלי נאה ונשבר בידו מה בידו כאלו לא עשאו, כך אדם שהיה עוסק בתורה כל ימיו ויגע בה ואחר כך הניחה מה בידו, דואג שהיה עוסק בתורה ואחר כך הניחה, וכן אחיתופל, מה הועילו, אלא אמר דוד הורני ה' דרך חקך ואצרנה עקב, וכן הוא אומר הנחמדים מזהב ומפז רב [וגו'] גם עבדך נוהר בהם בשמרם עקב רב (פסלים י"ט י"א), וכה"א שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (ש"ס קי"ט קס"ט):

[יז] ויבואני חסדיך ה' תשועתך כאמרתך. אותן החסדים שאמרת לאבותינו, וכה"א תתן אמת ליעקב חסד וגו' (מ"ט ז' כ'), וכן משה אמר נחית בחסדך עם זו גאלת (שמות ט"ו ג'), כך אמר דוד ויבואני חסדיך ה', ומחו החסד שאתה עושה עמנו שאתה מושיענו, ואם אתה מושיענו יש לי פה לומר ולענות למחרפים אותי, אף על פי שעכשיו איני משיב להם, שנאמר נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית (פסלים ל"ט י'), רצונך שאענה (אותך) [אותם], הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (ש"ס ט"ז י"ב), לכך נאמר ואענה חורפי דבר, ומה הם מחרפים עליך, שנאמר כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (ש"ס ט"ז ט'), וכן הוא אומר כי קנאת ביתך אכלתני ואבכה בצום נפשי, (ש"ס י"ב י"ב) ומה הם מחרפים אותי אומרים לי איה אלהיך (פסלים מ"ד), א"ל הקב"ה בשבילי אתם מתחרפין, אני מסיר חרפתכם, וכה"א בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר (ישעיה כ"ט ט'), ומה כתיב אחריו ואמר ביום ההוא וגו' (ש"ס ט"ז ט'), והרשעים שהיו אומרים איה אלהיך, יודו ויאמרו, זה ה' קיינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ש"ס ט"ז):

[יח] זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני. אמר ירמיה ה' עיניך הלוא לאמונה הכיתה אותם ולא חלו (ירמיה ס"ג ג'), מהו ולא חלו, לא חזרו בתשובה, א"ל ומה אתה אומר אמר ה' עיניך הלוא לאמונה, והיכן היא אותה האמונה, שהאמין אברהם, שנאמר והאמין בה' (גנל"ט ט"ו ו'), וכן דוד אמר זכר דבר לעבדך, אותו הדבר שקיימת לאברהם בין הבתרים, שנאמר זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני, על הדברים אני מיחלת מה שאמרת לאברהם והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים (ש"ס כ"ג י"ז), לכך נאמר על אשר יחלתני:

[יט] זאת נחמתי בעניי. על הדברים האלה אני מתנהמת, על מה שאמרת וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם (שמות ל"ג י'), לכך נאמר זאת נחמתי בעניי כי אמרתך היתני:

[כ] זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נשיתי. מה הליצוני, (טו) מליצים הם אומרים לי מי שהגלה אתכם עוד אינו משיב אתכם, וכה"א פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם (אי"ט ד ט'), וכה"א סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו וגו' אמרו בניו לא יוסיפו לגור (ש"ס ט"ז ט'), לכך נאמר זדים הליצוני עד מאד, ואעפ"כ מתורתך לא נשיתי (ש"ס ט"ז), ועוד חזרין ואומרים לי, לא תמולו, ולא תשמרו את השבתות, (טו) ולא תקראו, ואני מתיירא מן, ואין אני שומעת להם, שהם חציר יבש, כשם שאין חציר קיים, כך אין דבריהם קיימים לעולם, וכן אמר הכתוב יבש חציר נבל ציץ (ישעיה מ"ו ז'), וכשם שאתה קיים לעולם, כך דברך קיימים לעולם, שנאמר ודבר אלהינו יקום לעולם (ש"ס ט"ז ט):

[כא] חלקי ה' אמרתי לשמור דברך. אמר משה כי עם קדוש אתה לה' אלהיך (דברים י"ז), בכך בחר ה' אלהינו, אין כתיב כאן, אלא בך בחר ה' אלהיך, אפילו אחד מכם חביב לפני הקב"ה יותר מכל האומות, וכן ישעיה אמר

הערות ותקונים

מתכות והוא קיים לעולם, ופי' מהר"ו"ו שהמתכות שנתן בעפר מעלה תלודה והוא מתעבל ומתקלקל, וזילקום נ"ך רמז ע"א בש"ס הכ"ר וזילקום ישעיה רמז של"ג הגי' מכלה, והיא הגי' היותר נכונה וזה שמים כך בנין מכלים: (טו) מליצים הם אומרים לי. לשון ליצנות: (טז) ולא תקראו. פי' שלא יקראו בתורה

כל הגוים כאין נגדו וגו' (ישעי' ע י'), לכך נאמר כך בחר ה' אלהיך, הוא בחר בכם, ואתם בחרתם בו, וכן הוא אומר כי יעקב בחר לו יה וגו' (ספלים קל"ד), ה' בחר ביעקב, ויעקב בחר בה', וכן הוא אומר אני לדודי ודודי לי (ספ"ט ג'), הוא אומר לכם חלקי אתם, ואתם אומרים לו חלקי ה' אמרה נפשי (איכ"ג ג'), וכה"א חלקי ה' אמרתי, והקב"ה אומר להם חלקי אתם ושלי אתם, ומה אני מבקש מכם דברים, שנאמר והיו הדברים האלה וגו' (דברי"א ו'), וכה"א ושמתם את דברי אלה וגו' (ס"א י"ח), לכך נאמר חלקי ה' אמרתי וגו': חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך. וחנותי את אשר אהון וגו' (שמות לג יט):

[כב] טוב עשית עם עבדך ה' כדברך, טוב אתה ומטיב וגו'. טוב אתה בעולם הזה ומטיב לעולם הבא, טוב היית לאבות ומטיב לבניהם אחריהם, לכך נאמר טוב אתה ומטיב:

[כג] מפלו עלי שקר ודים. ומהו מפלו, אמרו הבה נתחכמה לו (שמות ח י'): אני בכל לב אצור פקודיך. וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו' (ס"א ס"ג): מפלו עלי שקר ודים. מהו, שנאמר ויאמר בילדכן את העבריות וגו' (ס"א ס"ט), ותיראן המילדות את האלהים (ס"א ס"ו), ובאותה צרה אני בכל לב אצור פקודיך:

[כד] ידיך עשוני ויכוננוני. אמר איוב ידיך עצבוני ויעשוני וגו', הלא כחלב תתיכני וגו', עור ובשר תלבישני וגו' (איוב י"ח י"ב), מי עשה כל אלה אמר דוד אתה האלהים ידיך עשוני ויכוננוני, הכלי הזה בזמן שהוא נאה מי משתבח, הוי אומר מי שעשאו, כך אמר דוד אני הכלי ואתה הוא האומן עשה אותי נאה בשביל שיקלסוך, לכך נאמר ידיך עשוני ויכוננוני: מהו הבינני ואלמדה מצותיך. אמר דוד החבית של יין אין נותנין לתוכה יין עד שיופתו אותה בזפת, כך זפתני ואח"כ שים בו יין, הבינה היא הזפת, והתלמוד הוא היין, הבינני תן בי בינה, ואח"כ ואלמדה מצותיך, קנה חכמה קנה בינה וגו' ובכל קנייך קנה בינה (משלי ד ט"ז), וכה"א לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (ס"א ט"ז), מי שיש לו חכמה ואין לו בינה, דומה למי שיש בידו פת ואין לו מה יאכל בה, ומי שיש לו בינה ואין לו חכמה, דומה למי שיש בידו תבשיל ואין לו פת שיאכל בו, ומי שיש לו חכמה ובינה דומה למי שיש בידו פת ותבשיל והוא אוכל שניהם ושבע, כך אמר דוד הלחם היא החכמה, והתבשיל היא הבינה, ומי שאין בידו לא זו ולא זו אין בידו כלום, מנהגו של עולם אדם עושה לו חלוק במאה מנה [ואין לו מה לאכול] אינו כלום, כך אמר הבינני ואלמדה מצותיך:

[כה] יראיך יראוני וישמחו וגו'. אימתי ישראל שמחין, כשהן רואות למלך או לנשיא שלהן עוסק בתורה, וכה"א ירנו וישמחו חפצי צדקי (ספלים ל"ב ט'), ומה כתיב אחריי, ולשוני תהנה צדקך כל היום תהלתך (ס"א נ"ח), הוי כל זמן שהמלך עוסק בתורה ישראל שמחין, לכך נאמר יראיך יראוני וישמחו וגו':

[כו] ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני. כך אמר דוד כל המשפטים והיסורין שהבאת עלי והעניינים באמונה הבאת עלי בצדק עשית, איני קורא תגר, באותה שעה ידעתי ה' כי צדק משפטיך, וכה"א ודוד עולה במעלה היותים עולה ובוכה (ע"ג ט"ז), יכול שקרא תגר או קינה, לא אמר אלא מזמור, שנאמר מזמור לדוד בברחו וגו' (ספלים ג' ה'), לכך נאמר ידעתי ה' כי צדק משפטיך, אמר ליה רבוני עניתני נחמני כשם שעניתני:

[כז] יקוי נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך. אי זו היא אמירה, אותה שאמר איתן האזרחי, וכתותי מפניו צריו וגו' (ס"א נ"ט), לכך נאמר כאמרתך לעבדך יבואוני רחמיך ואחיה וגו', אמר דוד הביא עלי מאותן הרחמים שבהם בראת את העולם, וכן הוא אומר זכור רחמיך וגו' (ספלים כ"ט ו'), לכך נאמר יבואוני רחמיך ואחיה וגו':

[כח] יבושו ודים כי שקר עותוני וגו'. אמר דוד אף על פי שהרשעים הם מעותים אותי, לא הנחתי את התורה, וכה"א את ארבעת אלה ילדו להרפה בנת וגו' (ע"ג כ"א כ"ב), אע"פ שעמדו עלי לא הנחתי את התורה, אלא וידבר דוד לה' אה דברי השירה הזאת וגו' (ס"א כ"ג):

[כט] ישובו לי יראוך ויודעי עדתיך, יהי לבי תמים בחוקך וגו'. אמר ליה קדירה שאכלתי בה חולין לא אכלתי בה קדשים, למען שלא אהיה מתבייש, לכך נאמר ולבי חלל בקרבי (תהלים קט כג), וכתוב יהי לבי תמים בחקך, וכתוב לב מחור ברא לי אלהים (שם נא יג), הלב הוא שמבייש את האדם, למה שיודע מה עשה ומתבייש מעצמו, לכך נאמר לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר (משלי יד י'), והלב הוא שמה, וכה"א נתתה שמחה בלבי (תהלים ד ח), לכן אמר דוד יהי לבי תמים בחקך, וכמו שהיה מבקש דוד, כך נתן לו הקב"ה, שנאמר ואני בתומי תמכת בי וגו' (שם מא יג), לכך נאמר למען לא אבוש:

[ל] בלחה לתשועתך נפשי וגו'. אמר ירמיה למה לנצה תשכחנו וגו' (איכה ס ב), כי אם מאוס מאסתנו השיבנו ה' אליך וגו' (שם סג כא כג), וכה"א עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמיה ס ב), ואמר דוד עד אנה ה' תשכחני נצה (תהלים יג ב), אתה ידעת ה' זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לאורך אפך תקחני (ירמיה עו יז), אתה ארך אפים ואנו קצירי רוח, וכל שאתה מאריך אפים נפשנו בלחה, לכך נאמר בלחה לתשועתך נפשי וגו':

[לא] בלד עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני. מהו כלו עיני וגו', על מה שאמר כי למועד מועדים וחצי (דניאל יג ז), ועברו מועדי מועדים ולא נחמתני, לכך נאמר לאמר מתי תנחמני: כי הייתי כנאד בקימור. לא כן אמר דניאל יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (שם יג י'), הרי כבר נתלבנו כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם, שנאמר כי הייתי כנאד בקימור, יש צריפה גדולה מזו, מתי הושיענו כשנמות, כמה ימי חיינו, שנאמר כמה ימי עבדך, אע"פ שהוצאת את ישראל ממצרים מה אנו חוששים אותם שנכבשו תחת הבנין, אם רצונך עשה לעינינו, שנאמר יודע בנוים לעינינו וגו' (תהלים עט י'), אמר הקב"ה לעיניכם אתם מבקשים שאעשה וכן אעשה, שנאמר ושלמתי לבבל (וליושבי) [ולכל יושבי] כשדים וגו' אשר עשו בציון לעיניכם (ירמיה נא כד):

[לב] כרו לי ודים שיחות. כך אמרו ישראל אל הקב"ה, לא שיחה אחת כרו לי הרשעים אלא שיחות הרבה, כתבת בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג כח), ועלי כתיב אם על בנים רמשה (סוטה י"ד), כתבת בתורה ושפך את דמו וכסחו בעפר (ויקרא י"ג יג), ועלי כתיב שפכו דמם כמים וגו' (תהלים סג ג), אמר לי הקב"ה אל תאמר כן אלא לעצמן כרו, שנאמר כורה שחת בה יפול (משלי כו טז), בור כרה ויחפרהו וגו' (תהלים ז טז), וכתוב תבואהו שואה לא ידע (שם טז ט):

[לג] כמעט כלוני בארץ וגו'. מהו כלוני בקשו הרשעים לבלותנו מן העולם אלולי כמעט רחמת עלינו, וכה"א בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו ב), אלולי לא נדדה שנתו כמעט היו מכלין אותנו, שנאמר להשמיד וגו' (שם ג ו), לכך נאמר כמעט כלוני בארץ:

[לד] כחמדך חייני. אין הקב"ה נואל את ישראל אלא כדי שיעשו התורה, ואלולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם, אמרו לו עכשו שגלינו גאלנו ואנו שומרים את התורה, לכך נאמר כחמדך חייני וגו', וכתוב ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד (פסוק מד), שלא נתת תורה לישראל אלא שישמרו אותה לעולם, וכה"א כי גבר עלינו חסדו וגו' (תהלים קיז ב), וכתוב ואני זאת בריתי אותם וגו' (ישעיה נט כח), אם עשיתם כן מה כתיב אחריו קומי אורי וגו' (שם ס ב):

[לה] לעולם ה' דברך נצב בשמים. אמר ישעיהו יבש הציר נבל ציץ וגו' ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ ז ט), וכן אמר דוד לעולם ה' וגו', ולמה הוא נצב, שאינו נעשה לא על פי עד אחד ולא על פי שנים, אלא כל ב"ד העליון מתמנין עליה, ומהו אומר אל נערץ בסוד קדושים רבה (תהלים פט ח), וכן דניאל אומר בנזרת עירין פתגמא וגו' (דניאל ד יד), וכה"א בשנת שלש (לבלשאצר מלך בבל) [לכורש מלך פרס] דבר נגלה לדניאל וגו' (שם ו ב), ולמה הוא אומר וצבא גדול (שם ס), אומר שצבא גדול מתמנין בה, לכך נאמר ואמת הדבר וצבא גדול (שם), אמר איוב והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כג יג), אמרו למיכיהו אתה מה ראית, אמר ראיתי את ה'

ה' יושב על (כסא וצבא) [כסאו וכל צבא] וגו' (מ"א כ"ט), ויאמר ה' (ומי) [מי] יפתה וגו', ויאמר זה (אומר) בכה וזה אומר בכה (ס"ט ס"ז), הרי ישראל מתמנין עליו, לכך נאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים:

[לו] (מהו) [ד"א] דברך נצב בשמים. איזה דבר הנצב בשמים, אלא אמר הקב"ה על מה השמים עומדים על אותו דבר שאמרת יהי רקיע בתוך השמים

[וגו'] ויהי כן (בראשית א' ו' ז'), וכתיב כי הוא אמר ויהי וגו' (תהלים ל"ג ט), אותו הדבר שאמר הוא עשה, לכך נאמר הוא צוה ויעמוד, בדבר ה' שמים נעשו (ס"ט ס"ו), ובאותו הדבר שברא אותן בו הם עומדים לעולם, לכך נאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים:

[לו] לדרור ודור אמונתך וגו'. השמים והארץ עומדין על האמונה, שנאמר חסדי ה' עולם אשירה לדרור ודור וגו' (תהלים פ"ט ז), וכה"א מי יאמר זכותי (לכבי)

[לבי] מהרתי מחטאתי (משלי כ ט), הן בקדושו לא יאמין (וכוכבים) [ושמים] לא זכו בעיניו (איוב טו טו), ומי נמלט והכל עומדין בדיון, לכך נאמר למשפטיו עמדו היום וגו':

[לח] לולי תורתך שעשועי וגו'. אמרו ישראל אלולא תורתך שהיתה עמי והיא שעשועי אז אבדתי בעיני, (יז) וכן משה אומר ברוב שרעפי בקרבי

תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים נ"ד יט), וכן פרעה אומר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ט ט), (יח) ספרים היו להם והיו משתעשעים

בהם משבת לשבת, לכך נאמר לולי תורתך שעשועי וגו':

[לט] לעולם לא אשכח פקודיך וגו'. הם חיים לישראל אלולא היא לא היה חיים, וכה"א כי הוא חייך (דברים ל"ג כ), וכתיב כי מוצאי מצא חיים וגו' (משלי ח ל"ב), וכתיב כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (ס"ט ט י"א):

[מ] לך אני הושיעני וגו'. אמרו ישראל להקב"ה יכולה היא פרה לחרוש בבי נירין, לא כך אמרת כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (ויקרא כ"ט ט), לך

אני הושיעני, וכה"א פדני מעושק אדם (פסוק ק"ד), לכך נאמר לך אני הושיעני:

[מא] מה אהבתי תורתך וגו'. אמר שלמה אילת אוהבים וגו' (משלי ט"ו ט), אילת אוהבים היא התורה הכל אוהבים אותה, אמר הקב"ה לישראל ולמה

תשנה בני בורה וגו' (ס"ז כ), וכה"א ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי (חייך) [חיי הבלך] (קט"ג ט ט), ולכן אמר אני אוהבה, שנאמר מה אהבתי תורתך וגו',

כל מי שאוהב את התורה אינו אוהב אלא חיים, וכה"א ראה חיים עם אשה אשר אהבת וגו' (ס"ט), אמר דוד אני אוהבה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך (דברים י"ו ט),

וכתיב והיו הדברים האלה (ס"ט ט"ו), לכך נאמר מה אהבתי תורתך וגו' אני הולך (למרחץ) והיא עמי, אני ישן והיא עמי, כשם שצויתני והיתה עמו וקרא בו

כל ימי חייו (ס"ט י"ט), וכתיב בהתהלכך תנחה אותך (משלי י"ב כ), לא הנחתי אותה כל עיקר, ולפי שלא הנחתי לא היתה עלי משאוי אלא זמירות, וכה"א זמירות היו לי חקיך (פסוק נ"ד), ולא זמירות בלבד אלא גם שיחה, שנאמר כל היום היא שיחתי, ולכן היתה עומדת לי על שונאי:

[מב] מאויבי תחכמי מצותיך. היא עמדה ליוסף בבית פרעה, שכן אומר לעבדיו הנמצא כזה (בראשית מ"א לח), והיא עמדה לדניאל בביתו של נבוכדנצר,

וכן משה אומר ושמרתם ועשיתם וגו' (דברים י"ד ו'), לכך נאמר מאויבי תחכמי מצותיך: כי לעולם היא לי, מהו כי לעולם היא לי, שלא עסקתי בספרים אחרים

אלא בה, וכן שלמה אומר עשות ספרים הרבה אין קץ (קט"ג י"ג), ואומר דבש מצאת וגו' (משלי כ"ט ט), התורה משולה לחבית מלאה דבש, אם נתנו לחבית רביעית

מים יצאה כנגד רביעית דבש מתוכה, כך הם אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה, לכך נאמר כי לעולם היא לי:

הערות ותקונים

בתורה: (יז) וכן משה אומר ברוב שרעפי בקרבי. עיין לעיל מזמור ל' אות ד' ואחר עשר מזמורים אמר משם כנגד אחד עשר שבטים וכיוצא מן תפלה למשה עד מזמור ק': (יח) ספרים היו להם והיו משתעשעים כ"ט

[מג] **מכל** מלמדי השכלתי. מהו מכל מלמדי צריך אדם שיהיו לו חברים ותלמידים בתורה שאם שכח דבר אחד שואל לחבריו ומוזכרים אותו, וכן הוא אומר טובים השנים מן האחד וגו' (קמ"ג ד ט), (גם אם ישכבו שנים והם להם) כי אם יפולו האחד יקים את חברו, [גם אם ישכבו שנים והם להם] (שם ט"ו י"א), לכך נאמר מכל מלמדי השכלתי, ומי נרם לי שוחת וקנים, שנאמר מוקנים אתבונן וגו', מהו מוקנים אתבונן הרבה כבוד את הזקנים ולא הוצאתם ממצרים עד שפרשת ואמרת לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טו), ולא נתת את התורה עד שאמרת אספם, שנאמר [ויבא] משה [ויקרא] לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה' (שמות י"ט ז), ואומר מפני שיבה תקום וגו' (ויקרא י"ג ז), וכה"א שאל אביך וינרך וגו' (דברים ל"ג ז), מן הכבוד שנתת לזקנים הוא עושה שאצור פקודיך, לכך נאמר מוקנים אתבונן, א"ל הקב"ה עד עכשיו לא ראית כלום עדיין יש לך לראות, שנאמר כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ"ג כג):

[מד] נר לרגלי דבריך וגו'. אמר שלמה וארח צדיקים כאור נוגה וגו' דרך רשעים כאפלה וגו' (משלי ד י"ח י"ט), (י"ט) למה הרשעים דומין, למי שהיה מהלך בדרך ולא היה בידו נר, והוא נכשל באבן ונפל, פגע באי"ן והכהו בפניו, מצא נחל נפל לתוכו, לא היה יודע היכן הוא מהלך, כך הרשעים רואין אין להם אורה, שנאמר דרך רשעים כאפלה, אבל הצדיקים דומין למי שהיה מהלך באפלה והנר בידו, מצא אבן ומסתלק הימנה ולא נכשל בה, ראה אילן לא הכהו כלל, כך אמר דוד נר לרגלי דבריך, וכתוב כי נר מצוה ותורה אור (משלי י"ג כג), וכן אמר דוד אפילו אני מתאוה ומבקש לחטוא אין דברי תורה מניחין אותי, אם בקשתי להלך הם מאירין לפני, לכך נאמר נר לרגלי וגו':

[מה] **נשבעתי** ואקימה. (כ) שני שכרים היה נוטל דוד, שכר השבועה ושכר המצוה, היה נשבע שנוטל הלולב ונוטל, שהוא עושה סיכה ועושה, והיה נוטל שכר השבועה, ושכר המצוה של סיכה ושל לולב ושל ציצית ושל תפילין ושל מילה, לכך נאמר נשבעתי ואקימה וגו':

[מו] **סעפים** שנאתי. אמר שלמה יראת ה' שנאת רע (משלי ט"ו יג), כך הקב"ה שונא למי שהוא שונא דרך החיים והולך דרך הרע, א"ל דוד כל מה שאתה שונא אני שונא, לכך נאמר סעפים וגו', מהו סעפים כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה, וכה"א בסעפותיו קננו כל עוף השמים (יחזקאל ל"א ו), רוצה לומר סעפים, וכן אליהו אמר עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים (מ"א י"ח כ"א), אמר לא תאחזו החבל בשני ראשים, בחרו לכם היום (למי) [את מי] תעבדו וגו' (יחזקאל כ"ד טו). סעפים שנאתי אלו הם בני אדם שמחשבת יראת אלהים מתוך יסוריהן ולא מאהבה, וגם מי שפורש מדרכי האלהים והולך בדרכי בני אדם, אמר דוד לא עשיתי אני אותם לא באונם ולא מיראה אלא מאהבה, שנאמר ותורתך אהבתי, שנאתי מה ששנאת, אהבתי מה שאהבת, ב"ץ פורש כתב גורתו והכל עושין אותם, אע"פ שעושין אותם אינם עושין אלא מיראה, אני איני כן אלא מאהבה של תורה אני עושה אותה, וכה"א מה אהבתי וגו', ובשביל שאהבתי אותם אל תניהני אלא סתרי ומנני אתה: ד"א סתרי ומנני אתה וגו'. לאיזה דבר שאמרת לאברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו' (בראשית ט"ו א), וכן הוא אומר ותתן לי מגן ישעך (ש"י כ"ג ו'), ולא לעצמי אל לכל מי שבוסח בך, וכה"א מגן הוא לכל החוסים בו (ש"י כ"ג ו'), לכך נאמר סתרי ומנני אתה וגו':

הערות ותקונים

בהם משבת לשבת. בתנחומא הכדסס מכבר וארץ סי' ו' ובשמ"ר פ"ה אות י"ט מהו אל ישעו שהיו נידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה נוטלם אמר להן פרעה אל ישעו בדברי שקר אל ישעו משתעשעין ואל ישעו נפישין ביום השבת, ודורש ישעו מלשון טעשועים: (י"ט) למה הרשעים דומין למי שהיה מהלך בדרך. עיין פסיקתא רבתי פ"ה ושמ"ר פל"ז אות ג', ולעיל מזמור כ"ז אות ז': (ב) שני שכרים

[מו] סורר ממני מרעים וגו'. זה דואג ואחיתופל שהיה אומר להם מה אתם דוחפים לי, הניחו לי שעה אחת שאשב ואעסוק בתורה, וכה"א לשאל ועתה ישמע נא אדוני [המלך] את דברי [עבדך] [עבדו] וגו' כי נרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ס"א טו י"ט), וכי אלהים אחרים היה עובד, אלא אמר דוד בשביל שרדפוני ואיני עוסק בתורה כאלו אלהים אחרים אני עובד, לכך נאמר סורו ממני מרעים וגו' :

[מח] סמכני כאמרתך וגו'. באיזה אמירה כשם שאמרת סומך ה' לכל הנופלים (ספלים קמ"ט יד), וכן הוא אומר כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (ס"ט לו כד), אמרת שאתה סומך סמכני כאמרתך ואחיה ואל תבישני משברי, שברתי שאעשה את התורה, תן לי חיים ואני עושה את התורה ואיני מתבייש :

[מט] סעדני ואושעה ואשעה בחוקך תמיד. כך אמר דוד סעדני שיהא בי כח לעמוד ביסורין שאתה מביא עלי בשביל שתושיעני הלכתי לשנות פרק א' ולא היה בי כח סעדני, אם תבא לידי מצוה לא הייתי יכול לעשותה סעדני ואושעה, וכה"א וימינך תסעדני (ספלים י"ח לו), מכאן אתה למד שאין הקב"ה מושיע לישראל אלא על שעוסקים בתורה, לכך נאמר סעדני ואושעה :

[ג] סלית כל שונים מחקך וגו'. מהו סלית כל שונים, החוטאים, בא דואג ולמד את התורה ולא עשה אותה וחלפת אותו, בא אחיתופל מעלה פנים ולמד את התורה ולא קיימה וחלפת אותו, למה היו דומין דואג ואחיתופל לבית מלא תבן, לאחר ימים פנה בעל הבית ופחו בטיט, אע"פ שטחו בטיט, חורין מלאים תבן, נפל הטיט התחיל התבן יוצא מן החורין, כך היו גם אלו באו ולמדו כל דקדוקי תורה ולבבם מלא הוללות, לכך נאמר סלית כל שונים מחקך: כי שקר תרמיתם. מהו כי שקר תרמיתם, כשבאו ולמדו את התורה בשקר וברמיות למדוה, לכך נאמר כי שקר תרמיתם: [נא] סנים השבת כל רשעי ארץ. מהו סנים השבת, האשכול הזה כל זמן שיש בו ענבים הוא נתון ביד האדם, אכל הענבים נעשה סנים הנשאר משליכו לארץ, כך אלו, הכל סג יחדו נאלחו, לכך נאמר סנים השבת וגו' :

[נב] סמר מפחדך בשרי. מפחד של גיהנם, וכה"א פחדו בציון הטאים (ישעיה ל"ג יד), א"ל הקב"ה פחדת אשריך, שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד :

[נג] עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. אמר ישעיהו ציון במשפט תפדה וגו' (ישעיה א' כז), כך אמר הקב"ה אם עשו ישראל משפט וצדקה טיב ננאלין, ולא עוד אלא שאני פורע משונאיהם, לכך נאמר ציון במשפט תפדה, מה כתיב אחריו ושבר פושעים וחטאים יחדו וגו' (ס"ט ס"ט כח), אמר דוד במשפט הם נפדים, גם אני עשיתי משפט וצדק, וכה"א שמרו משפט ועשו צדקה וגו' (ס"ט טו א'), כך אמרו ישראל ולא עשינו ערבותנו כאברהם אבינו, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' (בראשית י"ח י"ט), עשינו ערבותנו עשה גם אתה את שלך :

[נד] ערוב עבדך לטוב. מהו ערוב עבדך וגו', שלא ארד לגיהנם, אם אין את ערבני מי יוכל לערבני. וכן חזקיה אמר כסום עגור כן אצפצף אהגה כיונה וגו' ה' עשקה לי ערבני (ישעיה ל"ח יד), וכן איוב אמר שימה נא ערבני עמך וגו' (איוב י"ג), אמר איוב אלו היה ממון או כסף או זהב או מרגליות הייתי ערב בדבר ההוא, אבל הנפש מי יוכל ומי נותן נפשו תחת נפש חברו, מי יוכל לערבני, אם אין את ערבני מי יוכל לערבני, לכך נאמר ערוב עבדך לטוב וגו', שאעשה רצונך והבא עלי את הטובה ואל יעשקוני זדים :

[נה] עיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך. לאיוו אמירה שאמרת לישראל כי תלך במו אש לא תבוה וגו' (ישעיה מג ב'), למה כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך (ס"ט ס"ג), וכתיב והושעתי לצאני (ישעיה ל"ד כג), הושיענו כמו שאמרת, כי כלו עיני וגו' (ספלים ס"ט ד), שמא חפץ אתה במעשים טובים שבנו, זכות ומעשים אין בנו עשה עמנו חסד, שנאמר עשה עם עבדך כחסדך (ספוק קכד), הראשונים אשר גאלת לא במעשיהם גאלתם, אלא עשית עמכם חסד וגאלתם, וכן הוא אומר נחית בחסדך וגו' (שמות טו י"ג), כשם שעשית עם הראשונים כך עשה עמנו לכך נאמר עשה עם עבדך כחסדך :

עבדך

[נז] עבדך אני הבינני. מהו עבדך אני הבינני, לא תאמר הרי הספר לפניך קרא ואת מוצא ויודע, וכה"א ונתן הספר על אשר לא ידע ספר וגו' ואמר לא ידעתי ספר (ישעי' כ"ג), לכן אמר דוד עבדך אני הבינני:

[נח] עת לעשות לה' הפרו תורתך. מהו עת לעשות לה', אל תאמר לכשאפנה אשנה, אלא בכל שעה ושעה הוי עושה, (כ"א) אמר הקב"ה לא תאמר כן אלא סרס המקרא ודרשהו הפרו תורתך עת לעשות לה', אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד נשתכחה התורה, אותה השעה עשה אותה, לכן נאמר עת לעשות לה' וגו':

[נח] על כן אהבתי מצותיך וגו'. כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז, למה לפי שאין עומד הממון והזהב והפז ביום הדין, וכה"א כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו' (יחזקאל י"ט), וכה"א לא יועיל הון ביום עברה וגו' (משלי י"ד), אפילו דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו, שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו' (תהלים י"ח), אמר דוד בשבילכם אהבתי את התורה, שנאמר על כן אהבתי מצותיך וגו': **[נח] על** כן כל פקודי כל ישרתי. (כ"ב) מהו ישרתי (הוא דתי) [הארתי] לשון (עברי) [ערבי], כשאדם אומר לחבירו האר לי הוא אומר הישר לי, כך אמר דוד ישרתי לפני בניך, וגם הארתי להם, אף אתה האר לי, וכה"א כי אתה תאיר נרי וגו' (ש"ס י"ח כ"ט):

[ס] פלאות עדותיך וגו'. אמר משה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים (דברים ט"ז), כך אמר להם לישראל דעו כי כשברא הקב"ה את השמים לא ברא אותם בקול, וכשברא את הארץ לא ברא אותה בקול, ולא שמעה אומה קולו של הקב"ה, ואיכתי נשמע קולו כשנתן את התורה, וכה"א קול ה' שובר ארזים קול ה' חוצב וגו' (תהלים כ"ט ט'), כל הקולות למה ה' עזו לעמו יתן (ש"ס ט"ז), וכתוב ויהי קול השופר וגו' (שמות י"ט), לכן אמר דוד מכל הקולות יבואו הפלאים שעשה הקב"ה עם ישראל, מה הם הפלאים, פלאות התורה, לכן נאמר פלאות עדותיך וגו', וכן הוא אומר פליאה דעת ממני וגו' (תהלים קל"ט ו'): על כן נצרתם נפשי וגו'. נפשי היא נצרת אותי, וכה"א נצרה כי היא חייך (משלי ד' י'), וכתוב רק השמר לך ושמור נפשך וגו' (דברים ד' ט'), אם שמרת את התורה נפשך את שומר, לכן נאמר על כן נצרתם נפשי:

[ס"א] פתח דברייך יאיר וגו'. מהו פתח דברייך יאיר, מאירים הם דברי תורה, וכה"א מצות ה' ברה מאירת עינים (תהלים י"ט ט'), וכה"א כי נר מצוה וגו' (משלי י"ז כג), לכן נאמר פתח דברייך יאיר וגו', דברי תורה פותחים זה לזה כמו פתחים ודלתות היא התורה, שנאמר אשרי אדם שומע לו לשקוד על דלתותי (משלי ה' ז'), אוי להם לרשעים שאין הקב"ה פורע מהם, אלא על שלא עשו את התורה, וכה"א עד סתי (פתאים) [פתים] תאהבו פתי [וגו'] תשובו לתוכחתי וגו' (ש"ס א' כ"ג), גם אני באידכם אשחק וגו' (ש"ס ט"ז), באותה שעה או יקראוני ולא אענה (ש"ס ט"ז), ולמה תחת כי שנאו דעת [וגו'] ויאכלו מפרי דרכם [וגו'] כי משובת פתאים תהרגם (ש"ס ט"ז לא ל"ג), היה להם לבא בתורה והיא מחכמת אותם, וכה"א עדות ה' נאמנה מחכימת פתי (תהלים י"ח ט'), לכן נאמר פתח דברייך יאיר וגו':

הערות ותקונים

שכריס היה נוסל דוד. פיין לעיל מוזמור כ"ה אות ד' ואומר שנבעתי ואקימה לשמור משפטי לדקך נוסל שני שכריס שר עשייה ושכר שנועה, ועיין נדרים ח' ע"א: (כ"א) אמר הקב"ה לא תאמר כן אלא סרס הנקרא ודרשהו. בעל אות אמת כתב ח"ל שמה היה כתוב אמר הלל הזקן שהוא מדבר בפסוק זה במדרש משלי ובפרק הרואה עכ"ל הניסין על פי זכרוננו כי הוא צדיק מדרש שמואל לא במדרש משלי גם הוא בירושלמי סוף פ' הרואה גם שם הוא צדיק ר' נתן, ובשם הלל הזקן מוצא שם מאמר אחר בשם דמכשין נדר, לכן אולי יש להגיה אמר ר' נתן: (כ"ב) מהו ישרתי הוא דתי לשון עברי ט'. הלשון משוכם ותקנתי מהו ישרתי הארתי לשון ערבי כו':

[סב] **פי פערתי ואשאפה**. פערתי פי לתורתך, למה כי למצותיך יאבתי, כשם שפוערים פיהם בני אדם למלקוש, וכה"א ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג), למה מטר היא התורה, וכן משה אומר יערף כמטר לקחי וגו' (דברים לב ג), לכך נאמר פי פערתי, כמו התנינים שואפים רוח, כך אני הייתי שואף לתורתך: [סג] **פנה אלי וחנני וגו'**. מה שאמרת ופנית אליכם והפירתי אתכם וגו' (ויקרא יו ט), לכך נאמר פנה אלי וחנני:

[סד] **פעמי הכן באמרתך וגו'**. כך אמר דוד אל תגיה את רגלי שילכו למקום רצונם, אלא לתורתך כל היום לבית המדרש, כי אין יצר הרע נכנס לבית המדרש, הולך עמו כל הדרך, כיון שמגיע לבית המדרש אין לו רשות ליכנס שם, וכה"א לפתח המצות רובץ (נחמ"א ד ז), כל מי שהוא עוסק בתורה אין יצר הרע שולט בו, לכך נאמר פעמי הכן באמרתך וגו':

[סה] **פדני מעושק אדם וגו'**. כך אמר דוד לפני הקב"ה כלי שנשתמש בו המלך אין לסגן רשות להשתמש בו, ואנו עמך ולך אנו משועבדים, רצונך שנעבדך ונעשה רצונך, פדנו מהם ונעשה תורתך, לכך נאמר פדני מעושק אדם: [סו] **פניך האר בעבדך וגו'**. כך אמר דוד רצונך אל תסתכל בנו בחמה אלא במאור פנים, כשם שאמר משה יאר ה' פניו אליך ויחנך (נחמ"א י כג), לכך נאמר פניך האר בעבדך:

[סז] **פלגי מים ירדו עיני וגו'**. כך אמר דוד בוכה הייתי על אותן הגדולים שפירשו מן התורה, על דואג ואחיתופל, על לא שמרו תורתך, וכן ירמיה אמר פלגי מים תרד עיני וגו' (איכה ג מח), וכה"א קול ברמה נשמע וגו', רחל מבכה על בניה (ירמיה לא יד), וכי ראתה רחל בנים ליוסף, לא מתה מן המשבר כשנולד בנימין, אלא הנביאים בוכים על ישראל על שאינם עושים את התורה, א"ל הקב"ה בכיתם על כשול תורה, כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' (שם סט טו), לכך נאמר פלגי מים תרד עיני:

[סח] **צדיק אתה ה' וגו'**. אמר שלמה בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כלם נכוחים למבין וגו' (משלי ח ט י), מהו בצדק כל אמרי פי, כל מה שהוציא הקב"ה מתוך פיו בצדק, הם צדיקים וישרים, לכך נאמר צדיק אתה ה' וישר משפטך, כשם שאתה צדיק כך משפטך הם צדיקים וישרים, וכה"א כי מי גוי גדול וגו' (דברים י ז), וכן כנסת ישראל אומרת ועל הר סיני ירדת (ודברת) [ודבר] עמדם משמים ותתן להם משפטים וישרים וגו' (נחמ"א ט יג), לכך נאמר צדיק אתה ה' וגו': [סט] **צוית צדק עדתיך**. מהו צוית צדק, צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שנתן להם את התורה, וכה"א ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים (דברים י כד), מה כתיב אחריו, וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו' (שם סט כס), לכך נאמר צוית צדק עדתיך. מהו ואמונה מאד, אמונה זו תורה שהיא גדולה שבה ברא הקב"ה את עולמו ובה נשבע, שנאמר איה חסדיך הראשונים ה' נשבעת לדוד באמונתך (תהלים סט ט), הרי תורה, לכך נאמר ואמונה מאד:

[ע] **צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי**. אמר דוד איני מקנא לא באכילתן של רשעים ולא בשתייתן, אלא על כל הטובות שאתה מביא עליהם ואיך שכחו את תורתך, וכה"א ותזנה משלום נפשי וגו' (איכה ג י), לכך נאמר כי שכחו דבריך צרי:

[עא] **צרופה אמרתך מאד וגו'**. מהו צרופה אמרתך, מלה"ד למלך שהיה לו קערה של כסף, נתן הכסף לצורף, א"ל צרפהו לי, הכניסו לכור, צירפו והוציאו, א"ל שוב צרפהו פעם שנית, ועוד צרפהו פעם שלישית, כך הקב"ה צירף את התורה מ"ט פעמים, וכה"א כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל ט), ואומר אמרות ה' אמרות מהורות [וגו'] מזוקק שבעתים (תהלים יב ז), ז' פעמים הרי מ"ט פנים התורה נדרשת, לכך נאמר כל אמרת אלוה צרופה, ואומר צרופה אמרתך מאד: [עב] **צעיר אנכי ונבזה וגו'**. צעיר היה דוד והלא אליהוא השמיני, וכה"א דוד השביעי

השביעי, אליהוא השמיני (דס"א ב טו), אליהוא הוא אחריו, אלא שהיה עושה עצמו קמן, שנאמר צעיר אנכי ונבוה וגו', הרבה בזני שאול, וכה"א ויהי בעת תת את מרב בת שאול לרוד והיא נתנה לעדריאל וגו' (ש"א י"ט), ושאל נתן [את] מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש (ס"ס ס"ז), לכך נאמר צעיר אנכי ונבוה וגו' :

[עג] **צדקתך** צדק לעולם וגו'. כך אמר דוד צדקה שאתה עושה עם האדם שאתה נותן לו מתנת ואין אתה נוטלה ממנו, וכתוב לא יסור שבט מיהודה וגו' (בראשית מט י'), לכך נאמר צדקתך צדק לעולם וגו' :

[עד] **צר ומצוק** מצאוני וגו'. כשם שאמר משה במצור ובמצוק (דברים כ"ג), באו הצרות יבאו גם הטובות והנחמות, לכך נאמר צר ומצוק מצאוני :

[עה] **צדק** עדותך לעולם. זכות שנתנה לישראל לא לשנה ולא לשנים ולא למאה אלא לעולם, שנאמר לא ימושו מפוך וגו' (ישעיה נ"ג כ"א), ומהו שכרה, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג טו) :

[עו] **קראתי** בכל לב וגו'. וכה"א ויאמר שמואל אל כל [בית] ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' (אלהיכם) (ש"א ז ג), מהו בכל לבבכם אתם שבים, אלא כך אמר שמואל אם שבתם בכל לבבכם עונה הקב"ה תפילתי שאני מתפלל עליכם, וכה"א ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל (אל ה') בעדכם [אל ה']], ויקבצו המצפתה וישאבו מים, וישפכו לפני ה' (ש"ס טו ו), ואיוז מים היו שואבים ושופכים, אלא שעשו תשובה ושפכו לבם כמים לפני הקב"ה בתשובה שלמה, וכן ירמיהו אומר שפכי כמים לכך נכח פני ה' וגו' (איכה ג י"ט), לכך נאמר וישאבו מים, לכך נאמר קראתי בכל לב וגו' :

מזמור קב

[א] **שיר** המעלות אל ה' בצרתה לי וגו'. אמר ירמיהו שירו לה' הללו את ה' (ירמיה כ יג), למה ועל איזה דבר, כי הציל [את] נפש אביון מיד מרעים (ש"ס ט"ז), כשהקב"ה גואל את ישראל לא הם מודים בלבד אלא הכל מודים, תהלה גאלם ממצרים וקלסוהו הכל, שנאמר ויחד יתרו וגו' ויאמר [יתרו] ברוך ה' וגו' עתה ידעתי וגו' (שמות י"ט י"א), חנניה מישאל ועזריה הוציאן מכבשן האש וקלסוהו שנאמר ענה נבוכדנצר ואמר ברוך אלההון די שדרך משך ועבד ננו וגו' (דניאל ג כ"ח), הרי לשעבר, ולעתיד כשיוצאין מן הצרות ומן הגלות אומר שבה, שנאמר שיר המעלות, שיר המעלה אין כתיב כאן אלא שיר המעלות כשישראל עולים אינם עולין מעלה אחת, אלא למעלות הרבה הן עולין, (א) וכה"א אתה תעלה מעלה מעלה (דברים כ"ג ז), וכתוב מי זאת עולה (ש"ס ג ו), מי זאת המתעלה מן המדבר, וכשהם יורדין אינם יורדין ירידה אחת, אלא ואתה תרד מטה מטה, וכה"א השליך משמים ארץ וגו' (איכה ג ה), וכשעלו מעלות מעלות הם עולים, לכך נאמר שיר המעלות :

[ב] ה' הצילה נפשי משפת שקר וגו'. אמרו ישראל לפני הקב"ה כשם שהצלחנו מן הכל כך תצילנו מזה, ואין לנו צרה עוד, כי שפת שקר היא הצרה, לכך נאמר הצילה נפשי וגו'. כל אבריו של אדם, מהם יושבים ומהם עומדים, רגליו מהלכות, ידיו נושאות ונוטלות, הלשון הוה אינו לא יושב ולא עומד, אלא דומם וסגור ונתון בפנים, וכך הוא מכה גדולים וקטנים, קרובים ורחוקים, אלו היה מבחין נושא ונותן כשאר כל האברים, ומהלך ברגליו, עאכ"ו :

[ג] **כזה** יתן לך ומה יוסיף וגו'. מה אתה נהנה ומה אתה מועיל הוא חוטא ולא לו, אמר הקב"ה ללשון הננב גונב לאכול אף על פי שכתוב לא

הערות ותקונים

(א) וכה"א אתה תעלה מעלה מעלה. אין זה לשון הכתוב והמדפיסים רשמו דברים כ"ה מ"ג וכן משמע מהסיום ואתה תרד מטה מטה וכו' סוף דקרא, אולם בשם נאמר הגר אשר בקרבך יעלה עריך מעלה מעלה ואין סייך לכאן כלל, והגאון הגדול הרב ר' מרדכי גימפל הגיש עלה מעלה וירטנו (במדבר י"ג ל') : כלום

תגנוב (שמות כ טו), נונב לשעה, שנאמר לא יבוזו לננב וגו' (משלי ו ל), וכתוב לא תנאף (שמות כ יד), ונאף ועושה תאות נפשו לשעה, שנאמר נאף אשה חסר לב (משלי ו לב), אף על פי שמשחית נפשו עושה תאותו לשעה ואתה הלשון (ב) כלום הועלת לנפשך והרגת אוטר לך מה אני עושה לך לשון הרע כשם שעשית לעולם מתחלה והלשנת על אדם והוא הנחש, כך אני עושה לך, ונחש המדבר, דכתיב וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא ט), מה עשה להם וישלח ה' בעם (נחשים) [את הנחשים] השרפים (שם טס ו), ולמה נחש, אלא הוא המלשין, שנאמר שננו לשונם כמו נחש וגו' (תהלים קמ ד), ואף אני כך אני עושה להם כשם שאמרת לנחש ועפר תאכל וגו' (נחשים ג יד):

[ד] מזה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. (ג) לשון הרע קורין אותו שלישי, ולמה שהורג ג' הורג עצמו והמקבלו, ומי שנאמר עליו, וכן אתה מוצא (ד) בדואג שהרג [שלושה, הרג] עצמו (ה) שאין לו חלק לעולם הבא, והרג לאחימלך הכהן שנאמר ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב (ז"א כב ט), (ו) והרג שאול ששמע לו וקבל ממנו, שנאמר וימת שאול ושלשת בניו וגו' (שם לא ו), וכן מלכות הרשעה בלשונה היא מכה כנחש, שנאמר קולה כנחש ולך וגו' (ינמ"ה טו כב), (ז) נמשל הלשון לחץ, ולמה, שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חברו, הוא מתהנן לו ומבקש הימנו רחמים, מתנחם ההורג ומחזיר החרב לגרתיקו, אבל החץ כיון שירה אותו והלך, אפילו מבקש להתחזיר אינו יכול להתחזיר, (ח) לכך נאמר חצי גבור שנונים [עם גחלי רתמים], (ט) הרוחם הזה מי שמדליקו גחליו אינם כבות. (י) ומועשה היה בב' בני אדם שבאים במדבר וישבו תחת רותם אחד, לקמו עצים מרותם ובשלו להם מה שיאכלו, ואכלו לחם, לאחר שנה באו למדבר באותו מקום הרוחם, ומצאו אפר ממה שהדליקו, אמרו הרי י"ב חדש יש לנו משעברנו ואכלנו במקום הזה, מששו באפר והלכו עליו, ונכו רגליהם מן הגחלים שתחת האפר, לפי שאין נכבות, לכך נמשל לשון הרע כגחלי רתמים, שנאמר חצי גבור שנונים וגו'. וכן הרשע הזה הורג בני אדם בלשון, כשם שהחץ הזה אינו יודע בו עד שהגיע אליו, כך לשון הרע אינו יודע עד שחציו של מלכות עשו באין פתאום ואין אדם יודע עד שהן מוציאים אותה מלה להריגה, או לאיסורין, לפי שאדם היה נתון במקומו וכותבין עליו להיכן שהוא והורגין אותו, לכך נאמר

הערות ותקונים

(ב) כלום הועלת לנפשך והרגת. הרא"פ הביא נוסחא אחרת כלום הועלת לנפשך כלום נהנית ולא עוד אלא הרגת מה אמר לך מה עשה לך אלא כשם שעשית כך לעשה לך, אני דורס ואוכל וסבל על האדם והארנו כשציל שיאכלנו, וכן האזכ וכן כל חיה כשציל שיחיו נפסס, הנחש מכה וממית ואינו מועיל לו כלום: (ג) לשון הרע קורין אותו שלישי. עיין לעיל מוזמור י"ב אות ב' ובהערה ט: (ד) בדואג שהרג שלשה, הרג עצמו שאין לו חלק לעולם הבא. כן תקתי וכן הוא בהגהות הרא"פ, וצירושלמי פאה פ"א דף ע"ז ע"א זימי שאול נהרגו ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אחימלך שנאמר עליו, ואנור: (ה) שאין לו חלק לעולם הבא. עיין סנהדרין ג' שהוא חד מן ד' הדיוטות שאין להם חלק לעו"כ, ועיין לעיל במוזמור י"ב אות ב': (ו) והרג שאול ששמע [לו] וקבל ממנו שנאמר וימת שאול ושלשת בניו. אין מזה ראיה כלל רק אולי כוונתו דכתיב ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן אהרן בר עמלקי אנכי (ש"ב א' י"ג) ונמצא איזה נוסחאות דואג האדומי היה, ראיה מה שהעירותי על זה בתחומא חלא הערה קט"ז: (ז) נמשל הלשון לחץ. עיין ב"ר פל"ח אות י"ט: (ח) לכך נאמר חצי גבור שנונים. הרא"פ הוסיף והביא גירסא כך הלשון הזה משעה שהוא אומר את הדבר אפילו בקם להתחזיר אינו יכול להתחזיר לכך נאמר חצי גבור שנונים מהו חצי גבור שנונים אמר הקב"ה לניבס אתה מלמטה ואני מלמעלה, ואין גבור אלא הקב"ה שנאמר ה' כגבור יאל ואין גחלי רתמים אלא גיהסם: (ט) הרוחם הזה מי שמדליקו גחליו אינם כבות. צירושלמי פאה פ"א דף ע"ז ע"א זימי שאול וצב"ר טס כל גחלים כבים מבפנים אבל גחלי רתמים אע"פ שהוא כבה מבחוץ עדיין הוא צוער מבפנים, וסיים טס כך כל מי שהוא מקבל לשון הרע אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס עדיין הוא צוער מבפנים: (י) ומועשה היה. עיין ב"ר טס מעשה ברוחם אחד שהליו בו את האור והיה דולק י"ב חודש, וע"ש במ"כ שהביא את המדרש שו"ע שלפנינו

חצי גבור שנונים, וכן משה אמר לישראל לא תירא מפחד לילה (תהלים נא ט), מפחדם של מלכות עשו, מחץ יעוף יומם מן לבלרין שלהם, לכך נאמר חצי גבור שנונים: [ה] אויה לי כי גרתי משך. מהו אויה לי כי גרתי משך, שהיו מוליכין אותי מבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לאדום, וכה"א עם ממושך ומורט (ישעיה יח ז), מהו ממושך, שהייתי נמשך עמהם: שכנתי עם אהלי קדר. מהו אהלי קדר, שהשחירו פניהם כשולי קדרה, מהו כי גרתי משך, שגרתי עם העם הנמשכים לגיהנם, שכנתי עם אהלי קדר שאין להם לא מקום ישיבה אחד, ולא עמידה אחת, אלא נוטע היום אהלו כאן, ולמחר להלן ולהלן במקום אחר, כך הם הרשעים יהיו כאהלי קדר, שהם שוכנים כאן היום, ולמחר ילכו למקום אחר:

[ו] רבת שכנה לה נפשי וגו'. וכי יש אדם שונא שלום, עשו שונא השלום, וכה"א ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו ו), אימתי יהיה כן, והשבתו היה רעה מן הארץ (סס סס), ואין היה רעה אלא חזיר, שנאמר יברסמנה חזיר מיער (תהלים פ יד), זה עשו הרשע:

[ז] אני שלום וכי אדבר וגו'. מהו אני שלום, כך אמר הקב"ה למשיח תרועם בשבת ברזל וגו' (סס ג ט), א"ל רבש"ע לאו אלא בשלום אני פותח לדבר לגוים, לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו': (יא) אמר ישעיהו שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו' (ישעיה נ ט), אמר הקב"ה אני ידי פשוטות לבעל תשובה אני מחזיר בריה מי שנתן לי לבו בתשובה, לכך נאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב, וכל מי שיבא אצלי אני בא אצלו ומרפא אותו, שנאמר ורפאתיו (סס), והרשעים כים נגרש (סס ט), כך הם הרשעים אינם מבקשים שלום, שנאמר כי לא שלום ידברו וגו' (תהלים נב ט), למה כי אינם מבקשים שלום, לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו':

מזמור קכא

[א] שיר למעלות! אשא עיני אל ההרים וגו'. (א) דוד אמר שיר למעלות משנתת עלינו מעלה זו אין אנו יורדין, משיושיענו ממלכות עשו שוב אין אנו יורדין עוד לשעבוד מלכות, שנאמר ועלו מושיעים וגו' (עזריא א כא), אומרים ישראל להקב"ה אנו נאמר לך שירה על אותה מעלה שהעלינו מן המלכות, לכך נאמר שיר למעלות אשא עיני וגו': מהו אל ההרים. יום שיבא הקב"ה בדין (ב) וישראל מסתכלין באבות שידברו עליהם זכות, ואין אב שימלט את בנו, ואין איש שימלט את אחיו, באותה צרה ביום הדין, באותה שעה נושאים את עיניהם לאביהם שבשמים ואומרים כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו' (ישעיה סג טו): עזרי מעם ה' וגו'. כך אמר הקב"ה לישראל אתם יודעים מי עוזר אתכם, עושה שמים וארץ: [ב] אל יתן למוט רגלך. מהו אל יתן למוט, בשעה שימומו הכל לגיהנם אתם אינכם מוטים, וכן אמר הכתוב לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דברים לב לה), כשתמוט רגלם של רשעים אותה שעה אינכם מוטים, שנאמר רגלי חסידיו ישמור (ס"א ג ט), וכתוב ברכו (ה' כל חסידיו) [עמים אלהינו] (תהלים סו ט), על איזה דבר אתם מברכין, השם נפשנו בהיים וגו' (סס סס ט):

[ג] הנה לא יגום ולא יישן שומר ישראל. וכי יש שינה למעלה חלילה לא שינה ולא ישיבה יש למעלה, כן אמר הכתוב (ד) חזה הוית בחזוי (ליליא) [ראשי

הערות ותקונים

שלפניו, וצירסלמי סס מעשה בלחד שהיה נתלים בערות בנה ונא ומלחן בערות בפסח: (יא) אמר יזעטו. בכל הדפוסים מתחיל מלחן מזמור קכ"א ובלמה מוסב זה למזמור שלפניו, וזה שסיים לכך נאמר אני שלום וכי אדבר, ואולי ז"ל ד"א אני שלום אמר ישעיה: (א) דוד אמר שיר למעלות. דרש דכתיב למעלות בלמ"ד ועיין רש"י תהלים סס: (ב) וישראל מסתכלין באבות. האבות נקראים הרים: (ג) וכתוב ברכו עמים אלטינו. כן תקנתי, וזה שסיים הסס נפשו בחיים, והוא ספח דקרא: (ד) חזה הוית בחזוי ליליא. מלת ליליא הסגרתו ורבותי מאתו יקוץ לני

על משכביו] ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת (ויאל ד י) וכתוב בגזרת עירין פתנמא
 (סס סס יד), הא מכאן שאין שינה למעלה, אלא מה אל ינום שומרך, אלא מן
 הצרות הבאות על ישראל בעולם הזה כביכול הקב"ה ישן. וכן אסף אמר עורה
 למה תישן ה' וגו' (תהלים מד כד), והנביאים מתנבאים ובוכים ואומרים אם אשכחך
 ירושלים וגו' (סס קלו ס), ולא כלם היה צריך לומר, (ה) אלא אמר להם הקב"ה בכיתם
 אתם, אף אני בוכה עמכם, לכך נאמר אם אשכחך ירושלים, אמר הקב"ה איני
 יכול לשכח אתכם. וכה"א על ידי ישעיהו התשכח אשה עולה וגו' (ישעיה מט טו),
 לכך נאמר אם אשכחך ירושלים (ו) לא על ציון בכו, שנאמר בזכרנו את ציון,
 בשבילה אומר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי (תהלים קלו ו), היכן הוא מזכיר,
 עומד בתפלה חייב להזכיר את ירושלים, (שנאמר) [ולומר] ולירושלים עירך ברחמים
 תשוב, (ז) בברכת המזון אומר מנחם ציון ובונה ירושלים, (ח) בגביא מזכיר
 אותה, לכך נאמר אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי,
 [מתו על ראש שמחתי], (ט) זה אפר (י) שנותנין בראש התנים ובראש הכלה
 (יא) בראש שמחתם, לכך נאמר אם לא אעלה וגו'. זכור ה' לבני אדום וגו'
 (תהלים סס ז), ולמה אדום, וכי אדום החריבה [תחלה] (יב) והלא בבל החריבה
 תחלה, ולמה הוא אומר זכור ה' לבני אדום, (יג) אלא שנתנבא (יד) שהבית,
 נבנה ואדום מחרבת אותו, לכך נאמר זכור ה' לבני אדום, א"ל הקב"ה ומה אזכור,
 א"ל זכור ה' (טו) יום שנכנס בן אחותו של סימס בבית המקדש והרבו שלופה בידו ו
 והיה מוליך ומביא אותה עד שיצאת מלאה דם, ויצא הוא משבח (טז) ואמר עצמי
 הרג, העל אלה תתאפק ה' וגו' (ישעיה סד יא), אם לא בשבילנו, זכור בשבילך
 זכור חרפתך מני נבל, לכך נאמר זכור ה' לבני אדום, א"ל הקב"ה ולי אתם אומרים
 זכור, (יז) אני איני שוכח, אתה זכור, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק
 (דברים כס יז), שאדם ששכח עצמו אינו מבקש לזכור, משל למלך שהיה מולך
 מלכותו קיימת, כיון שחלה אין מלכותו קיימת, כך אמר הקב"ה בגלות כמו חולה,
 כביכול אין מלכותו מלכות קיימת, אימתי אני מלך, כשתעבור הגלות והמלכות שלה
 מן העולם, שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה
 (עובדיה א כא) : ד"א זכור ה' לבני אדום וגו'. א"ל תחת יום אחד אני מביא עליהם
 עשרה ימים של צרה, וכה"א תקעו שופר בציון כי בא יום ה' כי קרוב (יאל כ א),
 למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור וגו' (עמוס ס יח), כל הימים האלה אני מביא

הערות ותקונים

(ה) אלא אמר להם הקב"ה כתיב אתם. הרא"פ הביא הגי' כתיב אתם כדי שתשרה רוח הקודש עליכם
 התחילו מתנבאים אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, זה הפסוק רוח הקודש אמרו נשעה שאמרה כנסת
 ישראל לפני הקב"ה למה לנחש תשכחי תעזבני לאורך ימים, אמר להם הקב"ה אם אשכחך ירושלים וגו' איני
 יכול לשכח: (ו) לא על ציון בכו שנאמר בזכרנו את ציון. הרא"פ הביא הגי' ד"א אם אשכחך ירושלים
 בשביל כך התחילה ציון לבכות, אמרה בני זוכרים אותי ובוכים, שנאמר אם ישצנו גם ככינו וגו' ואתה
 מפגנ אותם ואומר להם אם אשכחך ירושלים ולא על ציון בכו בשביל כך הוא אומר תדבק לשוני לחכי אם
 לא אזכרכי: (ז) בצרכת המזון אומר מנחם ציון ובונה ירושלים. כן תקמתי כמו שהגיה הרא"פ: (ח) נבזיא
 מזכיר אותה. היינו בצרכת הפטורה בצרכה רחם על ציון: (ט) זה אפר. הרא"פ הגיה והיאך הוא
 מעלה אותה בראש כל שמחה: (י) זה אפר שנותנים בראש התנים. נבזיא ס' ע"ב מאי על ראש שמחתי
 אמר רב יחזק זה אפר מקלה שבראש חתנים: (יא) בראש שמחתם. הרא"פ מחק זה והגיה בשביל
 חרבתה של ירושלים: (יב) והלא בבל החריבה תחלה. כי הבית הראשון נחרב ע"י נבוכדנצר מלך בבל:
 (יג) אלא שנתנבא. הרא"פ הביא הגי' אלא ראה ברוח הקודש: (יד) שהבית נבנה. ר"ל שנבנה שנית.
 ואדום מחרבת אותו, היינו חורבן בית שני: (טו) יום שנכנס בן אחותו של סימס בבית המקדש. ע'
 נגמר גיטין נ"ו ע"ב כי סימס בעלמו נכנס בבית המקדש, והרא"פ הגיה יום שנכנס בן אחותו של
 אספסאנוס קיסר הרשע והנה סימס היה בנו של אספסיאנוס (Vespasianus) והוא הליך לירושלים ובזו
 סימס כנשה, ובספרי האזינו פסקא שכ"ח איתא סימס בן אשתו של אספסיאנוס נכנס לבית קס"ק ונידר
 את הפרכות: (טז) ואמר עלמו הרג. נגמר ס' ע"ב וסבור הרג את עלמו פירש"י עלמו כינוי כלפי מעלה:
 זכור ס' שאדם ששכח עצמו אינו מבקש לזכור. עיין פסיקתא רבתי פסקא
 מני

עליהם ימים של צרה תחת יום אחד שהביאו עליכם, לכך נאמר את יום ירושלים האומרים ערו ערו וגו' (יה) אי שומה כך היית עושה, גנב נכנס לגנוב, או חיל נכנס למדינה, שמא מחפשים עד התהום, לא מלפניהם נוטלין והולכין, ואת לא עשית כן, אלא אמרת ערו ערו עד היסוד בה, אף אני כך אעשה לך, שנאמר איך נהפשו עשו נבעו מצפוניו (עובדים א ו), ואומר אני חשפתי את עשו גליתי [את] מסתוריו (ימיס מס י), ועוד אמר להם הקב"ה שומים שבעולם אדם נכנס לחרם ואוכל עד שישבע ולוקמ ויוצא לו, (יט) שמא יאמר אלקוס עוללותי של נפן, ואתה לקחת עד העוללות, ואף אני משלם לך כך, שנאמר אם ננבים באו לך אם שודדי לילה וגו' (עובדים א ס), (כ) לכך נאמר ערו ערו עד היסוד בה (פסלים קלו ז): בת בבל השודדה וגו' (סס טס ח), למה קרא את אדום בת בבל, בבל החריבה הבית, ואדום החריבה הבית, מה שעשתה זו עשתה זו, לכך נאמר בת בבל, אמר לה הקב"ה אשרי שישלם לך את גמולך שנמלת לנו (סס טס ט), מהו לנו, אמר להם הקב"ה לי ולהם נמלת יחד, ולא לישראל נמלת בלבד כל הרעות, אלא לי ולהם נמלת, לכך נאמר אשרי שיאחו ונפץ את עולליך אל הסלע (סס טס ט), אמר הקב"ה עתיד אני בעצמי לנפץ את עולליך אל הסלע, כשם שבעולם הזה נפצת את עוללי ולא שמענו שבהרבן הבית נפצו את עולליהם של ישראל, שמענו שיצאו בקולרין, ששרפו את הבית, ושכבו עם הנשים, ושנפצו העוללים לא שמענו, אלא כך אמר הקב"ה כשם שעשו כך אני עושה להם, פוט ולובים היו בעורתך, גם היא לנולה הלכה בשבי וגו' (יחוס ג ס י), לכך נאמר אשרי שיאחו וגו', אמר הקב"ה כשם שנפצת את עוללי שהמליכוני תהלה עליהם, ואמרו ה' ימולך וגו' (שמות טו יח), שנאמר מפי עוללים וגו', לכך נאמר אשרי שישלם לך את גמולך שנמלת לנו, לא פחות ולא יותר, בנוהג שבעולם אם יכה אדם בנו של אפרכוס או בנו של מלך, נוטלין את ראשו, ושורפין אותו, או צולבין אותו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא כעל נמולות כעל ישלם, חמה לצריו נמול לאויביו (ישעיה נט יח), לכך נאמר את גמולך שנמלת לנו, (כא) וכן יש בספר ירמיה תשיב להם נמול ה' כמעשה ידיהם (איס ג סד), וכתוב תן להם כפעלם [וגו'] כמעשה וגו' (פסלים כח ד), וכתוב יתפשו במזמת זו חשבו (סס י ט), מהו חשבו, אמרו לנו ונכהידם מנוי וגו' (פסלים פג ט), אתה כן עשה להם, שנאמר תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' (איס ג טו), אמר הקב"ה וכן אני עושה להם, שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' (עובדים א יח), אמרו לו הרי פרעת מאדום, ומבבל לא תפרע, א"ל עכשיו אני נפרע, שנאמר ושלמתי לבבל (וליושבי) [ולכל יושבין] כשדים את כל רעתם (ירמיס נא כד):

מזמור קבב

[א] ישיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. (א) אמר רבי יהושע בן לוי

הערות ותקונים

מי אפרים אמר הקב"ה אני אין לפני שכחה וזכור אני מה עשו, אהם שאתם נשר ודס ואתם שוכחים היו זכורים מה עשה לכם עמלק. והלשון בכלן שאלם ששכח עמנו איט מנבק לזכור, איט מדוקדק, והרא"פ הביא גי' אחרת זכור את אשר עשה לך עמלק, וזכרו אתם אבל אני אין שכחה לפני כלום יש אדם שוכח את עמנו ואינו מנבק למולך וכל ימים שמלכות הרשעה קיימת כניכול אין לי מלכות, ואימתי אני מולך כשהעבור מן העולם שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, וכל המאמר מן שאלם ששכח עמנו אינו מנבק לזכור משל למלך כו' מחק הרא"פ מן הספר: (יה) אי שופס. הרא"פ הביא גי' אמר הקב"ה לעשו שופס כך היית עושה לאחריך נכנס לגנוב או אס גויס נכנסו למדינה שמה נכנסין הם וחופרים ומחפסים הם עד התהום לא שלפניהם הם נוטלין והולכין: (יט) שמא יאמר אלקוס עוללותי של נפן. הרא"פ הביא גי' שמא יאמר אלקוס עוללות של נפן, מי קרויים נפן ישראל שנאמר נפן ממזרים חסיע ואתם עלתם אותה כנפן אף אני כך אעשה לך שנאמר אס ננבים וגו': (כ) לך נאמר צת צבל. הרא"פ גורם לך אמרן בפרשה אחת אשרי שישלם לך את גמולך: (כא) וכן יש בספר ירמיה. כוונתו למגילת איכה, אשר לדעת חז"ל חיבר ירמיה, כמאמרם צ"ב ס"ו ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקיעות: (א) אריב"ל אמר דוד. מכלן עד סוף מזמור קב"ל העולים י"ד מזמורים משותקים מלה במלה מן סילקוס

אמר דוד (ב) [לפני הקב"ה רבש"ע] שמעתי בני אדם (שהם) [שהיו] אומרים
מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי, אמר ליה
הקב"ה טוב יום בחצריך מאלף (תהלים סד יא), טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה,
(ג) מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח:

[ב] (ד) אין דור שאין בו ליצנים, מה היו פריצי הדור עושים, היו הולכים אצל
חלונותיו של דוד, ואומרים [לו] דוד אימתי יבנה בית המקדש, ואימתי
בית ה' נלך, והוא אומר אע"פ שהם מתכוונים להכעיסני תבא עלי שאני שמח
בלבי, הה"ד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:

[ג] עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. (ה) אמר ר' יהושע בן לוי מי גרם לרגלינו
שיעמדו במלחמה, שערי ירושלים שהיו עוסקים בהם תורה:

[ד] ירושלים הבנויה. (ו) א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה,
עד שאבוא לירושלים של מטה (ז) (שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא
בעיר (תהלים ס"ט)), ומי איכא ירושלים למעלה, אין דכתיב ירושלים הבנויה כעיר
שחבורה לה יחדו: (ח) א"ר יהושע בן לוי עיר (ט) שהיא עושה כל ישראל חברים,
מעתה אפילו בשאר ימות השנה, א"ר זעירא (י) ובלבד [בשעה] ששם עלו שבטים
שבטי יה עדות לישראל: (יא) (אמר רבא אמר רב אדא) [אמר ר' אבין בר רב אדא]
אמר רב כל הנושא אשה שאינה הוננת לו כשהקב"ה [משרה שכינתו] מעיד על [כל]
השבטים ואין מעיד עליו, שנאמר ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל, אימתי
עדות לישראל, בזמן שהשבטים שבטי יה:

[ה] (יב) ד"א [שבטי יה עדות לישראל]. אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא
נשטאו במצרים בזנות, (יג) ומנין שלא נחשדו על העריות, שנאמר
ויצא בן אשה ישראלית (ויקרא כד י), להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם
אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב, ומפורש בקבלה גן נעול אחותי בלה (תהלים ס"ד יג), אלו
הזכרים, גל נעול מעין חתום (תהלים ס"ט) אלו הנקבות. ורבי נתן אומר, גן נעול אלו

הערות ותקונים

כלי תוספות וכלי מנגיעה שהוסיף המסדר האחרון או המדפיס הראשון מן הילקוט ועל מוזמור קכ"ג וקל"א
חסרים הדרשות בילקוט לכן לא הוסיף המוסיף הזה מאומה, ואני הוספתי לקוים גם על ב' מוזמורים
האלה, והמאמר הזה מריב"ל מונח בילקוט שם ברמז תתע"ט מן צבלי מכות דף י' [סע"א]: (ב) לפני
הקב"ה רבש"ע. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם ושם בילקוט: (ג) מאלף עולות כו'. כתב רש"י מקרא
כתוב אלף עולות יעלה שלמה וגו' (מ"א ג' ד'): (ד) אין דור שאין בו ליצנים. ילקוט שם בשם ירושלמי ברכות
פ"ב [ה"א דף ד' ע"ב]: (ה) אריב"ל מי גרם. צבלי מכות שם במאמר שלפניו, ורש"י כתב שם בשעריך
בצבלי שעריך: (ו) א"ר יוחנן. תענית ה' ע"א וגרסם כן בילקוט שם: (ז) שנאמר בקרבך וגו'. הסגרתו,
ועיין בגמרא שם בדברי רב נחמן וברש"י שם, ובעל הילקוט הציג הראיה מהכתוב באמונת המאמר מר' יוחנן:
(ח) אריב"ל עיר שהיא עושה כו'. גרסם בילקוט שם ירושלמי חגיגה פ"ג [ה"ז דף ע"ט ע"ד], ושם הוא
דורש על הכתוב ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו: (ט) שהיא עושה כל ישראל חברים. שהיו
לאמנין על הספרות ועל התרומות וע"ש בפ"מ: (י) ובלבד בשעה ששם עלו שבטים. היינו בשעת סגול,
ועיין צבלי חגיגה כ"ו ע"א: (יא) אמר רבא אמר רב אדא אמר רב. הוא בילקוט שם וגרסם בגליון
קדושין ע' [ע"ב] ותקנתי אמר ר' אבין בר רב אדא כמו שהוא בגמרא שם: (יב) ד"א אמר הקב"ה.
בילקוט שם ברמז תת"ס מניין מכילתא. ובאמת הניין מכילתא נשמע ממקומו וסייד על המאמר ומנין שלא
נחשדו על העריות, עיין בהערה שלאחריה, והמאמר אמר הקב"ה שמי מעיד נובע ממדרש שה"ס פ"ד פסוק
גן נעול רבי הווא בשם ר' אירי יה מעיד עליהם שהם הם בני אבותיהם, וע"ש בפ"י הרו"ח שכתב
וח"ל יה מעיד עליהם כמ"ס שבטי יה עדות לישראל תהלים קכ"ב וכמ"ס ילקוט תהלים שם בשם מכילתא
אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא נשטאו במצרים בזנות עכ"ל. אולם זה לא נמצא במכילתא רק הוא
לשון הילקוט עפ"י מדרש שה"ס בשני לשון: (יג) ומנין שלא נחשדו על העריות. מכאן הוא ממכילתא
בה מסכתא דפסחא פרשה ה' המתחיל והיה לכם למשמרת ושם הוא כמו שהביא הילקוט ומעתיק ככאן,
ובקל"ט שמוס הוא במדרש וי"ר פל"ב אות ה' ושה"ס שם ובמדר"ר פ"ג אות ו', ועיין שמ"ר פ"א אות כ"ח:
ד"א

סדרש מזמור קבב קבג קבד תהלים רנה

הנשואות, גל נעול מעין חתום, אלו הארוכות. (יד) ד"א גן נעול גל נעול, [אלו] שתי ביאות:

[ו] (טו) א"ר אחא אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים, שנאמר ירושלים הבנויה, וסמך ליה ששם עלו שבטים, כי שמה ישבו כסאות למשפט לדון אומות העולם:

[ז] שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבך. (טז) מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים, דכתיב שאלו שלום ירושלים, היכן מתרוממות קרני הצדיקים בירושלים: (יז) ת"ה מרבים בעולם, שנאמר וכל בניך למודי ה' וגו' (ישעי' נד יג), למען אחי ורעי אדברה נא שלום כך:

מזמור קבג

[א] (א) אליך נשאתי את עיני. (ב) אתה מוצא אין לך אבר ואבר שלא קילם להקב"ה בו כו' קילסו בראשו, דשנת בשמן ראשי (תהלים כג ס), קילסו בעיניו, עיני תמיד אל ה' (שס כס טו), אליך נשאתי את עיני (שס קכג ח) כו':

[ב] (ג) ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעי' מג יג), כשאתם עדי אני אל וכשאין אתם עדי אין אני אל, כיוצא בדבר אתה אומר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכג ט), אלמלא אני לא היית יושב בשמים כו':

[ג] (ד) יאר ה' פניו אליך ויחנך (נמדנר ו כס). במתנת חנם, וכה"א כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיוחננו (תהלים קכג ג), ואומר חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז (שס טס ג):

[ד] (ה) ד"א ויחנך. להוציאך משעבוד מלכיות כמה דתימה חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז (שס):

מזמור קבד

[א] (א) שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל. (ישראל סבא) כתיב וישכב במקום ההוא (בראשית כח יא), (אמר ריב"ל) [ר] יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אמר כאן שכב, אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא

שכב, ור' נחמיה אמר] כאן שכב אבל כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב, ומה היה אומר, [ר' יהושע בן לוי אמר] מ"ו שיר המעלות שבספר תהלים, [מאי מעמיה שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, (רבי

הערות ותקונים

(יד) ד"א גן נעול אלו שתי ביאות. כ"ס במכילתא שס, ובמדרש שס"ט שס חני בשס ר' נתן גן נעול גל נעול שתי פעמים למה, אלא שתי ביאות לאשה כדרכה ואלא כדרכה: (טו) א"ר אחא אין ירושלים נבנית. מליון בילקוט שס תנחומא והוא בתנחומא וישלח אות כ"א וע"ם בהערה פ"ז: (טז) מה ראו לומר. מגילה י"ז ע"ב, ומוצא בילקוט שס: (יז) ת"ה מרבים שלום בעולם. הוא מאמר ברכות ס"ד ע"א, והביא בילקוט המאמר הזה יען כי מוצא בו הכתוב למען אחי ורעי אדברה נא שלום כך (תהלים קכ"ג ס'): (א) אליך נשאתי את עיני. בילקוט לא נמצא דרשות על המזמור הזה, לכן לא הועק גם להמדרש, באשר מן מזמור קכ"ב עד סוף מזמור קל"ז נעתק מלה במלה מן בילקוט, והוספתי איוה לקומים על המזמור הזה, ובילקוט על המזמור הזה זיין גדלו, כתיב ברמו תקמ"ט, ויש לתקן תקמ"ח, והוא בעמוס, ושם הביא בשם הספרי כשישראל שזין בעטא כו', המאמר שהבאתי בלות ב': (ב) אתה מוצא כו'. הוא מפסיקתא רבתי פסקא ט': (ג) ואתם עדי. הוא בספרי ברכה פסקא שמ"ו, ומוצא בילקוט עמוס רמו תקמ"ח: (ד) יאר ה' פניו אליך. הוא מספרי נשא פסקא מ"א: (ה) ד"א ויחנך. הוא ממדרש במ"ר פו"א אות ו', וגם שם נשנה המאמר מספרי נשא, וטסק שם המאמר מן ד"א ויחנך: (א) שיר המעלות. גם זה הוא מועתק מילקוט רמו תת"פ ומליון שם ב"ר פס"ח, ובילקוט המאמר משושב, ותקנתי בפנים כמו שהוא בב"ר פס"ח אות י"א ופע"ד אות י"א, וכן הביא בילקוט בעלמו

[שמעאל] ר' שמואל] בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר, מה טעם, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (תהלים כג ד), ישראל סבא :

מזמור קבה

[א] שיר המעלות הנושחים בה' כהר ציון וגו'. (א) אמר (רב) ר' [יוחנן] מיום שחרב בית המקדש ננזרה גזרה על בתיהם של צדיקים ליחרב, שנאמר באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו (ישעיהו ס ט). (א"ר) [ואמר ר'] יוחנן ועתיד הקב"ה להחזירם לישובן, שנאמר שיר המעלות הנושחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב, מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו [לישובו], אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם [לישובן]:

[ב] כי לא ינוח שבט הרשע. (ב) דריש ריש לקיש אין מזונין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו, שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים.

(ג) א"ר יוחנן ממה שנאמר ברבקה בתולה (בראשית כד טז), איני יודע שאיש לא ידעה, אלא שאפילו אדם לא תכע בה, על שם כי לא ינוח שבט הרשע וגו':

[ג] [כי לא ינוח שבט הרשע וגו']. (ד) רבי אבא בר כהנא אמר אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים, אלא בצד חבורה של רשעים, למה לא ינוח שבט הרשע. [ד"א כי לא ינוח שבט הרשע] זה אשתו של פומיפר, על גורל הצדיקים זה יוסף:

[ד] (ה) היטיבה ה' לטובים. (ו) יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים, יבא טוב זה משה, שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות כג ז) מטוב זה הקב"ה, שנאמר טוב ה' לכל (תהלים קמה ט). ויקבל טוב זה תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד ג). לטובים אלו ישראל, שנאמר היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבנותם: (ז) היטיבה ה' לטובים. יכול לכל, ת"ל ולישרים בלבנותם:

[ה] והממים עקלקלותם יוליכם ה'. (ח) אמר ריב"ל כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בניהנם, שנאמר והממים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל, אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. (תניא רבי ישמעאל אומר) (ט) [תנא דבי ר' ישמעאל] אם ראית ת"ח עובר עבירה כלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה (אימר) [והני מילי] דברים שבנופו אבל דברים שבממונו עד דמהדר ליה (למלזה) [למריה]:

הערות ותקונים

בעצמו לנכון צ"ש המדרש צ"ל רמו ק"ט ורמו ק"ל, והביא פס הדרסה רק מחמת הסיוס מה היה אומר, ט"ו סיר המעלות:

(א) אמר ר' יוחנן. ילקוט שם והוא מזכרות כ"ח ע"ב, ותקנתי כמו שהוא לנכון צנמרא שם, וזילקוט שם אחרי המלות ועתיד הקב"ה להחזירן לישובן מתחיל שיר המעלות לדוד בלחות נדולות, ובאמת הוא מאמר אחד: (ב) דריש ריש לקיש. הוא צנמרא סופה צ' ע"א אמר ר' שמואל בר רב יוחנן כי הוא פתח ריש לקיש צנמרא אמר הכי אין מזונין לו לאדם אשה לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים (תהלים קכ"ה ג'): (ג) א"ר יוחנן. הוא מצ"ר פ"ס אות ה' וזירושלמי כתובות פ"א ה"ג (דף כ"ה ע"ב) ג' אחרת צ"ש ר' יוחנן בן אלעזר: (ד) ר' אבהו בר כהנא אמר. ילקוט שם ולקוח מצ"ר פפ"ז אות ב', והשמיט את המאמר מר' יוחנן, וע"ש צפי' המפרשים, וזילקוט חסר הליון: (ה) היטיבה ה' לטובים. זילקוט מזונין "כתוב לעיל ברמו תת"ח" כוונתו בתהלים שם רמו תת"ח מצ"ה מאמר צ"ש תנחומא והוא בתנחומא מזכר אות י"א ע"ש: (ו) יבא טוב. מנחות כ"ג ע"ב, והמאמר ויקבל טוב זה התורה הוא מוקדם לפני מטוב זה הקב"ה, וכן יש לתקן זילקוט ולפנינו: (ז) היטיבה ה' לטובים יכול לכל ת"ל ולישרים בלבנותם. מזונין זילקוט שם "מדרש" וכוונתו צנמרא ש"ס מזמור ד' אות ה': (ח) אריב"ל. זכרות י"ט ע"א: (ט) תניא ר' ישמעאל אומר. כן הביא הילקוט, ותקנתי תנא דבי ר' ישמעאל, כמו שהוא צנמרא שם:

מזמור קבו

[א] שׁוֹרֵךְ המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים . (א) א"ר יוחנן כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה , מי איכא דניים שבועים שנין בחלמא , יומא חד הוה קא אויל באורחא חזא ההוא נברא דהוה קא נטע חרובא , אמר ליה מכדי חרוב עד כמה [שנין] מעין , [א"ל] עד שבועין שנין , [א"ל] פשיטא לך דחייית שבועין שנין , אמר ליה ואנא עלמא חריבא אשכחית כי היכי דשתלו לי אבתתי אנא נמי אשתיל לבני , אדויתיב וקא כרוך רפתא אתיא ליה שינתא , ניום אהדרא ליה משוניתא איכסי מעינא ניים שבועין שנין , כי אתער חזא ההוא נברא דהוה קא לקים מהווא חרובא , אמר ליה אנת הוא דשתלית , א"ל בר בריה אנא , [א"ל ש"ם דניימי שבועין שנין] , חזא לחמרא דילדא ליה רמכו רמכי , אמר אנא וודאי שבועין שנין ניימנא בחלמא , אזל לביתיה אמר להו אנא חוני המעגל ולא הימנו ליה , אזל לבי מדרשא שמעינחו לרבנן דקא אמרי נחירנא לן שמעתתא כי הנך שני דחוני המעגל , דכי הוה עולה לבי מדרשא כל קושיא דהוה להו לרבנן הוה מפרק להו , אמר להו , אנא הוא , ולא הימנוהו , ולא נהגו ביה יקרא כרבעי ליה , [חלש דעתיה] , בעי רחמי ונה נפשיה , [אמר רבא] והיינו דאמרי אינשי (ב) או חבריא כחברי דאיוב , או מיתרתא :

[ב] (ג) חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמוך לחורבנא דבי מקדשא נפק למזרא לגביה פועלו עד דיתיב תמן נחית מטרא על למערתא נם דרמך ליה ועביד שקיעה שנתיה שבועין שנין עד דחרב מקדשא ואיתבני [דמן תניינות] לסוף [שבועין שנין] אתער משנתיה [הוה] הוה עלמא מחלף , (ד) דהוה זיתים עבידא כרמים , כרמים הוה עבידא זרעים , (ה) עלל למדינתא אמר לון מה קלא בעלמא , (ו) אמרין ליה [ולית את ידע מה קלא בעלמא אמר לון לא , אמרין ליה] וכאן את , אמר לון אנא חוני המעגל אנא , אמרו ליה שמעין אנן כד הוה חוני המעגל עלל לעידיה הוה מנהרא , עלל ונהרת , (ז) קרא על גרמיה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים :

[ג] אז ימלא שחוק פיננו . (ח) אמר [ר' יוחנן אמר] רבי שמעון בן יוחאי אמר לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז , שנאמר אז ימלא שחוק פיננו ולשונו רנה , אימתי בזמן שיאמרו בננים הנדיל ה' לעשות עם אלה , (ט) אמרו עליו על רשב"ל שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מרבי יוחנן :

[ד] (י) רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זעירא , חזא (יא) דהוה בדה טובא , אמר ליה (יב) בכל עצב יהיה מותר (משנ' יד כ"ג) , [כתיב] , א"ל (יג) תפילין מנחנא . (מר בריה דרבא) [מר בריה דרבינא] עבד הילולא לבריה

הערות ותקונים

(א) א"ר יוחנן . ילקוט שם לקוח מגמרא תענית כ"ג ע"א , ותקנתי כגי' בגמרא שם : (ב) או חבריא כחברי דאיוב או מיתרתא . עיין רש"י בגמרא שם שכן היתה בגי' בגמרא וכתב לא נרסקין כהא כחברים דאיוב כ' ע"ס : (ג) חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל . הוא בירושלמי תענית פ"ג ה"י (דף ס"ו ע"ד) : (ד) דכות זיתים עבידא כרמים , כרמים הוה עבידא [זרעים] . בירושלמי שם זוי דכות כרמין עבידא זוזחין זויי דכות זייתין עבידא זרעא . פי' זיות שהיו כרמים נטועין נעשה מקום זיתים וזיות שהיו נטועין זיתים בעת הוה מקום זרע : (ה) עלל למדינתא . בירושלמי שם עלל ליה למדינתא , ונכון גי' הילקוט עלל למדינתא : (ו) אמרין ליה [ולית את ידע מה קלא בעלמא אמר לון לא , אמרין ליה] וכאן את , אמר לון אנא חוני המעגל אנא , אמרו ליה שמעין אנן כד הוה חוני המעגל עלל לעידיה הוה מנהרא , עלל ונהרת , (ז) קרא על גרמיה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים . בצבור הסיוס הוה הביא כל המאמר מחומי המעגל : (ח) א"ר יוחנן אמר רשב"י . מגמרא ברכות ל"א ע"א , ותקנתי כמו שחוק לנכון בגמרא שם , וכן מובא בילקוט רמז תתס"א , רק המעתיק השמיט המלות "א"ר יוחנן" : (ט) אמרו עליו על רשב"ל שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מר יוחנן . בגמרא שם אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו בעוה"ז ממי שמעיה מרבי יוחנן רביה והיה לפני הילקוט בגי' ריש לקיש במקום לפניו ר' שמעון בן לקיש , ונס בילקוט בגי' "רביה" , רק נשמט בכתבה : (י) רבי ירמיה הוה יתיב . גמרא ברכות ל' ע"ב : (יא) דכות בדה טובא . פרש"י יותר מדאי ונראה כפורק עול : (יב) בכל עצב יהיה מותר . פרש"י כשאלם גראה את עלמו עלז יהיב לו שכר : (יג) תפילין מנחנא . פרש"י

חזא להו לרבנן דהוו קא בדחי טובא, (יד) אייתי כסא (דמן קרא) [דמוקרא] בת
 ארבע מאה זוזי ותבר קמיהו ואתעציבו, רב אשי עבד הילולא לבריה חזא לרבנן
 דקא בדחי טובא, אייתי כסא דווניתא היורתי ותבר קמיהו ואתעציבו:
 [ה] (טו) יש אז להבא, שנאמר אז ימלא שחוק פינו:

[ו] שובה ה' את שביתנו. (טז) א"ר יצחק גדול יום הנשמים כקיבוין גליות,
 שנאמר שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב, ואין אפיקים אלא
 מטר, שנאמר ויראו אפיקי ים (ט"ז כנ טו):

[ז] הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. (יז) א"ר יהודה (יח) שור כשהוא מהלך
 מהלך ובוכה, ובחורתו (יט) אוכל חזיו מן התלם:

[ח] (כ) ד"א הזורעים בדמעה. זה יעקב, שזרע את הברכות בדמעה (כא) [אולי
 ימושני אבי (בראשית כו יב)]. ברנה יקצורו. ויתן לך האלהים [משל
 השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש (שם שם כח)]: הלוך ילך ובכה. (כב) וישא
 את קולו ויבך (שם כט יא): נושא משך הזרע. (כג) שמשך השבטים מאהרן: בא יבא
 ברנה נושא אלומותיו. (אנא) [אתא] (כד) טעין עולמין ועולמיתא:

מזמור קבו

[א] שיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. (א) ר' יהודה
 נשיאה שלח (ב) רבי חייא רבי יוסי ור' אמי (ג) מעבור קריאתא דארעא

הערות ותקונים

פירש"י והס עדות שממשלת קוני זמירתו עלי: (יד) אייתי כסא דמן קרא. וזילקוט דמן קרה, נפרדה
 המלה וז"ל דמוקרא מלשון יקר ר"ל חשוב ונכבד. עיין רש"י ברכות שם שפי' כוס של זכוית לנזה, וזדף
 כ"ח ריש ע"א פי' כסא דמוקרא כוס זכוית יקרה, ואולי ספי' ברש"י כוס של זכוית לנזה, מוסב על כסא
 דווניתא חיורתא: (טו) יש אז להבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו. הילקוט ברמז תתפ"א הביא המאמר הזה
 וזיין בלדו "כתוב זיכושע רמז כ", ושם הביא המאמר באריכות ממכילתא פ' בשלה [הוא מסכתא דשירה
 פרשה א'] וחושב הרבה כתובים אשר יש בהם אז לעתיד, ואחד מהם אז ימלא שחוק פינו, לכן הביא
 בכלן רק המאמר הקטוע הזה: (טז) א"ר יצחק גדול יום הנשמים. תענית ח' ע"ב, וזילקוט הביא המאמר
 וגרס א"ר יצחק, ובגמרא בני' א"ר יוחנן: (יז) אמר ר' יהודה. תענית דף ה' ע"א, וזילקוט נרשם רק
 על המאמר הראשון תענית דף ח': (יח) שור כשהוא מהלך ובוכה. בגמרא בני' שור כשהוא חורש
 הלך ובוכה, וגראה כי לפני רש"י היתה ג"כ בני' בגמרא שור בהליכתו הלך ובוכה, וכתב בהליכתו לחרוש
 התלם: (יט) אוכל חזיו מן התלם. רש"י פי' שחת, ובעל הערוך גורס חזין, ובתרגום תהלים שם ורעי
 חזין מן תלמא, כן הביא המתורגמן, ולפנינו בתרגום חזיו, ובכוראת המלה עיין מה שכתב הרב הבגין
 הגדול ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך חזין: (כ) ד"א הזורעים בדמעה זה יעקב. זילקוט שם נרשם
 בגליון "כתוב בהרי עשר ברמז תקל"ד", זה נשמט ממקומו ומוסב על המאמר א"ר יהודה שור כשהוא מהלך, והוא
 הביא בוואל רמז תקל"ג מגמרא תענית דף ה' ועל המאמר שלפניו ד"א זה יעקב חסר הליון והוא צ"ר פע"ט
 אות ד': (כא) אולי ימושני אבי. כ"ה במדרש, ועיין בפס"ה שהיה יעקב בצער גדול: (כב) וישא את קולו
 ויבך (בראשית כ"ט י"א). הא"א הגיה וישא עשו את קולו ויבך, וכן הדפוס בדפוס פראג ואמסטרדאם עפ"י
 הגהות א"א ושעות הוא: (כג) שמשך השבטים מאהרן. כ"ה זילקוט, אבל במדרש בני' שנמשך למקום שעתיד
 להזרע משם, דכתיב וקה לך משם אשה, וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארס אל לבן בן בתואל: (כד) אתא טעין
 עולמין ועולמיתא. נערים ונערות, ודרש אלומותיו עלומותיו בחילוף עי"ן באל"ף, מ"כ שם:
 (א) ר' יהודה נשיאה שלח. ילקוט שם ומזין בלדו ירושלמי דמגילה בעשות, וז"ל ירושלמי דחגיגה, והוא
 שם פ"א ה"ז דף ע"ו ע"ג, וכן נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא איכה (ק"כ ע"ב), ובפתיחתא דאיכה
 רבתי ס"ז ב', וזילקוט תהלים שם נרשם בלדו "כתוב ברמז שמ"א" יש לתקן של"ל "ברמז רפ"ב" ושם מזין
 בלדו "מדרש" וז"ל "פסיקתא" והוא בפסקא איכה שרשמתי: (ב) רבי חייא רבי יוסי ור' אמי. ז"ל לר'
 חייא ולר' אסי ולר' אמי, כמו שהוא צירושלמי שם, ועיין בפסיקתא שם הערה ל"ב, וזילקוט ירמיה שם
 רמז רפ"ב כי הוא משלחו ר' אמי ור' אסי ז"ל רבי הוה משלח לר' אמי ולר' אסי: (ג) מעבור קריאתא
 דארעא דישראל. צירושלמי למיעבור בקרייתא דארעא דישראל, ובפסיקתא דיסקון ויבדקון קרייתא דארעא
 דישראל, ובאיכה רבתי דיסקון ויתקנון קרייתא דארעא דישראל, וזילקוט ירמיה בעשות דיסקון וידרשון.

דישראל, מתקנא להון (ד) סופרים ומתניין, עלון לחד אתר לא אשכחו תמן לא סופר ולא מתניין, א"ל אייתי לן נטורי קרתא (ה) [אייתון לון סנטורי קרתא], אמרון לון אלין [אינן] נטורי קרתא, לית אלין אלא מהריבי קרתא, [א"ל] ומה אינן נטורי קרתא [א"ל] (ו) ספריין ומתניין, הה"ד אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר: [ב] שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת וגו' [כן יתן לידידו שנא]. (ז) אלו נשותיהן של ת"ה שמנדדות שינה מעיניהן בעוה"ז ובאות לחיי העולם הבא: [ג] הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן. מדת ב"ו פועל עושה עם בעל הבית, חורש עמו, וזורע עמו, מנכש עמו, מעדר עמו, מטבע אחד נותן לו והולך, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא [אדם] תאב לבנים נותן לו, שנאמר נחלת ה' בנים. תאב לחכמה נותן לו, שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי כ ו). תאב לנכסים נותן לו, שנאמר והעושר והכבוד מלפניך (דה"א כט יב):

מזמור קבה

[א] שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. (א) א"ר הייא (ב) בר אבא משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאלו גבי ירא שמים כתיב (ג) אשרי כל ירא ה', ואלו גבי נהנה מיגיע כפו כתיב, יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, ואלו גבי יראת שמים לא כתיב ביה וטוב לך: [ב] יגיע כפיך כי תאכל. (ד) אמר רב חסדא איזהו תלמיד חכם הרואה מריפה לעצמו [ואמר רב חסדא איזהו שונא מתנות יחיה (משלי טו כו), זה הרואה מרפה לעצמו]. דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא כל תלמיד חכם שקורא ושונה, ומשמש תלמידי חכמים, ורואה מריפה לעצמו, עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, רב זביד אמר זוכה ונוחל ב' עולמות, שנאמר אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז, וטוב לך לעוה"ב, (ה) ר' אלעזר כי הו משדרי ליה מבי נשיאה לא הוה שקיל, כי הו מוטמי ליה לא הוה אזיל, אמר (ו) לא ניהא ליה דאיחי, שנאמר ושונא מתנות יחיה (משלי טו כו): [ג] אשתך כגפן פוריה. (ז) אימתי אשתך כגפן פוריה, כשהיא צנועה בירכתי ביתך, אז בניך כשתילי זיתים, (ח) וכן אתה מוצא בשרה ויאמר הנה ראהל ויאמר שוב אשוב אליך (בראשית י"ח ט'):

הערות ותקונים

5"ע דיפקון וידרשון: (ד) סופרים ומתניין. בירושלמי ספרין ומתניין, ופי' מלמדי מקרא, ומלמד משנה: (ה) אייתון לון סנטורי קרתא. סוספתי כמו שהו' לנכון בירושלמי שס, ובפסיקתא ואיכה רבתי הגי' ריש מטרתא וסנטרא, פי' ראש המשמר, הרגום משמר מטרא, וסנטרא מובא בערוך ערך סנטר בשס הפסיקתא והיא יגית ופי' שומר העיר מסוקטעטע ועיין בפסיקתא העומר הערה כ"ד, ולולי ריש מטרתא" הוא הסי' על סנטרא ומוצא פימיה: (ו) ספריין ומתניין. בפסיקתא סייס שהן משמרין ביום ובלילה על סם והגית בו יומס ולינה (יבוסע א' ח') ובמדרש איכה שס שהס הוגיס ומשנין ומשמרים את התורה כו': (ז) אלו נשותיהן. בילקוט שס חסר הליון והוא דרשה בכתובות ס"ב ע"א, והילקוט הביא רק התחלת המאמר על הכתוב שוא לכם משכימי קום, והוספתי בפנים גמר הדרשה, וע"ש בגמרא: (ח) הנה נחלת ה' בנים מדת ב"ו כו'. בילקוט ליון מכילתא, והוא במכילתא בשלח מסכתא דסירה פרשה ח': (א) א"ר חייא בר אבא. ברטות דף ח' ע"א, ובנעוה בילקוט ברכות פ"א דף י"ח: (ב) בר אבא. בגמרא הגי' ר' חייא בר אמי: (ג) אשרי כל ירא ה'. בגמרא מובא הכתוב אשרי איש ירא את ה' (תהלים קי"ג א'): (ד) א"ר חסדא. חולין מ"ד ע"ב: (ה) ר' אלעזר כי הו משדרי. גמרא שס: (ו) אמר לא ניחא ליה דאיחי. בגמרא שס אמר לא קא כשי מר דאיחי: (ז) אימתי אשתך כגפן פוריה. בילקוט שס נרשס בגליון ילמדנו, וכן מנאל בתנחומא הכדפס מכבר וישלח אות ו', ובילקוט שס נרשס בגליון "כתוב ברמז 5"ו" ולא מנלתי מאומה רק בילקוט וירא רמז 5"א ד"ה וס' פקד את שרה כי תלנה לא תפרח זה אברהם ואין יכול בגפנים זה שרה, כד"ל אשתך כגפן פוריה, ולזה כוון בגליון הזה: (ח) וכן אתה מוצא בשרה. אין ספק שכן הוא בילמדנו שס, ובגמרא ב"מ פ"ו ע"א ויאמר הנה בראה ליהודיע ששרה אמנו לוטעה

[ד] (ט) אמר ר' יהושע בן לוי אשתך כנפן פוריה ברכתי ביתך בניך כשתילי זיתים. (י) מה זיתים אין בהם הרכבה, אף בניך לא יהיה בהם שום פסולת: (יא) הרואה נפן [מעונה] בחלום, אין אשתו מפלת נפלים, שנאמר אשתך כנפן פוריה. שורקה יצפה למשיח, (יב) שנאמר אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו (כלאשיה מע יא). (יג) הרואה ענבים בחלום, לבנים בין בעתם בין שלא בעתם יפים, שחורים בעתם יפין, שלא בעתם צריכים רחמים, אכלן מונמח לו שהוא בן עולם הבא. (יד) הרואה זיתים בחלום זוטרי פרי ורבי עסקיה בזיתא, והני מילי פרי, אבל אילני הויין לו בנים מרובים, שנאמר בניך כשתילי זיתים. (טו) איכא דאמרי שם טוב יוצא לו שנאמר זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך (ירמיה יא טו):

[ה] (טז) יברכך ה' מציון. כל פעולות טובות ונחמות טובות מציון:

[ו] (יז) וראה בנים לבניך שלום על ישראל. א"ר יהושע בן לוי כיון שבנים לבניך שלום על ישראל, דלא אתו לידי חליצה ויבום, ר' שמואל בר נחמני אמר כיון שבנים לבניך שלום על דיני ישראל, (יח) דלא אתו לאנצויי:

מזמור קכט

[א] (א) שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, על נבי חרשו חורשים וגו', (ב) ה' צדיק קצין עבות רשעים. מלה"ד לבעל הבית שהיה לו פרה חורשת, והשאילה לאחר להיות חורש בה, והיו לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחורש וישב לו, וזה בא וחורש וישב לו, עד שנתינעה הפרה ורכצה לה, נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסה, לא הספיק בעל הפרה לקבל פיוס מן אותו האיש, אלא בא מיד ושבר את העול, וקצין (ג) הסמלונים, כך הם ישראל בעולם הזה השלמון בא ומשעבד והולך לו, והמענה ארוכה, שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם, למחר כשיגיע הקץ אין הקב"ה אומר לאומות העולם כך וכך עשיתם לבני, אלא מיד בא ומשבר את העול, ומקצין את הסמלונים, שנאמר ואשבור מומות עולכם (ויקרא טו יג), וכה"א ה' צדיק קצין עבות רשעים:

[ב] (ד) רבי חנינא בר פפא ורבי שמואל בר נחמני עברו על חד חרשן שביעית א"ל רבי שמואל בר נחמני איישר, א"ל רבי חנינא בר פפא ולא כן אלפן רבי ולא אמרו העוברים ברכת ה' אליכם שאסור לומר לחורשי שביעית איישר א"ל לקרות אתה יודע ולדרוש אי אתה יודע, ולא אמרו העוברים אלו אומות

הערות ותקונים

נזעם סיתס: (ט) אריב"ל. ירושלמי כלאים פ"א ה"ז (דף כ"ו ע"ב), וזירושלמי מוצא זה בשם ר' לוי: (י) מה זיתים אין בהם הרכבה. כשמרכיבין אותן על חילן אחר אינו עושה פירות אחרות. עיין צפי' הק"ר שם: (יא) הרואה נפן [מעונה] בחלום. ברכות כ"ז ע"א: (יב) שנאמר אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. ובמשיח כתיב עני ורכב על החמור: (יג) הרואה ענבים. זה ליתא בגמרא שם, והילקוט הוסיף זה מנאקד אחר: (יד) הרואה זיתים. ברכות שם: (טו) איכא דאמרי שם טוב. ברכות שם: (טז) יברכך ה' מניין כל פעולות טובות. הילקוט הביא רק התחלת הדרשה, ונובע מן מדרש שו"ט מזמור י"ד אות ו' מי יתן מניין א"ל לוי כל ברכות ונחמות והטובות שהקב"ה מביא על ישראל כולם מניין, ואחת מהם מוצא ברכה מניין, שנאמר יברכך ה' מניין (תהלים קכ"ח ה'), וזילקוט שם חקר המנין: (יז) וראה בנים אריב"ל. כתובות כ' ע"א: (יח) דלא אתו לאנצויי. פירש"י מי קרוצ וקודם בנתלה:

(א) שיר המעלות וגו' על גבי חרשו חורשים וגו'. זילקוט נרשם בלדו, כתוב ציחאקאל ערך ש"ד, וכונתו על המאמר המוצא שם בגמרא סוטה י"א ע"ב, ומביאים שוורים וחורשים על נצם, שנאמר על גבי חרשו חורשים וגו', והילקוט לא ראה להכפיל המאמר: (ב) ה' צדיק קצין מלה"ד. הוא מספרא בחקותי פרק ג', ואשבור מומות שולכם, וזילקוט שם מניין, מדרש"י בפעות ו"ל, ת"כ: (ג) הסמלונים. כ"ה נס זילקוט שם, אולם בספרא בטעות הסמימיוס ו"ל הסמלונים, עיין ערוך ערך סמלן, והביא שם את הספרא ופי' עול של חרישה, פי' אחר רעושות שהן בעול, ועיין בספרי האויז פסקא ש"ח: (ד) ר' חנינא בר פפא. זילקוט נרשם בלדו ירושלמי לכל

העולם שהם עוברים מן העולם שלא אמרו לישראל ברכת ה' אליכם, וישראל
אומרים ברכנו אתכם בשם ה', וישראל אומרים להם לא דייכם מכל הטובות
והנחמות הבאות עליכם בזכותנו (ה) [ואין אתם אומרים לנו באו ושלו לכם מן
הברכות הללו, ולא עוד] אלא שאתם מגלגלים עלינו את (ו) הפייסים וזמיות וגולגוליות
וארגוניות, (ז) סוף שאתם פורעים, כד"א תחת הנחשת אביא זהב וגו' (ישעיהו ס י):

מזמור קל

[א] שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה'. (א) אמר רבי יוסי בר חנינא משום ר'
אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל [אלא במקום
נמוך ויתפלל] משום שנאמר ממעמקים קראתיך. תניא נמי הכי לעולם לא יעמוד
אדם לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל, ולא על גבי שרפרף,
ולא במקום גבוה ויתפלל [אלא במקום נמוך ויתפלל] שאין גבהות לפני המקום,
שנאמר ממעמקים קראתיך ה', [וכתיב תפלה לעני כי יעטוף]:
[ב] כי עמך הסליחה. אמר רבי אבא הסליחה מופקדת אצלך טראש השנה,
וכל כך למה, למען תורה, בשביל ליתן אימתך על בריותך ביוה"כ:

מזמור קלא

[א] [א] [כתיב (ב) שיר המעלות לדוד ה' לא גבה לבי. בשעה שמשחני שמואל:
ולא רמו עיני. בשעה שהרגתי את גלית: ולא הלכתי בגדולות.
בשעה שהעלתי בארון: ובנפלאות ממני. בשעה שהחזירוני למלכותי: אלא אם
לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי. (ג) כהן ינקא דנחית
ממעני אימיה, כן הוות נפשי עלי:

[ב] [ד] אין לך אדם בישראל שביזה עצמו על המצות יותר מדוד, (הה"ד) דהוה
אמר לפני אלהים ה' לא גבה לבי (תהלים קלא ה) בשעה שמשחני שמואל
למלך. ולא רמו עיני (ס) בשעה שהרגתי את גלית. (ה) ולא הלכתי בגדולות
(ס) בשעה שהחזירוני למלכות. ובנפלאות ממני (ס) בשעה שהעלתי את הארון.
אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו (ס) כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש
להתגלות לפני אמו, כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך
לכבודך. כגמול עלי נפשי (ס) כהן ינקא דנפק ממעי דאימיה ואין בו רוח גסה
לינוק משדי אמו, כן הוות נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקמני
ישראל. א"ר אדא ב"ר חנינא אמר לו הקב"ה אתה שוית עצמך לגמול, הייך

הערות ותקונים

דכל ה'למים, ובע"ז פרק כל ה'למים אין זכר מזה רק צפרק ר' ישמעאל שהוא פרק הסנוך פ"ד ה"י דף
מ"ד ע"ב, וכן נסנה המאמר בירושלמי שביעית פ"ד ה"ג ל"ה ע"ב, ועוד שם סוף פ"ה ל"ו ע"א,
וירושלמי גיטין סוף פ"ה דף מ"ז ע"ג: (ה) ואין אחס. הוספתי כמו שהוא בירושלמי: (ו) פייסים זמיות
גולגוליות וארטוניות. מורגל הרבה במדרשים ופי' מיני מוסים, עיין ערוך בערכם: (ז) סוף שאתם פורעים.
הסיום הזה ליתא בירושלמי, והוספה היא מבעל הילקוט שאו"ה ישלמו הכל לישראל:

(א) אמר ר' יוסי. מובא בילקוט מגמרא ברכות י' ע"ב: (ב) כי עמך הסליחה א"ר אבא. בילקוט שם
נרשם בגליון פסיקתא, והוא בפסקא ולקחתם לכם קפ"ג ע"ב, ובילקוט מובא לנכון הגי' א"ר אחא,
ועיין בפסיקתא בהערה ל"ב הבאתי כי במדרש תהלים הגי' א"ר אבא, ולא נודע לי אז כי הוא הוספה
במדרש ומועתק לנו מן הילקוט:

(א) על המזמור הזה לא נמצא דרשה כלל, כי בילקוט לא הביא מאומה על זה המזמור, לכן לא הי' לו
מה להעתיק מהילקוט. ולמטען לא יחסר איזה דרשות גם על מזמור קל"א הוספתי ב' לקומים בירושלמי
וממדרש צמ"ד: (ב) כתיב שיר המעלות. הוא בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ד דף כ' ע"ב: (ג) כהן ינקא.
כזה הטיקט שיוצא ממני אמו: (ד) אין לך אדם בישראל. מדרש צמ"ר סוף פ"ד, והמאמר נובע בירושלמי
בהרצנת דברים: (ה) ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכות. בירושלמי שם הגי' להיפך לא הלכתי
בגדולות

כשם שאין לתינוק הזה עונות, כך אין דך עונות, שנאמר גם ה' העביר
המאתך לא תמות, מכאן את למד שאין אדם רשאי לנהוג נאווה לפני המקום, אלא
צריך אדם להתבונן על כבודו]:

מזמור קלב

[א] (א) שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותי, אם ישמרו בניך בריתי.
(ב) שלשה דברים נתנו על תנאי, ארץ ישראל, ובית המקדש,
ומלכות בית דוד, חוץ מספר תורה, ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי. ארץ
ישראל מנין, שנאמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם
ועצר את השמים וגו' (דברים י"א טו י"ג). (ג) בית המקדש מנין, שנאמר הבית הזה אשר
אתה בונה אם תלך בחקותי וגו' (מ"א ו' י"ג), ואם לאו (ד) והבית הזה יהיה עליון
כל עובר עליו ישום וגו' (ש"ס ט' ט'). מלכות בית דוד מנין, שנאמר אם ישמרו בניך
בריתי (ונאמר) [ואם לאו] ופקדתי בשבט פשעם (תהלים פ"ט לג), ומנין לספר תורה
שלא נתנה על תנאי, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה (דברים לג ד), ומנין לבריתו
של אהרן שלא נתן על תנאי, שנאמר ברית מלח עולם (במדבר י"ח ט), ואומר והיתה
לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (ש"ס כ"ג יג):

[ב] (ה) זאת מנוחתי עדי עד. תנו רבנן כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל
הנחלה וגו' (דברים י"ב ט). [מנוחה] זו שילה, (ו) ואמאי קרי ליה מנוחה
רנחו מכיבוש הארץ. (ז) נחלה זו ירושלים. וכה"א היתה לי נחלתי כאריה ביער
(ירמיה י"ב ח), ואומר העיף צבוע נחלתי לי (ש"ס ט' ט), דברי ר' יהודה, ר' שמעון
אומר מנוחה זו ירושלים, וכה"א זאת מנוחתי עדי עד, ואומר כי בחר ה' בציון
אזה למושב לו, ואמאי קרי ליה מנוחה על שם מנוחת הארון, נחלה זו שילה דכתיב

הערות והקונים

בגדולת כהעלתי את הארון, ובנפלאות ממני בשעה שהחזירני למלכותי, ועיין בחדושי הר"ל ובפי' מהר"ו:
(א) שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו. צילקוס מליון גדלו למעלה רמו תקס"ב, כתיב ציושע
ברמו כ', וברמו כ"ד ובסימן תקצ"א, ובתשצ"א, ובשמואל רמו קמ"ה. הליון הראשון הוא בעטות
הוא צוילא רמו קכ"ב, ובמקום תקס"ב ל"ל קב"ב, ושם הביא מאמר מצ"ר פ"ע יעקב פתח בנדר
תחלה לפיכך כל העודר לא יבא תולה אלף כו' דכתיב אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב (תהלים קל"ג ב').
והליון השני ג"כ בעטות ול"ל ברמו ב' והוא המאמר שהביא שם בשם הילמדנו נוצר תלמוד זה דוד שנתן
נפשו לבנות הבית דכתיב זכור ה' לדוד את כל ענותו כו'. והליון השלישי יהושע ברמו כ"ד הביא שם מאמר
מגמרא זכחים כ"ד ע"ב זכור ה' לדוד הנם שמעונה באשרתה זה יהושע דקא אחי מאפרים כו'. והליון
הרביעי תקצ"א, כוונתו למלאכי רמו תקצ"ה ובעטות תקצ"א, ושם הביא מאמר ממילתא מי שנתן
נפשו עליה נקראת על שמו וראיה אחת זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לפי
שנתן נפשו עליה נקראת על שמו. והליון החמישי תשצ"א, כוונתו מה שהביא בתהלים רמו תש"צ (ובטעות
תש"א) ושם הביא המאמר מצ"ר פ"ע אשר הביא ציושע רמו כ"ד. והליון הששי הוא בשמואל רמו קמ"ה
ובטעות נרסס קמ"ה, ושם הביא מאמר משו"ט, והוא מזמור ד' אות ב' א"ר יוחנן שלשה דברים היה דוד
מנטער עליהם והרחיב לו הקב"ה בהם ואחד מהם על בית המקדש והביא הכתוב אם נתן לעיני וגו' עד
אלמלא מקום (תהלים קל"ג ד' ה') והרחיב לו הקב"ה ע"ש. והרבה צוונים צילקוס משובשים, וראוי ונכון לתקנם:
(ב) שלשה דברים. מכללתא יתרו מסכתא דעאלק פרשה ב' ד"ה וישלח משה, והליון מכללתא צילקוס מוסב
על זה המאמר: (ג) בית המקדש מנין שנאמר הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי. הוא קרא במ"א
ו' י"ב, וכן מובא במכילתא, וצילקוס בטעות אשתלך דרכי. ונאמר לנכון במדרש תהלים דפוס קאנסט'
דפוס וויניציא, אצל בדפוס פראג ואמסט' הליון הכתוב הבית הזה אשר נתת אם תלך לפני וגו', הוא
במ"א ג' ג' ד', והנכון כמו שהוא במכילתא: (ד) והבית הזה יהיה עליון. כן מובא צילקוס, אולם
במכילתא מובא הכתוב והיתה הארץ לשממה על יושביה (מיכה ז' י"ג): (ה) זאת מנוחתי ת"ר. זכחים
ק"ט ע"א: (ו) ואמאי קרי ליה מנוחה רנחו מכיבוש הארץ. וכן המאמר השני ואמאי קרי ליה מנוחה על
שם מנוחת הארון. כ"ה צילקוס שם וליתא בגמרא: (ז) נחלה זו ירושלים. כ"ה בצבלי שם, והצילקוס קיטע
קאת ובגמרא שם הוא בהרצת לשון, ועיין בירושלמי מגילה סוף פ"א (ע"ב ע"ד) חגי מטתה זו שילה,
נחלה

(ח) ויחלק להם יהושע ויפל להם הגורל בשילה [וישלך להם יהושע גורל בשילה לפני ה' ויחלק שם יהושע את הארץ (יחזק' י"ז)], (ט) (ר' ישמעאל אומר) [תנא דבי ר' ישמעאל] זה וזה שילה, רבי שמעון בן יוחאי אומר זה וזה ירושלים: [ג] כי בחר ה' בציון. (י) עד שלא נבחרה ירושלים היתה ארץ ישראל כשרה למובחרת, משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' [כי אם במקום אשר יבחר] (דני' י"ג י"ד). עד שלא נבחר בית עולמים, היתה ירושלים ראויה לשכינה, משנבחרה יצתה ירושלים, שנאמר כי בחר ה' בציון, ואומר זאת מנוחתי עדי עד. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל (יא) ראויין לכהונה, משנבחר אהרן יצאו כל ישראל, שנאמר ברית מלח עולם היא לפני ה' (נמכר י"ט), ואומר והיתה לו ולזרעו אחריו וגו' (ש"ס כ"ג). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויין למלכות, משנבחר יצאו ישראל, שנאמר הלא לכם לדעת כי ה' [אלהי ישראל] נתן (הממלכה) [ממלכה] לדוד [על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח] (דס"ג י"ט). עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות [יב] [משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות]:

מזמור קלב

[א] ישיר המעלות לדוד, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיוורד על פי מדותיו. (א) שנו רבותינו כמין שני שפי מרגליות היו תלוין לאהרן בזקנו, אמר רב פפא תאנא כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעקרי זקנו ועל דבר זה דאג משה, אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה, יצאת בת קול ואמרה כמל חרמון, מה של אין בו מעילה, אף שמן המשחה [שבזקן אהרן] אין בו מעילה, ועדיין היה אהרן דואג, שמא משה לא מעל ואני מעלתי, יצאת בת קול ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, מה משה לא מעל, אף אתה לא מעלתי:
[ב] כמל חרמון שיוורד על הררי ציון. (ב) כל פעולות ונחמות טובות מציון:

הערות ותקונים

נחלה זו ירושלים, אית תניי תני מנחה זו ירושלים, נחלה זו שילה, מ"ד מנחה זו שילה כי לא נאחזק עד עתה אל המנחה, נחלה זו ירושלים העים זבוע נחלתי לי, מ"ד נחלה זו שילה היתה לי נחלתי כאריס צינר, מנחה זו ירושלים זאת מנחתי עדי עד: (ח) דכתיב ויחלק להם יהושע ויפל להם הגורל בשילה. כן הוא בילקוט, זכן הוא נגמרה זכאים שם וסוים שם ויפל להם גורל בשילה על פי ה', אבל אין זה לשון הכתוב, ותקנתי בפנים כמו שהוא בקרא: (ט) ר' ישמעאל אומר. כן הוא בילקוט ותקנתי תנא דבי ר' ישמעאל כמו שהוא נגמרה שם: (י) עד שלא נבחרה ירושלים. מכילתא בא בהתחלה, ומוצא בתנחומא הנדפס מכבר בשם המכילתא בפ' בא אות ה', וכאשר הוא לפנינו כן הוא במכילתא. ובעל חיפת לדק סרס את כל המאמר וגרס שכי עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל ראויה לשכינה, משנבחרה ירושלים יצתה א"י שנאמר כי בחר ה' בציון, עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים כשרה למזבחות, משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים, שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך וגו'. ועיין בהערות הרב בעל מאיר עין שם: (יא) ראויין לכהונה. במכילתא כשרים לכהונה: (יב) משנבחרה ארץ ישראל. הוספתי כמו שהוא במכילתא, ושם הוא מוקדם, וחסר גם בילקוט, כי הביא רק התחלה המאמר, ובגליון נרשם כתיב ביחזקאל רמו של"ו, יש לתקן של"ה, והוא המאמר שם עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות:
(א) שנו רבותינו. כריתות ה' ע"ב, הוריות י"ב ע"א, ושם מתחיל תנו רבנן לכן יש לתקן לפנינו תנו רבותינו, והמאמר נשנה גם במדרש וי"ד פ"ג אות ו', במ"ד פי"ח אות ט', חזית פ' נאוו לחיך בתורים, וספרא פ' שמיני, ומוצא בילקוט מלאכי רמו תקפ"ו, ותנחומא קרח אות י"ד, וע"ש מה שהעירוני בהערה ס"ב: (ב) כל פעולות ונחמות. פה הביא בילקוט רק התחלה המאמר, ועיקר הדרשה היא בשו"ט מזמור י"ד אות ו', ועיין גם לעיל מזמור קכ"ח אות ה', הביא גם כן רק ההתחלה, וע"ש הערה ס"ז: מאי

מזמור קלד

[א] שיר השעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות.
 (א) מאי בלילות, אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה אני עליהם כאלו עוסקים בעבודה, (ב) לעולם זאת על ישראל (ה'כ"ג כ"ג), אמר רב נידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל השר הנדול עומד ומקריב עליו קרבן, ורבי יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העוסקים בחלכות עבודה, (ג) מעלה אני עליהם כאלו נבנה בית המקדש בימיהם:

[ב] שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. (ד) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה (ה) (מגביהו מן הקרקע טפח) [נוטלו בשתי ידיו], אמר רבי הנינא בר פפא מאי קרא שאו ידיכם קדש:

[ג] (ו) אמר ר' שמעון בן פוי כל כהן שלא נמל ידיו אסור לישא את כפיו, שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה':

[ד] (ז) שלש תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט (ויקרא א ד ה), תכף לנשילת ידים ברכה, שנאמר שאו ידיכם קדש, תכף לנאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' (תהלים י"ט טו), מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה (ש"כ כ"ג). אמר רבי יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה (ח) אין הפיגול נוגע באותו קרבן, וכל מי שתוכף לנשילת ידים ברכה אין השמן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שתוכף לנאולה תפלה, אין השמן מקטרגו באותו היום:

מזמור קלה

[א] הללויה הללו את שם ה' וגו', מעלה נשיאים מקצה הארץ. (א) ריש לקיש ור' יוחנן, רבי יוחנן אומר אין עננים אלא למעלה, שנאמר וארו עם ענני שמיא (דניאל ז' ג'), ריש לקיש אמר אין עננים אלא מלמען, שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ, על דעתיה דרבי יוחנן לאחד שכבד את חבירו בהבית של יין וקנקנה עמה. ודעתיה דריש לקיש לאחד שאמר לחברו הלויני סאה של חטין, וא"ל הביא קופתך, כך אמר הקב"ה לארץ אייתי עננך וקבלי ממנו:

[ב] (ב) חמישה שמות יש לו, עב ענן איר נשיא חזיו, (ג) עב שהוא מעבב

הערות ותקונים

(א) מאי בלילות ח"ר יוחנן. בילקוט מטוין בלדו ברכות פ"ג, ולא נרשם שם מן המגיהים הדף, כי הילקוט אין רק הפרק, ובימיו לא היו עוד רשומים הדפים, והליון הוא בטעות, וז"ל מנחות פ"ג, והוא בדף ק"ו ע"א: (ב) לעולם זאת על ישראל. ע"ש נרשם ורוס': (ג) מעלה אני עליהם. במנחת סם מעלה עליהם הכתוב: (ד) עשרה דברים. ברכות כ"א ע"א: (ה) מגביהו מן הקרקע טפח ארחב"ס מאי קרא שאו ידיכם קדש. כ"ה בילקוט סם וט"ס הוא, וז"ל נוטלו בשתי ידיו ארחב"ס מאי קרא שאו ידיכם קדש כי על מגביהו מן הקרקע טפח איתא שם ח"ר אחא בר חיניא מאי קרא כוס ישועות אשא וכסס ה' אקרא: (ו) ח"ר שמעון בן פוי כל כהן. סוטה ל"ט ע"א, ובילקוט חסר הליון, ושם הגי' ח"ר יהושע בן לוי, וע"ש בתוס' ד"ה כל כהן: (ז) שלש תכיפות הן. ירושלמי ברכות פ"א ה"א דף ז' ע"ד, ומונא בתוס' סוטה סם, ועיין בבלי ברכות מ"ב ע"א שלש תכיפות הן, ועיין דברים רבה פ"ב אות י' שם חכמים שלש תכיפות הן, ובשול"ט מזמור ד' בפ' רגזו ואל תחטאו: (ח) אין הפיגול נוגע באותו קרבן. בירושלמי שם אין פסול נוגע באותו קרבן, ובמדרש דברים רבה שם אמר רבה בר אבהו אם סמך ושחט יהא מובטח שקרבנו נתקבל, ואם נמל ידיו וזיכך מיד יהא מובטח שלא יהא סמן מקטרג בסעדו, ואם קרא ק"ס ויתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת:

(א) ר"ל ור' יוחנן. ב"ר פי"ג אות י"א, ושם הגי' ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, וכן נראה המאמר בירושלמי סוכה פ"א ה"ה דף כ"ב ע"ב, וגם שם הגי' ר' שמעון בן לקיש, ודברי הירושלמי והב"ר מובאים בתוס' סוכה י"ב ע"א ד"ה בפסולת: (ב) חמישה שמות. ב"ר שם אות י"ב וירושלמי תענית פ"ג ה"ג דף ס"ו ע"ג: (ג) עב שהוא מעבב פני הקרקע. כן הביא הילקוט בטעות, ובמדרש ב"ר אשר משם הועתק הילקוט הגי' שהוא מעבב פני הרקיע, ובילקוט בראשית רמז כ' הביא לנכון שהוא מעבב פני רקיע, וגם בילקוט נרשם בלדו "ג"א הרקיע" וגם בירושלמי שם נאמר לנכון שהוא מעבב את הרקיע, ובירושלמי

את פני הרקיע. (ד) איד שהוא שובר בעלי שערים. ענן שהוא עושה את הבריות עננים אלו על אלו. (ה) נשיאים שהוא עושה הבריות נשיאים אלו על אלו. חזיו שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות, (ו) כמד"א חזון ישעיהו (ישעיהו 66):

מזמור קלו

[א] תודו לה' וגו'. (א) אמר ריב"ל הודו למי שגובה חובתו של אדם במובנתו, עשיר בשורו, עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה, (ב) ואריב"ל הני עשרים וששה כי לעולם הסדו כנגד מי, כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה [בעולמו], ולא נתן להם תורה, וזן אותם בהסדו. (ג) למה נקרא שמו הלל הגדול, אמר רבי יוחנן מפני שיושב הקב"ה ברומו של עולם ומח"ק מוונת לכל בריה. (ד) מהיכן הלל הגדול, (א"ר יהודה) [ר' יהודה אומר] מהודו ועד על נהרות בבל, ר' יוחנן אומר משיר המעלות ועד על נהרות בבל, רב אחא ברבי יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד על נהרות בבל:

[ב] (ה) לעושה נפלאות גדולות לבדו. וכי אחר עשה עמו דבר שהוא אומר לבדו, אלא הוא לבדו יודע מה פלאים עושה, כיצד אדם נתון על המטה והנחש לפניו על הארץ, בא לעמוד הרניש לו הנחש מלפניו, ואינו יודע מה פלאים עשה הקב"ה עמו, ומי יודע הקב"ה, וכה"א רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך (תהלים מ ו), אין לי להעריך שבחך, ואיני כדאי לספר נפלאותיך:

[ג] (ו) א"ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו, (ז) שנאמר לבדו, וכדדרש רב יוסף מאי דכתיב אודך ה' כי אנפת בי (ישעיהו יב 6), במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם, התחיל מהרף ומנדף, לימים שמע שמבע ספינת חברו בים, התחיל מודה ומשבח, לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני:

[ד] לרוקע הארץ על המים. (ה) שנו רבותינו שלשה משקין אמרין משום גלוי, מים ויין וחלב. (ט) מים מנין, שנאמר לרוקע הארץ על המים, חלב

הערות ותקונים

שם הביא ראיות מקרא על חמשה שמות: (ד) איד שהוא שובר בעלי שערים. צ"ר שהוא שובר אידן של בעלי שערים, וצירושלמי נשמט זה, וסערוך בערך אד הביא דברי רב"ז ומלת "אידן" לא הביא רק שהוא שובר לבעלי שערים, וכן הביא הילקוט בשם צ"ר בראשית רמז כ': (ה) נשיאים שהוא עושה הבריות נשיאים אלו על אלו. כ"ה צ"ר, אבל צירושלמי שהוא עושה בעלי בתים כנשיאים, מפלה נשיאים מקצה הארץ: (ו) כמד"א חזון ישעיהו. כ"ה צ"ר, אבל צירושלמי הגי' חזון שהוא עושה את הרקיע חזיונות חזיונות, ה' עושה חזיונים:

(א) אריב"ל הודו למי שגובה חובתו. פסחים קי"ח ע"א ותם הגי' אמר רב חסדא, אבל בגליון כתוב ס"א אמר ר' יושע בן לוי: (ב) ואריב"ל. זה מוקדם שם בגמרא: (ג) למה נקרא שמו הלל הגדול. שם בגמרא: (ד) מהיכן הלל הגדול. שם: (ה) לעושה נפלאות גדולות לבדו. נרשם בילקוט "מדרש", וכוונתו למדרש שו"ט מזמור ק"ו אות א', וכן הביאו ברמז תתס"ד בשם המדרש: (ו) א"ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו. בילקוט חסר הליון מהמאמר הזה, והוא בנדע ל"א ע"א, אולם שם בגמרא מתחיל דרש ר' יוסף מאי דכתיב אודך ה' כי אנפת בי כו' ואח"כ סיים שם והיינו דא"ר אלעזר מאי דכתיב עושה נפלאות גדולות לבדו וברוך שם כבודו לעולם אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו, ובעל הילקוט בראותו כי נמלא דרשה על עושה נפלאות גדולות לבדו חשב שהוא על הכתוב במזמור קל"ו, והיינו במזמור הזה, אולם בגמרא שם מלת "גדולות" הוא בטעות, וגם הסנירה שמה במסנתר, וז"ל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם, והוא הכתוב במזמור ע"ד י"ה וי"ט, ועל הכתוב הזה סמך ר' אלעזר דרשתו: (ז) שנאמר לבדו. זה הוא מדברי הילקוט, ורש"י כתב שם לבדו הוא לבדו יודע שהוא נס, אבל בעל הנס אינו מכירו: (ח) שם רבותיו. משנה תרומות פ"ה מ"ג, ובילקוט שם חסר הליון: (ט) מים מנין. גם על זה חסר הליון בילקוט שם

מנין, שנאמר ותפתח את נאד החלב [ותשקהו ותכסהו] (שופטים ד יט), יין מנין, דכתיב כל נבל ימלא יין (ירמיהו יג יב):

[ה] (י) תניא ר' יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינם יודעים מה רואות, עומדין ואינם יודעין על מה עומדים, הארץ על מה היא עומדת, על העמודים, שנאמר המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו), ועמודים על המים, שנאמר לרוקע הארץ על המים, ומים על ההרים, שנאמר על הרים יעמדו מים (תהלים קד ו), והרים על הרוח, שנאמר כי (הגני) [הנת] יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד יג), ורוח בסערה, שנאמר רוח סערה עושה דברו (תהלים קמח ט), (יא) וסערה תלוי בזרועו של הקב"ה, שנאמר ומתחת זרועות עולם (דברים לג כז), וחכמים אומרים על י"ב עמודים עומדת, שנאמר יצב נבולות עמים למספר בני ישראל (שם לג ט), וי"א על ז' עמודים עומדת [שנאמר חצבה עמודיה שבעה (משלי ט א)], ר' אלעזר בן שמוע אומר על עמוד א' עומדת, וצדיק שמו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (שם י כה):

[ו] (יב) למכה מצרים בכבוריהם. בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות, א"ל כחצות הלילה ומת כל בכור, נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו, אין אתם מבקשים שנחיה, בואו והוציאו את העברים האלו מבינינו, ואם לאו אנו מתים, השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאין מכאן, מה עשו נכנסו כל הבכורות אצל פרעה, והיו מצווחין לפרעה, ואומרים בבקשה ממך הוצא את העם הזה שבשבילם רעה תבא עלינו ועליך, אמר לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו, מה עשו הבכורות מיד יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו, (יג) שנאמר למכה מצרים בכבוריהם, למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן, אלא למכה מצרים בכבוריהם, ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם, ר' אבין בשם ר' יודא בן פוי אמר בתיה בת פרעה בכורה היתה, ובתלתו של משה נצולה, דכתיב טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה (משלי לא יח), (יד) ליל כתיב, כד"א ליל שמורים הוא לה' (שמות יב מט):

[ז] (טו) לגזור ים סוף לגזרים. עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים, נבקעו ונעשו כמין כפה, שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו (תנחומים ג יד), (טז) נחלק לשנים, שנאמר נמה את ירך על הים ובקעהו (שמות יד טז), נעשה יבשה, שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה (שם טו יט), נעשה כמין מים, שנאמר דרכת בים סוסך חומר מים רבים (תנחומים ג טז), נעשה פרורין, שנאמר אתה פוררת

הערות ותקונים

סס, והוא מילמדנו, ומוצא זילקוט שופטים רמז מ"ה בשם הילמדנו: (י) תניא ר' יוסי אומר. תנינה צ"ב, והילקוט הביא המאמר הזה כי מוצא צו לרא' הכתוב לרוקע הארץ על המים: (יא) וסערה תלוי בזרועו של הקב"ה. הערוך בערך זרע הביא המאמר מתנינה וכתב פי' הכל תלוי בנבורתו של הקב"ה והנבורה היא זרועו דכתיב לך זרוע עם גבורה עכ"ל: (יב) למכה מצרים בכבוריהם בשעה ששלח הקב"ה נרשם זילקוט בגליון תנחומא, והוא בתנחומא שלנו בא אות י"ח, ונשנה גם בפסיקתא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ה ע"א), ושם הוא בלשון ארמית, ועיין בתנחומא שם הערה ק"ל, ולפינו מן המאמר ששים רבוא הרגו הבכורות וכן המאמר מר' אבין העתיק בעל הילקוט מן הפסיקתא ולא מן התנחומא, וערב צ"ב מאמרים יחד: (יג) שנאמר למכה מצרים בכבוריהם למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן. מוצא במטות הלוי להר"ם אלקבץ דף קל"ח ע"א: (יד) ליל כתיב כד"א ליל שמורים הוא לה'. בפסיקתא שם בהערה ס"ז הבאתי עפ"י הפסיקתא יסד הפייסן ליל שני של פסח, ליל שמורים עממה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה בליל חג הפסח: (טו) לגזור ים סוף לגזרים עשרה נסים נעשו לאבותינו. זילקוט שם ברמז תתפ"ג ד"ה לגזור ים סוף לגזרים הביא רק התחלת המאמר עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים, ולא חושב העשרה נסים בפרוטרוט, ויזינו בלדו כתיב בתרי עטר ברמז תק"ס, ויש לתקן תקס"ה ושם ד"ה נקבת במטיו הביא המאמר בפרוטרוט בשם המכילתא והוא במכילתא בשלח מסכתא צ" פרשה ד' ד"ה ואתה הרס את מטן, והמוסיף אשר הוסיף המאמר אל המדרש לא רצה לקצר והעתיק המאמר כלו, וכן מועתק המאמר בתנחומא הגדפס בשלח אות י' מהמכילתא: (טז) נחלק לשנים. כ"ה גם זילקוט שם ברמז תקס"ה, ובמכילתא לפינו נחלק לשנים עשר, והאליפה

בעוק ים (תהלים עד יג), נעשה סלעים, שנאמר שברת ראשי תנינים על המים (סג), נעשה גורים, שנאמר לגזור ים סוף לגורים, נעשה ערמות, שנאמר וברוח אפיך נערמו מים (שמות טו ח), נעשה כמין נד, שנאמר נצבו כמו נד (סג סג), הוציא להם מים מתוקים מתוך מדורות שנאמר ויוציא נזלים ממלע (תהלים עה טו), (יז) קפא המים משני חלקים, ונעשה (יח) כמין בולוס של זכוכית, שנאמר קפאו תהומות (שמות טו ח)
 [ח] לגזור ים סוף לגורים. וכתוב נתן לחם לכל בשר (פסוק כה), (יט) מלך בשר ודם עומד במלחמה, אינו יכול לא לזון חיילותיו, (כ) ולא לספק להם אפסניות, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא ה' איש מלחמה (שמות טו ג), שנלחם במצרים, ה' שמו (סג סג), שזן ומפרנס לכל בריותיו, שנאמר לגזור ים סוף לגורים, וכתוב נתן לחם לכל בשר:

[ט] (כא) א"ר (שמעון) [שמואל] בר נחמני קשה הפרנסה מן הנאולה, שהנאולה ע"י שליח, שנאמר המלאך הגואל אותי (נראה מן טו), והפרנסה ע"י הקב"ה, שנאמר האלהים הרועה אותי (סג סג טו), (כב) ר' יהושע דסיכנין אומר יותר מקריעת ים סוף, דכתיב לגזור ים סוף לגורים, וסמיק ליה נתן לחם לכל בשר: [י] (כג) תנא רבי אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד שהיה בו מקרא ואין בידו משנה אמר לי רבי רוצה אני לומר לפניך דבר אחד ומתירא אני שמא תקפיד אמרתי לו ח"ו אם אתה שואלני בדבר תורה, א"ל ר' מפני מה כתיב נתן לחם לכל בשר, וכתוב נתן לבהמה לחמה (תהלים קמו ט), וכי אין אדם מכין לחמו, א"ל זהו דרך ארץ עושה בידיו והקב"ה מברך מעשה ידיו, שנאמר למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך (דברים יד כט), יכול יהא יושב ובטל, ת"ל אשר תעשה (סג סג) א"ל תשובה זו היא שמה ראשונה שאמרתי לך, והיא מקובלת בעיני, אמר לו בני אשיבך צא ולמד מן השומה כשנמלה ממנו חכמה אינו יכול לפרנס עצמו שעה אחת, כך בני אדם כשנמלה מהם דעה חשובים כבהמה וכחיה ועוף, והקב"ה מחלק מוונות לכל באי עולם:

[יא] למכה מלכים גדולים. וכתוב ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם] אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ג ט), (כד) אמרו רבותינו קשה היה סיוח כמגדל וחומה והיה קשה מכל הבריות, ואורך מכל המגדל, ורגליו מגיעות לארץ, ואין כל בריו בעולם יכולה לעמוד לפניו מה עשה הקב"ה (כה) כפת שר שלו, שנאמר ואשמיד פרוי ממעל [ושרשיו מתחת] (סג סג), והפילו ממקומו ומסרו לישראל. (כו) אמרו חכמים קשים היו סיוחן ועוג יותר מפרעה והיילותיו, וכשם

הערות ותקונים

והאפיף לך מחקו: (יז) קפא המים משני חלקים. כ"ה גם בילקוט, ובמכילתא הקפא להם את הים לשני חלקים, והאפיף לך מחק המלות "לשני חלקים": (יח) כמין בולוס של זכוכית. כ"ה גם בילקוט, אבל במכילתא לפנינו בטעות כמין בלום של זכוכית, וגם הערוך בערך בלום ז' הביא במכילתא הקפא הים לשני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית, וכחז' פי' בולוס מראה של זכוכית, ועיין בערוך השלם, ובתנחומא שם הביא ונעשו ככלי זכוכית וז"ל ונעשו כבולוס של זכוכית: (יט) מלך ב"ו. מכילתא מסכתא דסירתא פ"ד ד"ה ה' איש מלחמה: (כ) ולא לספק להם אפסניות. וכ"ה בילקוט שם, אבל במכילתא בטעות אבסניות וז"ל אפסניות, ומורגל במדרשים למלך שהיה מחלק אפסניות ודומיהם, ופי' ביוני שזר הנשי המלחמה, עיין ערוך השלם: (כא) א"ר שמעון בר נחמני. בילקוט שם נרשס ב"ר פל"ו והוא שם בנות ג', וכן הוא בב"ר פ"כ אות ט' ועליל במוזמור פ' אות ב', ותקנתו ר' שמואל בר נחמני כמו שהוא בילקוט ובכל המקומות והוא טעות המעתיק אשר העתיק מן בילקוט אל המדרש: (כב) ר' יהושע דסיכנין אומר. כ"ה בילקוט, אבל בב"ר פ"כ ופ"ז הגי' ר' יהושע בן לוי, ובב"ר פ"כ הגי' גדולה מקריעת ים סוף, ובפ"ז הגי' כקריעת ים סוף והגי' כקריעת ים סוף, וכונה, עיין בהרד"ל שם: (כג) תנא דבי אליהו. הוא מן תדב"א פ"ד, ובילקוט כשהביא מאמרם מן תדב"א הביא תמיד "התנא דבי אליהו", ובילקוט שם נרשס גזלו "כתוב ביהושע רמז ע"ז", מוסב על לגזור ים סוף, ושם הביא מאמר בשם ילמדנו קריעת ים סוף בזכותו של אברהם שנאמר לגזור ים סוף לגורים ט', והליון תנחומא בילקוט שם נשמט ממקומו ומוסב על למכה מלכים גדולים שמוכא כאן בנות י"א: (כד) אמרו רבותינו. בילקוט הליון תנחומא מוסב על זה המאמר, והוא בתנחומא דברים אות ט', וכן מובא בילקוט עמוס רמז תקל"ט בשם התנחומא, ועיין מ"ש שם בהערה י"ד: (כה) כפת שר שלו. לזה כוון רש"י בפי' על התורה דברים ז' ל"א ע"ש: (כו) אמרו חכמים. תנחומא

שאמרו שירה על מפלת פרעה, כך היו ראויין לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה מלכים גדולים, ולעוג מלך הבשן:

[יב] (*כו) **אמר** ר' שמעון בן לקיש משום בר קפרא פליט היה שמו, שנאמר ויבא הפליט (בראשית י"ג), ולמה נקרא שמו עוג, שבא ומצא אברהם שעוסק בעונת הפסח, (כו) כשבא משה וישראל לתחומא דאדרעי, אמר ליה משה נחנה כאן ולמהר אנו נכנסין בשחרית וכובשין אותה, עמדו שחרית ועדיין לא היתה העין רואה, תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על ההומה ורגליו מניעות לארץ, אמר משה איני יודע מה אני רואה, חומה אהרת בנו אלו בלילה, א"ל הקב"ה משה זה שאתה רואה עוג הוא, אמר רבי יוחנן אורך רגליו היו (כח) י"ח אמה, עוג היה תולש הר וזורקו לישראל, אמר ליה אל תתירא משה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסומכו, ישראל היו אומרים ארורים הם הידים שכך זורקות, (כט) והאמורים היו אומרים ארורים הם הידים שכך סומכות:

מזמור קלו

[א] **על** נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. (א) א"ר יהודה אמר רב מלמד שהראה הקב"ה לדוד חרבן בית ראשון וחרבן בית שני. חרבן בית ראשון שנאמר על נהרות בבל. בית שני דכתיב זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה:

[ב] (ב) **כיון** שהגיע ירמיהו לנהר פרת, ענה נבוצראדן ואמר ליה אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל (ירמיה ט"ד), חשב ירמיהו בלבו ואמר אם הולך אני עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, [יצא לו מהם], נמלו הנלוות את עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם, געו כלם בבכיה וצווחו רבינו ירמיהו הרי אתה מניחנו, שם בכו, שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, ענה ירמיהו ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם:

[ג] (ג) **שם** ישבנו גם בכינו. [מה ת"ל שם ישבנו], מלמד שלא היה להם ישיבה, משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת אמרו אלוהיהן של אלו רחמן הוא, וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם, שמא ישובו ויתחברו כלם ויקראו לאלהיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום, לפיכך היו דוחקים אותם ומריצין אותם בעל כרחם, שנאמר על צוארינו גרדפנו וגו' (איכה ס"ו), קלים היו רודפינו (ס"ד י"ט): גם בכינו. מה ראו ישראל לבכות על נהרות בבל, רבי יוחנן אמר הרג בהם פרת בישראל יותר ממה שהרג נבוכדנצר הרשע, כשהיו ישראל שרויין בארץ [ישראל] לא היו שותין אלא ממי גשמים וממי גזלים וממי מעינות, כיון שגלו לבבל שתי כמי הפרת ומתים מהם הרבה לפיכך היו בוכים על ההרוגים שהרגו

הערות ותקונים

התחומא שם, ומוצא נס בילקוט סוף פ' חקת רמז תשס"ה בשם התחומא: (*כו) אמר רש"ל. בילקוט תהלים שם ג'ין ג'לדו אלס הדגרים רבה, וכו' בפ"ה אות כ"ה, ועיין ב"ר פמ"ב אות ח': (כו) כשנא משה וישראל. הוא במדרש שם במאמר שלפניו אות כ"ד, ומוצא נס בילקוט דברים רמז תת"י: (כח) י"ח אמה. כ"ה במדרש ובילקוט תהלים, ובילקוט דברים שם ל"ח אמה, ואין ספק שז"ל גם שם י"ח אמה כמו שהוא במדרש ובילקוט תהלים, וכן העתיק אל המדרש שו"ע: (כט) והאמורים היו אומרים ארורים הם הידים שכך סומכות. במדרש דב"ר ובילקוט דברים מוצא נסון ברובות הידים שכך סומכות, רק בילקוט תהלים בטעות ארורות הם הידים, וכן נעתק המדרש שו"ע מן בילקוט תהלים:

(א) א"ר יהודה אמר רב. ילקוט תהלים שם מגמרא גיטין ל"ז ע"ב: (ב) כיון שהגיע ירמיהו לנהר פרת. בילקוט תהלים שם נרשם בגליון פסיקתא רבתי הוא נפכו' פסקא ויהי צעת בסכמה האין: (ג) שם ישבנו גם בכינו. מלאך הוא מפסיקתא רבתי פכ"ח פסקא על נהרות בבל: צלוחה

בהם אויביהם, ועל מתים שמתו בדרך [ולא הניחם לקבורם], ועל ההרוגים שהרג בהם פרת, ולא עוד אלא שהיה נבוכדנצר יושב בספינה, הוא וכל גדוליו וכל שריו, ועמם כל מיני זמר, שנאמר וכשדים באניות רתם (ישעיה מג יד), וכל מלכי יהודה מושלכים בשלשלאות של ברזל, והולכין ערומים על שפת הנהר, נשא נבוכדנצר הרשע את עיניו וראה אותם, אמר לעבדיו מפני מה הללו הולכין בקומה זקופה בלא משאוי, אין לכם משא שיתנו על צוארם, (ד) באותה שעה הביאו ספרים, ועשו אותם כחמת, ומלאו אותם חול, והניחו על כתפם, עד שנכפף קומתם, ואמרו על עצמם על צוארינו נרדפנו (איכה ס ה), באותה שעה געו כל ישראל בבכיה, עד שעלתה שועתם למרום, א"ר אחא בר אבא באותה שעה בקש הקב"ה לתחזיר כל העולם לתוהו ובהו, אמר הקב"ה כל מה שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו, שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי (יחזקאל נא כג), עולם שבראתי לא בראתי אלא בשתי ידי, שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מח ג) אהריבנו. (ה) א"ר אלפא בר קרייא באותה שעה נכנסו כל מלאכי השרת לפני הקב"ה, ואמרו לפניו רבונו של עולם העולם כלו ומלואו שלך, לא דייך שהחרכת דירתך של משה, אלא שתחריב בית דירתך של מעלה, אמר להם (ו) וכי תנחמין אני צריך, (ז) אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף, שנאמר ועד זקנה אני הוא (שם מו ד), על כן אמרתי שעו מני אמר בבכי אל תאיצו לנחמני (שם כג ד), (ח) [אל תוסיפו דא אמר אלא תאיצו], אמר להם תנחמין הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצין הן לפני, רדו מלפני ושאו המשאוי מעליהם, מיד ירדו מלאכי השרת ונמלו המשאוי מעליהם, ולא מלאכי השרת בלבד, אלא אף הקב"ה נשא בעצמו, שנאמר למענכם שלחתי בבלה (שם מג יד). (ט) [וכל ישראל באים הגולה] (י) יצאו לקראתם בני בארי ובני מדינות אחרות, (יא) והיו רואין אותן ערומים, מה עשו בני בארי הפשיטו את עבדיהם ואת

הערות ותקונים

(ד) באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמת ומלאו אותם חול והניחו על כתפם. בפסיקתא רבתי שם ליתא זה רק שם הגי' מיד נעלו משאוי והניחו על כתפם, וזה הוסיף הילקוט וזכר מהתרגום איכה ה' ה' על הכתוב על לוארטו נרדפנו שתרנס כד הוינא זולין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא כרכיש דבני ישראל דזולין ריקין, פקוד לחייסא ספרי אורייתא ולמעבד מנהון גואלקין (בלשון סורי פי' שקים) ומליאו יתהון מן פרידה די על ספר פרס וסען יתהון על צווריהן: (ה) א"ר אלפא בר קרייא. כ"ה בילקוט ובפסיקתא רבתי א"ר תחליפא בר קרייא: (ו) וכי תנחמין אני צריך. בפסיקתא רבתי שם נוסף או בער ודס אני שאני צריך תנחמני: (ז) אני מכיר בראש. זה נשמע בפסיקתא רבתי: (ח) אל חוסיפו. הוספתי כמו שהוא ברבתי: (ט) וכל ישראל באים הגולה. זה חסר בילקוט, וגמלא ברבתי, וכן הוספתי: (י) יצאו לקראתם בני בארי כו' מה עשו בני בארי. כ"ה בפסיקתא רבתי שם והועתק להילקוט, ומיהילקוט נוסף אל המדרש שו"ע. הרב החכם הגדול מהר"ם פרידמאן שם בהערה כ"ד כתב וז"ל לא מלאחי מי שפירש אותן בני בארי מי הם, ומסגטן הספור מוכח שבני ארץ ישראל הם, ולדעתו הם משפחה ממשפחת בני אשר והוא ברי שהוכר דב"א ז' ל"ו אלא שהוא שם חסר אל"ף, ועיין המאורע הוא שכשהולכי גולי ירושלים לרבלה בארץ חמת שהוא סמוך לנבול אשר, שהיה נבוכדנצר יושב שם, יצאו בני בארי לעשות חסד עמהם עכ"ל: ומלאחי מה שהביא בזה ידידי הרב החוקר הגדול הרא"ה הרכבי בספרו סיהודים ושפת הסלאווים דל 127 בשם חכם אחד וז"ל במדרש שו"ע מזמור קל"ו ולא עוד שהי' נבוכדנצר יושב בספינה כו' יצאו לקראתם בני בארי כו', מי הם בני בארי אלה? עכ"פ אינם מיושבי א"י, כנראה מהמשך שהי' המעשה הזה צנוה על נהרות צבל, ואף שנאמר נסה הקב"ה עליהם חסד מכל א"י, הוא אינו אלא ש"ס וז"ל מכל הארצות, וזה כנגד בני מדינות אחרות הנזכרים שם, אשר לא חסה עינם על השבויים כמו בני בארי ולא דברו עליהם אל המלך, אבל מי ומי המה בני בארי אלה? נראה כי היא ארץ איבעריה היא ארץ קוקאזוס וקרא להם המדרש בני בארי כדרכי מדרשו א"י להסב שמות ולמנותם בשם עברי הדומה באותיותיו לשם סנכר, גם נודעו אנשי קוקאזוס ליפי תואר ויסי מראה עד היום, עיין עוד שם גם מן דל 120 והלאה: (יא) והיו רואין אותן ערומים. בפסיקתא רבתי הגי' והיו רואים אותם מושלים בשלשלאות של ברזל היו מתמהיין וזוכים עליהם ואומרים עם ה' אלה ומאלצו יצאו

שפחותיהם והקריבום הורן לפני נבוכדנצר, (יב) אמרו לו שמא מלך אוהב ערומים אתה, אמר להם לכו והלבישו את בני ישראל, מה שכתן של בני בארי, נטה הקב"ה עליהם חסד מכל ארץ ישראל, (יג) והם יפים יותר, אמרו כל אדם שנכנס שם אינו מבקש לצאת בלא עבירה, מהו גם בכינו, שהיו בוכים ומבכים עמהם הקב"ה:

[ד] (יד) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כי שם שאלונו שובינו דברי שיר. אמר להם נבוכדנצר מה אתם יושבים ובוכים [והוא קרא לשבטו של לוי ואמר להם] הכינו עצמכם עד שאנו אוכלין ושותין אני מבקש שתעמדו ותיקשו לפני בכנורות שלכם, כדרך שהייתם מקישינ לפני אלהיכם, מסתכלים אלו באלו ואמרו לא דיינו שהחרבנו את מקדשו, אלא עכשוו אנו עומדים להקיש לפני (טו) הננס הזה:

[ה] (טז) היה רבי יצחק בר טבלא אומר למה"ד למלך ב"ז שנשא בת מלכים אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד, ולא רצתה להשקותו, כעס עליה והוציאה מתוך ביתו, והלכה ונשאת למוכה שחין, אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד, אמרה לו ריקה בת מלכים הייתי ונשאתי למלך, ועל שאמר לי השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו, כעס עלי והוציאני מתוך ביתו, שאילו השקתיו הייתי מוסיף על כבודי כבוד, עכשוו אתה אומר לי עמדי והשקיני, עמדו כלם ושלטו בעצמם, ונטלו אליוני ידיהם לתוך פיהם ומרצצים אותם. שירו לנו משור ציון לא נשיר לא נאמר, אלא איך נשיר, מראים אצבעותיהם (יז) ואומרים היינו כפותים, (יח) ונתקמעו אצבעותינו, וכה"א ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וגו', ומבני לוי לא מצאתי שם (עזרא ה טו), שם היו אלא שלא היו יכולים להקיש בכנורות, ומניין שחזרו אותן הלויים שגלו מתוכה שנאמר (ורבים מראשי האבות והלויים) (יט) [ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים] אשר ראו את הבית הראשון וגו' (סג ג יג), (כ) כיון שידע כן נבוכדנצר עמד והשליך מישראל תלי תלים של הרוגים, אף על פי שהרגו מהם הרבה היה להם שמחה שלא אמרו שירה לפני עבודה זרה, שנאמר ותוללינו שמחה, באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל אתם שלמתם בעצמכם וקמעתם אצבעות ימינכם, אף אני השיב אהור ימינו מפני אויב (איכה ג ג) ואינה חוזרת, אלא אזכיר אתכם, שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני: [ו] (כא) תניא סד אדם את (כל) ביתו [בסיד] ומשייר דבר מועט זכר לירושלים, עושה אשה תכשימיה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלים, שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני: (כב) ומשחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל, לא היו אוכלים בשר

הערות ותקונים

ינאו (יחזקאל ל"ז כ') לדודאי דלילו הם, בורע אפרים הגיה בודאי אלהיהם עשה להם: (יב) אמרו לו שמא מלך אוהב ערומים אתה. בפסיקתא רבתי אמר להם על מה אתם עושים כך אמרו לו אנו אומרים שמא מלך אוהב ערומים אתה אמר להם הואיל ואינו אלא דרך בזיון לכו והלבישו ישראל: (יג) והם יפים יותר. בפסיקתא רבתי הגי' ואין לך בארץ ישראל שהיו יפים ביותר אלא בני בארי: (יד) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו, עד היה ר' יצחק בר טבלא אומר. הוא מרבתי פנ"א פסקא ותאמר לוי ד"ה ד"א ותאמר לוי בשעה שבה נבוכדנצר ושרף את בית המקדש: (טו) הננס הזה. נבוכדנצר ננס וקטוע היה: (טז) היה ר' יצחק בר טבלא אומר. מכאן הוא בפנ"א פסקא על נהרות צבל ומן עמדו כלם ושלטו בעצמם הוא מפנ"א שם במאמר שהבאתי בהערה י"ג: (יז) ואומרים היינו כפותים. בפסיקתא רבתי שם היו כפותינו חזקים כנרזל: (יח) ונתקמעו אצבעותינו וכה"א ואקבצם וגו'. בנתיב חסר איזה שורות אשר השמיט בעל הילקוט מהרבתי: (יט) ורבים מראשי האבות והלויים. תקנתו ורבים מהכהנים והלויים וראשי אבות הזקנים כמו שהוא בקרא, וגם בפסיקתא הוא כמו שהעתיק צילקוע בעטות: (כ) כיון שידע כן נבוכדנצר. זה הועתק צילקוט מן הרבתי פסקא כ"ה פסקא על נהרות צבל. והסוים באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל הוא מפסקא ל"א ותאמר לוי וערב מאמרים שונים יחד כדרכו: (כא) תניא סד אדם. תוספתא סוף סוטה: (כב) ומשחרב בית המקדש. תוספתא שם ונגמרה ב"ב ס' ע"ב מתחיל בזה

ולא היו שותין יין, נמפל להם רבי יהושע אמר להן בני מפני מה אין אתם אוכלים בשר ושותין יין, אמרו לו נאכל בשר (כג) שבכל יום היה תמיד קרב על גבי המזבח [ועכשיו במל], ונשתה יין שבכל יום היה מתנסך על המזבח ועכשיו במל, (כד) א"ל אף תאנים וענבים לא נאכל שמהם מביאים בכורים, לחם לא נאכל שמהם מביאים שתי הלחם בעצרת, ולחם הפנים (כה) בכל שבת ושבת, מים לא נשתה שממנו היו מנסכים מים בחג, שתקו, אמר להם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, (כו) דא"ר יהושע אין גזרין גזרה אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה, מאי קרא (כז) א"ר אדא בר אבהו (כח) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו (מלאכי ג ט), אי איכא הגוי כלו אין, ואי לא לא, אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט [וכמה א"ר יוסף אמה על אמה אר"ח כנגד הפתח, עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט], ומאי ניהו, א"ר פפא (כט) כסא דהרסנא, עושה אשה תכשימיה ומשיירת דבר מועט, ומאי ניהו, אמר רב (ל) בת צדעא, שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, מאי על ראש שמהתי, א"ל זה אפר מקלה שבראש התנים, אמר רב פפא לאבוי היכא מנח לה, אמר ליה במקום תפילין, שנאמר לשום לאבלי ציון [לתת לחם] פאר תחת אפר (ישעיה סא ג):

[ז] (לא) רבי דוסא אמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני מלעשות נסים, (לב) רבי זעירא אמר בשם רשב"ל, את מוציא כיון שגרמו העונות, ונכנסו גוים לירושלים, נמלו גבורי ישראל וכפתו ודיהם לאחוריהם, אמר הקב"ה עטו אנכי בצרה (תהלים סא טו), בני נתונים בצרה (לג) ואני רואה, כביכול השיב אהור ימינו מפני אויב (איכה ג ג), ובסוף גלה אותם לדניאל ואתה לך לקץ (דניאל יב יג), א"ל ליתן דין וחשבון, א"ל ותנוח (סג), א"ל ניהא לעולם, א"ל ותעמוד (סד), (לד) [אמר לפניו רבון העולמים עם מי, עם הצדיקים, או עם הרשעים, א"ל לגורלך (סז) עם הצדיקים כיוצא בכך א"ל אימתי], (לה) א"ל לקץ הימים, או לקץ הימין, א"ל לקץ הימין שהיא משועבדת, א"ל הקב"ה קץ נתתי לימיני כל זמן שבני משועבדים תהא ימיני משועבדת עמהם, גאלתי בני גאלתי ימיני, הוא שרוד אמר למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני (תהלים ס ז), רבון העולמים עשה להם בשביל ידידיך אברהם יצחק ויעקב, וכל זמן שאין להם זכות, עשה להם בשביל ימינך ועננו, א"ל הקב"ה אני עושה, שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו [וגו'] (ישעיה יב י), וכתוב הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים סא ה):

הערות ותקונים

זוה התחלה המאמר, והילקוט התחיל מן תניא סד אדם שהוא באמצע שם, והביא נתחלה לשון התוספתא, ובגמרא הגי' משחרב בית המקדש בשמיה: (כג) שבכל יום היה תמיד קרב על גבי המזבח ועכשיו במל. הוא לשון התוספתא, ובגמרא הגי' שממנו מקריבין ע"ג מזבח ועכשיו במל: (כד) א"ל אף תאנים. הוא לשון התוספתא, ובגמרא הוא בסגנון אחר: (כה) בכל שבת ושבת. זה נשמע בתוספתא: (כו) דא"ר יהושע אין גזרין גזרה. הוא בגמרא שם, אבל בגמרא מובא סתמי ולא בשם ר' יהושע: (כז) א"ר אדא בר אבהו. בגמרא ב"ב שם הוא סתמי, רק כן מובא בשמו בגמרא ע"ז ל"ז ע"א, ובגמרא אריות ג' ע"ב אהבה. בגמרא ב"ב שם הוא סתמי, יותר נכון ש"ל רב אדא בר אבהו: (כח) במארה אתם נארים. ע"ש בפי' הרשב"ס: (כט) כסא דהרסנא. מין דגים קטנים, עיין ערוך הרסנא: (ל) בת צדעא. עיין ערוך ערך בת צדעא: (לא) ר' דוסא אמר. מוזין בילקוט פסיקתא, והוא בפסקתא ותאמר לון (דף קל"א ע"ב), וע"ש מה שהעירותי בהערה ל"ט: (לב) ר' זעירא אמר בשם רשב"ל. כ"ה בשו"ס נס דפוס ראשון, אבל בילקוט שם ר' זעירא בשם רשב"ל, ובפסיקתא ר' זעירא ור' אבהו בשם ריש לקיש, ובגמרא איכה פ' גדע בחרי אף הגי' ר' זעירא בש"ר יהודה בר סימון, וכן מובא כן בשם מדרש איכה בילקוט איכה סוף רמז אלף י"ב בפי' השיב אהור ימינו, ובילקוט תהלים שם הר"ת בשם רשב"ל הטובה בשם ר' שמעון בן לקיש: (לג) ואני רואה. כ"ה בילקוט, אבל בפסיקתא שם ואני צרוחה: (לד) אמר לפניו. הוספתי כמו שהוא בפסיקתא, ונשמע בילקוט ואח"כ הועתק כן אל המדרש שו"ס: (לה) א"ל לקץ הימים. צ"ל א"ל לקץ הימין, אמר לפניו רבון העולמים לקץ הימים או לקץ הימין, א"ל לקץ הימין, עיין בפסיקתא בהערה מ"ג:

[ח] (לו) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו ש"ע אתה אומר לנו זכור אנו שכחה מצויה בנו, אתה זכור שאין שכחה לפני כסא כבודך, האומרים ערו ערו עד היסוד בה, (לו) ר' אבא בר כהנא אמר (לה) פגרו פגרו, כד"א חומת בבל [הרחבה] ערער תתערער (יעיש נא נח), ר' לוי אמר (לט) פינן פינן, כד"א ותער כדה אל השוקת (בראשית כד כ):

[ט] (ט) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים. אימתי לכשיעקרו יסודותיה ממנה, האומרים ערו ערו עד היסוד בה:

[י] (מא) שאלו את ר' אליעזר דורות אחרונים כשרים מן הראשונים, א"ל עדיכם בבית הבחירה יוכיחו, אבותיכם (מב) העבירו את התקרה, שנאמר ויגל את מסך יהודה (יעיש כג ה), אבל אנו פעפענו את הכתלים, שנאמר האומרים ערו ערו ערו היסוד בה, (מג) ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו כאלו החריבו, (מד) מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה:

[יא] (מה) [רבי ליונמי] בעון קומי רבי יונה בת כהן שנישאת לישראל חזרת [ואוכלת], בת ישראל שנישאת לכהן הואיל והיא ראויה לאכול למה אינה אוכלת, אמר לו [כן אמר] ר' זעירא רב ענן בשם רב מהו בת כהן למדת של כהן, כמד"א בת בבל השדודה (פסוק ה) וכי בת בבל היתה אלא שמע מינה שעשתה כמעשה בבל]:

מזמור קלה

[א] (א) לדוד אודך בכל לבי וגו'. אמר ישעיה יבש הציר נבל ציץ (יעיש ט ז), ואתם מה לכם לעשות, על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון (שם ט ט),

אמרו ישראל מתייראין אנו מפני שונאים, אמר הקב"ה השונאים הציר היו, כלום כל זמן שהיו קיימים הייתם מתייראים מהם, עכשיו שאבדו, כי רוח ה' נשבה בו (שם ט ט), ממי אתם מתייראים, הרימי בכה קולך וגו' הרימי אל תיראי וגו' (שם ט ט), אמרו ישראל אימתי אנו מקלסין, כשישלם גמול לרשעים, שנאמר

הערות ותקונים

(לו) זכור ה' לבני אדום אמרו ישראל. נרשם בילקוט שם ברמז תתפ"ו "תנחומא" והוא כי תלא אות י"א וגשנה בפסיקתא זכור (כ"ז ע"א), ושם הוא בשם ר' זכריה, והילקוט השמיים שם האומר, ועיין בפסיקתא שם הערה ז"ג: (לו) ר' אבא בר כהנא אמר. תנחומא שם בפסיקתא שם, גם בפסקא עניה סוערה (קל"ד ע"ג), ובמדרש איכה פ' זכור ה', גם בפסיקתא רבתי שם, ועיין בפסיקתא עניה סוערה הערה י"ג: (לח) פגרו פגרו. פי' הריסה ונתינה, כמ"ש הערוך ערך פגר, וז"ל בפסיקתא דזכור ופסקא דעניה סוערה ערו ערו פגרו פגרו, ונתן את הבית, ת"י ופגרו ית ביתא: (לט) פיטן פיטן. פי' פניה והרקק עד היסוד בה, וכן פ"י זתער כדה ופניאת קולתא, ור' לוי מפרש ערו מלשון הרקק, וכן מובא בערוך ערך פן: (מ) זכור ה' לבני אדום אימתי טו'. בילקוט ברמז תתפ"ו לא הביא המאמר הזה רק רשם בגליון "לעיל ברמז תתפ"ו" ושם הביא מאמר אחד מהוספתא ברכות [פ"א] מנין שאין השכינה חוזרת לתוכה עד שתעשה הר שנאמר [הסר הסוב והלבטן ויהי בשלם סו, מנינו כשהיא שלט קרויה הר הא אין השכינה חוזרת לתוכה עד שתעשה הר שנאמר] ויקרא אנרסס וגו' אשר יאמר היום בהר ה' יראה, ואומר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים (תהלים קל"ז) אימתי לכשיעקרו יסודותיה ממנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה, ועיין במנחת בכורים בתוספתא שם, זהמוסיף את המאמר מן הילקוט אל מדרש שו"ט הוסיף כמו שהוא בילקוט ברמז תתפ"ו: (מא) שאלו את ר' אליעזר. ירושלמי יומא פ"א ה"א דף ל"ח ע"ג: (מב) העבירו את התקרה. פי' אבל היסוד לא החריבו נכודללר: (מג) ללמדך שכל דור. בירושלמי הני' אמרו כל דור כו': (מד) מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה. הסיום הזה ליתא בירושלמי רק שם בהתחלת המאמר בראשון נבנה ובשני לא נבנה א"ר זעירה הראשונים עשו תשובה השניים לא עשו תשובה: (מה) ר' ליונמי בעון קומי ר' יונה. כל המאמר עד סוף המזמור הוספתי כמו שמוכח בילקוט תהלים שם, ונרשם בלדו ירושלמי דיבמות והוא בפ"ט ה"ט דף י' ע"ב, והמוסיף אשר הוסיף כל המזמורים האלה אל המדרש שו"ט, השמיים זה בשנגה, וע"ש בק"ע ובפ"מ:

(א) לדוד אודך. מכאן עד סוף הספר הוא הוספה מן המוסיף אשר הוסיף המזמורים קי"ט ק"כ קכ"א, ומן קכ"ב עד סוף קל"ז נוסף מן הילקוט: (ב) אמרו ישראל אימתי אנו מקלסין כו' עד שנאמר אשרי

שאח

כאשר עשית יעשה לך נמוך ישוב בראשך (שנדיס א טו), מה היה הנמול שנפץ את עוללי ישראל אל הסלע, שנאמר אשרי שיאחו ונפץ את עולליך אל הסלע (תהלים קלו ט), אותה השעה מקלסין ישראל בכל לבם להקב"ה, שנאמר אורך בכל לבי, מכאן אתה למד שכל זמן שהרשעים בעולם הם משעבדים את ישראל, ודוחקים אותם, ואינם פנויים לקלם בכל לבם, (ג) ואם אובדים אותה שעה אורך בכל לבי וגו': נגד אלהים אומרך. נגד סנהדרין, שנאמר אלהים לא תקלל (שמות כג כז), ונגד הנביאים שנקראו אלהים, שנאמר ומשה איש האלהים (דב"א כג יד), ויבא איש אלהים אל עלי (ש"א ג כז), ואף במיתתן נקראו אלהים, שכן אתה מוצא בשמואל (ראיתי) אלהים [ראיתי] עולים מן הארץ (שם כח יג), לכך נאמר נגד אלהים אומרך, נגד הצרות הבאות עלינו אנו מזמין לך:

[ב] **אשתחזה** אל היכל קדשך ואודה את שמך. (ד) וכה"א ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי וגו' (יפניס ג טז), כך כשיאבדו רשעים מן העולם, ישראל מקלסין להקב"ה, כשיבנה היכל ובית מקדשו אותה שעה אשתחזה אל היכל קדשך, למה כי הגדלת על כל שמך אמרתך, אמרו ישראל להקב"ה הגדלת על כל מה שאמרת לנו על ידי הנביאים, ומה אמרת, והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגו' (יזאל ג ה), והיה ביום ההוא יטפו ההרים עמים (שם ד יח), וכה"א אף תיראי אדמה וגו' (שם כ ט), למה, כי הגדיל ה' לעשות (שם טז), וכתוב או ימלא שחוק פיני וגו' הגדיל ה' לעשות עם אלה וגו' (תהלים קכו ג):

מזמור קלמ

[א] **למנצח** לדוד מזמור ה' חקרתני ותדע. אמר צופר הנעמתי החקר אלוה תמצא וגו', נבחי שמים מה תפעל וגו', ארוכה מארץ מדה וגו' (אזכ יא ז ט), אין אדם עומד עליה, ונעלמה מעיני כל חי (שם כח כה), ומי ידעה אלהים, שנאמר אלהים הבין דרכה וגו' כי הוא לקצות הארץ יביט וגו' (שם טז כג כד), אין אדם יכול להניע עד סוף מעשיו של הקב"ה, (א) וכן דוד אמר מי ימלא גבורות ה' (תהלים קו ג), אין אדם יכול להניע לגבורותיו של הקב"ה, וכן משה אמר אלא הוא עומד נצח והוא חוקר את הכל לכן דוד נותן לו את הנצח ומזמור שנאמר למנצח לדוד מזמור: ה' חקרתני. (ב) משל למלך שהיה יושב ואוכל עם אשתו, כשהוא אוכל עמה כתב לה גפ ונתן לה, התחילה האשה ואמרה ראו כמה חכם אדוני המלך, ידע שנתתי עיני באחר, ידע שיש לי אוהב, ונתן לי את הנט, (ג) כך אמר דוד הקרני אל ודע לבבי, ששמעתי ליצרו והביא עלי יסורים, לכך נאמר ה' חקרתני ותדע:

הערות ותקונים

שיאחו ונפץ. מחק הרא"פ והביא כג' אימתי אנו מקלסין להקב"ה כקול גדול כשיאבד את הרשעים וכה"א למעלה מן הספרס (תהלים קל"ז ח') בת צבל הסדודה [אשרי שיטלס לך את נמוך שנמלת לנו], טילס הקב"ס לרשעים קלסו אותו ישראל כי קרוב יום ה' על כל הגוים מה עשו נפשו עוללי ישראל כך טילס להם, שנאמר אשרי שיאחו ונפץ את עולליך אל הסלע: (ג) ואם אובדים. הרא"פ הגיה כיון שאבדו אומרים אורך בכל לבי: (ד) וכה"א ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי. אין שייכות כלל שהביא הכתוב הזה, והרא"פ גורס על כל הצרות הבאות עלינו אנו מזמין לך ולך אנו משתחוים, שנאמר אשתחזה אל היכל קדשך ביראתך (תהלים ס' ח'), ואין יראה אלא צרות, וכה"א ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי:

(א) וכן דוד אמר מי ימלא גבורות ה', אין אדם יכול להניע לגבורותיו של הקב"ה, וכן משה אמר. זה מחק הרא"פ, ואחרי המלות אין אדם יכול להניע עד סוף מעשיו של הקב"ה הליג הוא: "למה עסק הרבה, וכן אליהו אמר שדי לא מלאנוהו שניו כח, אין אדם חוקר מעשיו של הקב"ה" אלא הוא לבדו עומד נצח והוא חוקר את הכל, וראיתי צאות אמת שהגיה על וכן משה אמר ש"ל ואפילו משה רבינו שעלה למרום וקיבל את התורה מיד ליד לא עמד על חקר זה: (ב) משל למלך שיהיה יושב ואוכל עם אשתו. הרא"פ הוסיף הרגיש המלך צה שנתנה עיניה באלה ונתן לה נט: (ג) כך אמר דוד. הרא"פ מחק מן חקרני

[ב] **אתה ידעת שבתני וקומי וגו' . אתה ידעת (ד) כשהייתי (ברע) [בשלוותי] לא שכחתיך , וכה"א ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב (ש"ג ז ט), שמא לא אמרתי אתה ידעת שבתני וקומי וכשקמתי לברוח (אחרי) [מפני] אבשלום לא קראתי אחריך תגר , אלא מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום (תהלים ג ט).**
 (ה) ר' יהודה אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו , שנאמר ה' הקרתני ותדע וידעת שלא היה לי איפשר בלא אשה לכך נאמר לא טוב היות האדם לבדו . לכך נאמר ה' הקרתני . אתה ידעת שבתני וקומי שבתני בג"ע :

[ג] **ארחי ורבעי זרית . מהו ארחי ורבעי , [זה הזרע כמד"א] מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל (נמדנר כג י). זרית (ו) כמו שהאדם זורה בגורן ונופל את התבואה ומשליך את התבן כך זרית הרביעה ונסלת המיפה שידעת ועשיתני הימנה :**

[ד] **כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה . כך אמר דוד לפני הקב"ה אתה ידעת שבתני וקומי , ולא עוד אלא (על) כל פסיעה ופסיעה שאני עתיד לפסוע כבר גלויה לפניך , וכן אמר הכתוב כי (אתה) [עתה] צעדי תספור (איוב יד טז) , ולא מעכשו , אלא עד שלא באתי לעולם, וכה"א לירמיהו כטרם אצרך בבטן ידעתך (ירמיהו א ט), וכן אמר (הכתוב) [ישעיה] לסנחריב יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני (מ"ג יט כח) . א"ל שומע מה אתה סבור , הלא ידעת אם לא שמעת , ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי (ס"ג ט"ז ט), לכך נאמר כי אין מלה בלשוני , (י) אין מזמור אין נצח אין שיחה שאני עתיד לומר שאינם גלויין לפניך , לכך נאמר כי אין מלה בלשוני הן ה' (אתה) ידעת :**

[ה] **אחור וקדם צרתני . מהו אחור וקדם (ח) דו פרצופין נבראו כך היה אדם הראשון מאחוריו היה צורת חוה , וכה"א ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב כג) , לכך נאמר אחור וקדם צרתני וגו' . (ט) רב ושמואל , חד אמר פרצוף , וחד אמר זנב , בשלמא למאן דאמר פרצוף , היינו דכתיב אחור וקדם צרתני , אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם צרתני , כדאמר ר' אמי דאמר ר' אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורעניות , פורעניות דמאי , אי לימא משום קללה , הא בתהלה נתקלל נחש ולבסוף חוה ולבסוף אדם , אלא לפורעניות המבול , שנאמר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (ש"ג ז ט), (י) ולמאן דאמר פרצוף , הי מיניהו סניא ברישא , (יא) מסתברא דזכר מסני ברישא , דתניא לא יהלך אדם אחר אשה בדרך ואפילו היא אשתו , נודמנה לו על הנשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא : (יב) ד"א אחור וקדם צרתני . א"ר יוחנן אם זוכה אדם אוכל ב' עולמות אחור וקדם , ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון , שנאמר ותשת עלי כפוך כד"א כפך מעלי הרחק (איוב יג כג) .**

הערות ותקונים

חקרני אל עד חקרתני ותדע : (ד) כשהייתי ברע . הרא"פ הגיה בשלוותי : (ה) רי"א המזמור הזה אדם הראשון אמרו שנאמר ה' חקרתני ותדע וידעת שלא היה לי איפשר בלא אשה . הרא"פ הביא בגי' ר"י אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו ד' חקרתני ותדע אתה ידעת שבתני וקומי בג"ע וכל השאר מחקמן הספר . והנה לא מנאחי המאמר מר' יהודה שהמזמור קל"ט אדם הראשון אמרו , ומנא"ל רק על המזמור מזמור שיר ליום השבת שאדם הראשון אמרו , עיין פסיקתא דר"כ פסקא שזנה ובהערה ע"א , ומנא"ל במדרש ז"ר פס"ו אות ד' הזמין הקב"ה את אדם , הו"ל אתה ידעת שבתני וקומי בנתה לרעי מרחוק (תהלים קל"ט ז') , שבתני בתוך גן עדן , וקומי עירופי מתוכה , מזה הראה שדורש הכתוב על אדם הראשון : (ו) כמו שהאדם זורה בגורן . עיין נדה ל"א ע"א , וגם רש"י בפ' לתהלים קל"ט ג' כתב ורבותינו דרשו על ספת חשמיש שהולך נוזר מן הצדור שבה ופירשו זרית לשון זרה התבואה לצדור את הפסולת שבה עכ"ל : (ז) אין מזמור אין נצח אין שיחה . הרא"פ גרס אין מזמור אין נצח ואין שירה ואין הלכה שאני עתיד לומר שאינם גלויין לפניך : (ח) דו כרצופין נבראו כך היה אדם הראשון מאחוריו היה צורת חוה . ז"ר פ"ה אות א' תנחומא ריש תרעי , ברכות ס"א ע"א , עירובין י"ח ע"א : (ט) רב ושמואל . כל המאמר הוא מנמרא עירובין ס"ג , והרא"פ מחק כל המאמר , ובוודאי נוסף הוא מן המעתיק הראשון , ומנא"ל גם בדפוס ראשון : (י) ולמאן דאמר פרצוף . הוא בגמרא שם דף י"ח ע"ג : (יא) מסתברא דזכר מסני ברישא . בגמרא שם הוא בשם רב נחמן בר יצחק : (יב) ד"א אחור וקדם צרתני א"ר יוחנן כו' . הוא מצ"ר ריש פ"ח וי"ר

(יג) א"ר אליעזר (יד) אנדרונינוס נבראו שנאמר זכר ונקבה (בראם) [ברא אותם] (בראשית א כו), (פו) א"ר שמואל דו פרצופין בראו, ומנסרו ועשהו נב לכאן ונב לכאן, (טז) ר' תנחומא בשם ר' ברכיה בשם ר' אלעזר אומר גולם בראו, והיה מוטל מראש העולם ועד סופו, הה"ד גלמי ראו עיניך. (יז) ר' יהודה ברבי נחמיה בשם ר' שמעון בשם ר' אלעזר מלא כל העולם כלו בראו ממזרח ועד מערב, שנאמר אחר וקדם צרתני, מצפון לדרום, שנאמר מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דברים נח טד), (יח) ומנין אף בחללו של עולם, שנאמר ותשת עלי כפוך. א"ר אלעזר (יט) אחר למעשה יום אחרון, וקדם למעשה יום ראשון, הוא דעתיה דר' אלעזר, דא"ר אלעזר תוצא הארץ נפש היה (בראשית א כד), זו רוחו של אדם הראשון, אמר ר' שמעון בן לקיש אחר למעשה יום האחרון (כ) וקדם למעשה בראשית, זה דעתיה דריש לקיש, דאמר ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת על פני המים (שם טז טז), (כא) זה רוחו של אדם הראשון, (כב) א"ר סימון אחר לכל המעשים וקדם לכל העונשים. (כג) אמר ר' שמואל בר תנחומא אף קלומו אינו אלא באחרונה, (כד) הה"ד הללו את ה' מן הארץ וגו' עד מלכי ארץ וכל לאומים (תהלים קמח ז יא), (כה) א"ר שמלאי כשם שקלומו אינו אלא אחר בהמה היה ועוף, כך בריאתו אינו אלא אחר בהמה היה ועוף, שנאמר זאת (הבהמה) [החיה] אשר תאכלו (ויקרא יא ג), ולבסוף אשה כי תזרע (שם יג ג): (כו) ותשת עלי כפוך. מכאן לאדם ולבית המקדש שנבראו בשתי ידיים, וכתוב ידך עשוני ויכוננוני הבינני ואלמדה מצותיך (תהלים קיט עג), וכתוב מקדש ה' בוננו ידך וגו' (שמות טו יז): [ו] (כז) ד"א אחר וקדם צרתני. [שתי יצירות], יצירה בעולם הזה ויצירה בעולם הבא, אינו צריך לצור אותם עוד לתחיית המתים, שכבר צר אותם שתי יצירות, כך הקב"ה (חשב) [יושב] וצר את האדם (והיה) [והוא] מושלך לפניו

הערות ותקונים

ו"ר ריש פי"ד ומונא בילקוט תהלים רמו תתפ"ו, והמאמר שלפנינו לקוח מהילקוט מלה במלה: (יג) א"ר אליעזר. כב"ר שם א"ר ירמיה בן אלעזר, וגם בילקוט מונא א"ר אלעזר, וגראה כי השסיף לקח דבריו מהילקוט: (יד) אנדרונינוס נבראו. כב"ר שם בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרונינוס נבראו, ובילקוט א"ר אלעזר אנדרונינוס נבראו: (טז) א"ר שמואל דו פרצופין. כן מונא בילקוט, אולם כב"ר שם הגי' א"ר שמואל בר נחמן: (טז) ר' תנחומא בשם ר' ברכיה בשם ר' אלעזר. ז"ל ר' תנחומא בשם ר' בנייה ור' ברכיה בשם ר' אלעזר, כמו שהוא כב"ר פ"ה, ופכ"ד אות ג', ופס הביא כמו שראה בילקוט תהלים ט: (יז) ר' יהודה בר' נחמיה בשם ר' שמעון בשם ר' אלעזר. כן הביא בילקוט תהלים טז ובהתיק מהילקוט, אולם כב"ר שם ר' יהושע בר נחמיה ור' יהודה בר סימון בשם ר' אלעזר: (יח) ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפוך. עיין במפרשים כב"ר שם פ"ח: (יט) אחר למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום ראשון. כן הוא גי' בילקוט, וגי' אחרת כב"ר, עיין במ"כ שם: (כ) וקדם למעשה בראשית. כן הביא בילקוט, וכב"ר הגי' וקדם למעשה יום הראשון: (כא) זה רוחו של אדם הראשון. כ"ה בילקוט שם, אבל כב"ר הגי' זה רוחו של מלך המשיח, ועיין במ"כ שם, ועיין כב"ר פ"ז אות ה' א"ר אלעזר נפש היה זה רוחו של אדם הראשון, והרב בעל יפה תואר כתב כב"ר שם זה רוחו של מלך המשיח כ"ז ולא כדגריסין בשו"ס ע"ס: (כב) א"ר סימון אחר לכל המעשים. וכב"ר הגי' א"ר נחמן: (כג) א"ר שמואל בר תנחומא. כן הביא בילקוט, וכב"ר איתא א"ר שמואל קתמי: (כד) הה"ד הללו את ה' מן הארץ וגו' עד מלכי ארץ וכל לאומים. כן הביא בילקוט, אולם כב"ר הנוסחא הה"ד הללו את ה' מן השמים וגו' ואומר כל הפרשה, ואח"כ אומר מלכי ארץ וכל לאומים בחורים וגם בתולות: (כה) א"ר שמלאי כשם שקלומו אינו אלא אחר בהמה היה ועוף כך בריאתו, והביא ראיה שנאמר זאת הבהמה וגו'. כאשר הביא בילקוט שם, והילקוט גורס לכתוב כך תורתו במקום כך בריאתו, והילקוט הביא הסיוס כמו שהוא בוי"ר פי"ד אות א', כי שם שייך הסיוס לענין הפרשה, אבל כב"ר הגי' א"ר שמלאי כשם שקלומו אינו אלא אחר בהמה היה ועוף כך ברייתו אינה אלא אחר בהמה היה ועוף, מ"ס, שנאמר ויאמר אלהים ישראל שרלו המים, ואח"כ ויאמר אלהים תולא הארץ וגו' ואח"כ ויאמר אלהים נעשה אדם וגו', ועיין בפ' מהרז"ו ז"ל כב"ר שם: (כו) ותשת עלי כפוך מלאך לאדם ולבית המקדש שנבראו בשתי ידיים. דריש מדכתוב כפכה כאלו כתיב בוי"ד לשון רבים, ולא כפך, והדרשה הזו העתיק בוי"כ מהילקוט תהלים רמו תתפ"ח, ומנין שם אנדה שמואל: (כז) ד"א אחר וקדם צרתני שתי יצירות בעולם הזה ויצירה לעוה"ב. זה ליתא בילקוט שם, והוא מאמר בפני עמנו, ולא כב"ר שם רק בפ"ד אות ה' דורש על ויצר ב' יצירות

כנולם, שנאמר גלמי ראו עיניך וגו'. מהו ועל ספרך כלם יכתבו (כה) מיום שברא חקב"ה לאדם הראשון כתב לו בספרו מה שהוא עתיד להעמיד ממנו עד שיחיו המתים, (כט) וכה קורא לפניו דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור וחכמיו, דור דור ונביאיו, דור דור וסופריו ותלמידיו עד שיחיו המתים, וכה"א זה ספר תולדות אדם (בלשון ס 6), וכן אמר ישעיהו ה' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי (שע"ס מט 6), וכן הוא אומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש (סס מה ד), רצה לומר מאדם הראשון:

מזמור קמ

[א] למנצה מזמור לדוד חלצני ה' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני. אמר שלמה אל תעזבה ותשמרך וגו' (משלי ד 1), בהתהלכך תנחה אותך וגו' (סס ו כג), כך אמר הקב"ה לדוד רצונך שאצרך, נצור את התורה, שנאמר נצרה כי היא חייך, (סס ד יג), רצונך שאפלטך מיד רשעים, רנן לפני ואני מפלטך, רני פלט תסובבני מלה (סס"ג לז ז): חלצני ה' מאדם רע. (א) מי הוא זה עשו הרשע, ומה היא רעתו מות, כך אמר הקב"ה כשאפדה אתכם, מידי מות אני אפדה אתכם, שנאמר מיד שאול אפדם ממות אנאלם אהי דברך מות (סו"ט יג יד), הרי המות עשו הרשע, לכך נאמר חלצני ה' מאדם רע וגו', וכן יעקב אמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו' (בלשון לז יג), איזה מות מאיש חמסים תנצרני, ומה היה חמסו, וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו וגו', עזים מאתים וגו' (סס טו יד טו), אין זה חמס, וכה"א מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עובדי"ס 6 י), אמר ישראל הרי נכרת לעולם, ומה שבלע בלע, אמר הקב"ה אני מוציא מבין שיניו, שנאמר אמר ה' מבשן אשיב (סס"ג סח כג), לכך נאמר מאיש חמסים תנצרני:

[ב] אשר חשבו רעות בלב וגו'. מהו רעות בלב אינו מוציא מפיו, אלא טמון הוא בלבו, אשר חשבו רעות בלב, רעה בלב אין כתיב כאן, אלא רעות בלב, וכשהן הושבין לא עלינו בלבד הן הושבין, אלא גם עליך, שנאמר כי נמו עליך רעה וגו' (סס"ג כ"א יג), וכה"א וארו היוה רביעיא דחילה וגו', משתכל הוית בקרניא וגו' (דניאל ז 10). מדבר כנגד אלהים מוציא דברים קשים והרופים וגדופים, וכתיב חזה הוית עד די קטילת הויתא והובד גשמה, ויהיבת ליקדת אשא (סס ט"ז י"א), וכתיב והיה בית יעקב אש וגו' (עובדי"ס 6 י"א):

מזמור קמא

[א] מזמור לדוד ה' קראתיך חושה לי. אמר שלמה מאור עינים ישמה לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי טו 3), האיר הקב"ה עיניהם של צדיקים שמה את לבן דשן עצמותם כשבשרן בשורות טובות, ומה היא הבשורה שבשרן, מה שכתוב למעלה מן הפרשה, אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (סס"ג יד), אמר דוד בבקשה ממך אהיה מאותן שרואין פניך ה': קראתיך חושה לי. מהו חושה לי, חשתי לעשות דברייך, אף אתה חושה לי, למה היה דומה למי שהיה לו דין לפני השלמון, ראה שיש לכל סניגורין לדבר עליהם, קרא אל השלמון ואמר לו בבקשה ממך הכל צריכין הם לסניגוריהם, אני אין לי סניגור, אין לי מי שידבר עלי, אתה הדיין ואתה הוא הסניגור, כך אמר דוד יש שהוא

הערות ותקונים

יזירה בעולם הזה ויזירה לעוה"ב, וע"ם פלוגתא ב"ם וב"ה, וע"ם ציפה תואר: (כח) עו"ם עברה סקב"ס לאדם הראשון כתב לו בספרו טו'. הוא בתחומא בראשית אות כ"ח: (כט) וכה קורא לפניו. ב"ר סכ"ד אות ב', פסיקתא רבתי פכ"ד, ועיין סס בפי' מאיר עין להרב הגדול מהר"ם א"ש שלום כ"י: (א) מי הוא זה עשו הרשע. עיין ב"ר פכ"ד פכ"ה סדורס הכתוב אל תתן ה' מאווי רשע זממו אל תפק על עשו הרשע: ולמה

בוטח על מעשים נאים ונכוחים שיש לו, ויש שבוטח על מעשה אבותיו, ואני בוטח בך, אע"פ שאין בי מעשים טובים, אלא על שקראתיך ענני, לכך נאמר קראתיך חושה לי:

[ב] תכון תפלתי קסרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. מהו תכון תפלתי, כך אמר דוד רבוני כשהיה בית המקדש קיים, היינו מקשירים לפניך קסרות, עכשו אין לנו לא מזבח ולא כהן גדול, תקבל תפלתי ותקרע הרקיע ותכנס תפלתי, לכך נאמר תכון תפלתי וגו' מנחת ערב, וכה"א ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל וגו' למנחת הערב, ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי וגו' (עז"א פ ד ס). (א) ולמה במנחה, אלא עכשו כל היום טובה נפשי בעולם שלא נצמער, ובמנחה מתה עלי ומעי מתחלפין, לפיכך צריך אדם להתודות חטאתו, ולהתחנן בתפלת המנחה, לכך נאמר משאת כפי מנחת ערב, וכן דניאל אומר ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון וגו' [נוגע אלי כעת מנחת ערב] (דניאל פ כב) אימתי בעת מנחת ערב:

מזמור קמ"ב

[א] משכיל לדוד בחיותו במערה תפלה. אמר שלמה מגדל עוז שם ה' וגו' (משלי י"ט), כשהצדיקים נכנסים לצרה אין מענין עצמן, אלא על הקב"ה וכן אמר הכתוב לדוד בשנותו את טעמו וגו' אברכה את ה' בכל עת וגו' (תהלים לד פ ב), וכן כשברח לפני אבשלום לא זמר אלא להקב"ה, (א) וכן כשהיה במדבר יהודה לא הזכיר אלא הקב"ה, ובכל צרה שהיה נכנס היה בוטח בהקב"ה, וכשהיה במערה לא קרא אלא להקב"ה, שנאמר משכיל לדוד בחיותו במערה [קולי אל ה' אועק וגו']: מהו משכיל לדוד, כשהיה שאול ודוד במערה, ידע וראה שאין אדם עומד לא בממונו ולא בחכמתו ולא בגבורתו, ומהו עומד לו תפלתו, השכיל דוד וידע ואמר שאין טוב לו אלא תפלה, לכך נאמר משכיל לדוד וגו':

[ב] קולי אל ה' אועק קולי אל ה' אתחנן. למה ב' פעמים קולי, (ב) וכן אמר הכתוב חנני (ה') [אלהים] חנני (תהלים מ"ג) ב' פעמים, אלא כך אמר דוד, חנני שלא אפול בידו, וחנני שלא יפול בידי, וכן קולי אל ה' אועק שלא אפול בידו, קולי אל ה' אתחנן שלא יפול בידי:

[ג] אשפוך לפניו שיחי וגו'. כך הצדיקים מגדין צרתן לפני הקב"ה, וכן אמר הכתוב תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו (שם ק"ה), וכן חנה אמרה כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ש"א פ"א ט), לכך נאמר אשפוך לפניו שיחי וגו', והקב"ה אמר ליה השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך (תהלים נ"ג):

[ד] בהתעטף עלי רוחי וגו'. (ג) מהו אתלך, כך אמר דוד לפני הקב"ה אומרים לי כל גבורי שלח ירך אליו, ולבי אומר לי, כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה (ש"א פ"ט), לכך נאמר בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי וגו': **[ה] הביט ימין וראה ואין לי מכיר.** מהו הביט ימין וראה, שאין לי מכיר ועומד על ימיני, אלא אתה, וכך היא אמונתך אתה הוא ימינם של עניים, שנאמר כי יעמוד לימין אביון להושיע משופמי נפשו (תהלים ק"ה), לכך נאמר הביט ימין וראה וגו': אבד מנום ממני. אמר דוד אם אבקש ממך

הערות ותקונים

(א) ולמה במנחה. עין ברכות ר' פ"ג לשלם יחא אדם זכיר בתפלת המנחה כו'.
 (א) וכן כשהיה צמדבר יחודם. כוונתו למזמור ס"ג מזמור לדוד כסיוט צמדבר יחודם: (ב) וכן אמר הכתוב חנני ה' חנני ב' פעמים. לפי מזמור נ"ו אות ה': (ג) מהו אתלך. הוא סיפא דקרא באורה א אתלך, וכל הלשון קשה כפשוטו:

מנוס מן הרשעים, ולא מן שאול, ולא מכל ישראל, בשעה הזאת, לכך נאמר
אבד מנוס ממני וגו' :

[ו] זעקתי אליך וגו'. סגור היה דוד במערה מבפנים ושאל מבחוץ, ועומד על
הפתח, א"ל דוד רבוני בבקשה ממך, הוציאה ממסגר נפשי וגו', כתר
אתה נוטל על דבר זה שתושיעני, שנאמר בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי,
וכתיב אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי (תהלים טו ג), וכתיב גמול על עבדך אחיה
ואשמרה דברך (ש קס יז) :

מזמור קמג

[א] מזמור לדוד ה' שמע תפלתי האוינה אל תחנוני וגו' ואל תבוא במשפט את
עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. אמר שלמה מלך יושב על כסא
דין מורה בעיניו כל רע, מי יאמר זכיתי לבי וגו' (משלי כ ח ט), מי יוכל לומר
ביום הדין וך אני מעוני אין אדם יכול לעמוד, וכה"א ומי מכלכל את יום בוא
ומי העומד בהראותו (מלאכי ג ב), מי יוכל לעמוד ביום הדין, וכן ירמיהו אומר שאלו
נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו [כיולדה] ונהפכו כל פנים
לירקון (ירמיהו ל ו) אין אדם ביום ההוא שפניו יפות, אלא ונהפכו כל פנים לירקון,
אף אברהם על ישמעאל, אף יצחק על עשו, (א) ואף למעלן על ישראל,
בשבילן, שנאמר ונהפכו כל פנים לירקון (ש), אמר ליה דוד בבקשה ממך הרי אני
מתפלל לפניך שתענה אותי, ותעשה עמי צדקה על אותו היום, לכך נאמר ה'
שמע תפלתי וגו', אם אין אתה עושה צדקה עמי, מי יוכל לעמוד, וכן איוב אמר
מי יתן בשאול תצפנני (איוב יד יג), א"ל הקב"ה לעולם, א"ל עד שיעבור הדין עד
יעבור זעם עד שיעבור אף עד שוב אפך, וכן דוד אומר ואל תבוא במשפט את
עבדך וגו', אמר דוד לפני הקב"ה לדין אתה מכנים אותי, יש עבד נכנס לדין עם
קונו, וכן אמר הכתוב אם רשעתי אללי לי וגו' (שם י טו), למה הכל לך עבד,
וכל אשר לו לקונו וכה"א אך שתיים אל תעש עמדי וגו' כפך מעלי הרחק וגו'
(שם יג כ כה), זכר נא כי כחומר עשיתני וגו', עור ובשר וגו', היום וחסד עשית וגו'
(שם י ט יא יב), ועל כל אלה מעמידני לדין, למה, אדם ילוד אשה [וגו'] כציץ יצא וגו',
אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך (שם יד ה ז) לכך נאמר מי יאמר
זכיתי לבי וגו' (משלי כ ט), אין אדם יכול לזכות את עצמו בדין, למה, כי יחטאו לך
כי אין אדם אשר לא יחטא (מ"א ח טו), וכה"א כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה
טוב ולא יחטא (קטלם ז ב), ושמים לא זכו בעיניו וכוכבים לא זכו בעיניו לכך
נאמר כי לא יצדק לפניך כל חי, מהו כל חי, כל חי לא יצדק לפניך, הא המתים
זכים, אלא אף החיות של מעלן אינן יכולין להיצדק לפניך ביום הדין, לכך נאמר
כי לא יצדק לפניך כל חי :

[ב] כי רדף אויב נפשי וגו'. וכן אמרו ישראל כשאנו מדוכים בצרות מה טוב
לנו כבר דכרוננו ובחנונו, וכן הוא אומר כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף
כסף וגו' (תהלים סו י), לא תאמר כן אלו ואלו הן הרכבת אנוש לראשנו (שם סס יג),
ואחר כל אלו למשפט. אמר להם הקב"ה כל כך עבר עליכם, אלא מעתה אל
תיראו, שנאמר וענתך לא אענך עוד (תהלים סו יג) :

מזמור קמד

[א] לדוד ברוך ה' צורי וגו'. אמר שלמה בכל דרכיך דעהו (משלי ג ו) מהו בכל

הערות ותקונים

(א) ואף למעלן על ישראל בשבילן. עיין סנהדרין ל"ח ע"ב שדרשו בפסוק של מעלן :
כ"ס

דרכך דעהו, הוי נותנו בלבך לפניך בכל דרך שאתה הולך, כשם שהיה דוד עושה, היה מלך ואמר איני מלך, הוא מלך והוא המליכני, וכה"א יודע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל (ש"ס י"ג), היה נבור, ואמר איני נבור, (א) היה עשיר, ואמר איני עשיר, וכן הכריז ואמר לך ה' הגדולה והגבורה וגו' (דס"א כ"ט י"ב), ירד למלחמה ונצח, ואמר לא מנבורתי נצחתי, אלא הוא עזרני והוא הנצחני ונצחתי ויצרני להיות עושה מלחמה, וכה"א האל המאזרני חיל (ספ"ט י"ג), לכך אמר ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה, אימתי למד את אצבעותי, כשהרגתי את נלית, וכה"א וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן וגו', ויפול על פניו ארצה (ש"א י"ט), וכך הוא הדרך, מי שהוא מכה את אדם מלפנים אינו צריך שיפול אלא מלאחריו, ולמה זה נפל מלפניו, אלא מלאך הלך עם האבן והשליכו בכונה על פניו, ולא עוד אלא כובע נחושת על ראשו, והיאך שבע האבן בנחשת, אלא שהיה הקב"ה עמו, לכך נאמר ברוך ה' צורי וגו', ולא הייתי יודע מלחמה אלא שמו של הקב"ה יהי מבורך הוא למדני, וכן שאול אומר לו, לך זה יהיה עמך (ס"ט ס"ג), וכה"א ה' עמך נבור החיל (ספ"ט י"ג), ואומר, ברוך אתה ה' למדני חוקיך (ספ"ט י"ג) איני יודע כלום, אלא את למדתני, שנאמר אלהים למדתני מנעורי וגו', וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני (ס"ט ט"ו י"ח), לכך נאמר ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה:

מזמור קמה

[א] תהלה לדוד ארוטמך אלוהי המלך וגו'. אמר ישעיהו ה' אלהי אתה ארוטמך וגו' (ישע"ס כ"ט), ואודה על זה הדבר לא על חנם, אלא על כי עשית פלא (ס"ט), ומה פלאים עשה, מה כתיב למעלה מזו הפרשה והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' (ס"ט כ"ג), ואוספו אספה אמיר וגו', והפרה הלבנה וגו' (ס"ט ס"ג כ"ג), אותה שעה ה' אלהי אתה ארוטמך אודה שמך כי עשית פלא, על הפלאים שעשית עמנו, וכן דוד אמר ארוטמך אלוהי וגו', לא על חנם אלא על שהבטחתנו למעלה מן הפרשה, שנאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים (ספ"ט קמ"ד י"ג), עומדים כארזים, שנאמר ישבעו עצי ה' ארזי לבנון וגו' (ס"ט ק"ט), לכך נאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים, גדלים והולכים כארזים, בנותינו כזויות מחופכות תבנית היכל, וכי צריכות להתקשט הלא מלובנות כסיד, ומאדימות כדם שעל זויות מזבה, לכך נאמר בנותינו כזויות וגו', הרי למדנו קומתן של אנשים כארזים הם גדולים, מנין הם אוכלים, א"ל הקב"ה מן האוצר, שכן כתיב אחריו מזוינו מלאים מפיקים מן אל זן, דכתיב ואכלתם ישן נושן (ויק"א ט"ו), צאננו מאלופות מרובבות בחוצותינו, לא כשל עכשיו, וכה"א ובא הארי (והדוב) [ואת הדוב] ונשא שה מהעדר (ש"א י"ג), עכשיו אינו כן, אלא זאב ומלה ירעו כאחד (ישע"ס ס"ג), לכך נאמר צאננו מאלופות, ומי הן הצאן, אלו ישראל, שנאמר ואתן צאני וגו' (יחזקאל ל"ג), לכך נאמר מרובבות בחוצותינו: אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו. מה שהוא נותן צוחה ברחובות מוריד דמעות הוא מלאך המות ומחבל, ועכשיו אין צוחה ברחובותינו, עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים (זכריה ח"ד), לכך נאמר ואין צוחה ברחובותינו, שנאמר ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה (ס"ט ס"ט), הואיל וכ"כ עתיד הקב"ה לעשות לישראל לפי אשרי העם שככה לו, וכשתעשה כל אלה לנו, אנו מודים ומרוטמים לך על כל הפלאים שתעשה עמנו ושעשית לנו, לכך נאמר ארוטמך אלהי המלך, ישראל מרוטמים להקב"ה, שנאמר רמה ידך וגו' (ישע"ס כ"ט), כשם שרוטמהו על הים, שנאמר שירו לה' כי נאה נאה מוס ורוכבו

הערות ותקונים

(א) ה"ס עשיר ואמר איני עשיר. כי כינה עלמו עני ואמר תפלה לפני כי יעקוף:

רמה בים (שמות טו 6), רוממו ה' אלהינו (תהלים טז ט), לכך נאמר ארוממך אלהי המלך, לא כעכשיו אם עשה להם נסים אומרים שירה, ואם לאו אין אומרים שירה, אלא לעתיד לבוא אינם בטליו, אלא הם אומרים שירה והברכה תמיד, שנאמר ואברכה שמך לעולם ועד, אין לנו מלאכה אלא לברוך ברכות חדשות, וכה"א ברוך ה' יום יום וגו' (שם טז ט):

מזמור קמו

[א] הללויה הללו נפשי וגו'. אמר ירמיה שורו (את ה') [לה'] הללו את ה' (יכניס כ יג), הללו את ה' למה, על איזה דבר, כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (שם טז ט), בשעה שהקב"ה מפיל לרשעים לגיהנם ומציל הצדיקים, הם מקלסים אותו, והן נותנין לו הלל שאינו מניח את העניים, וכה"א ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי (ישעיה טו ז), למעלה מן הענין, שומר ה' את כל אוהביו וגו', תהלת ה' ידבר פי (תהלים קמט כ כה), ולא אני עצמי בלבד, אלא ויברך כל בשר וגו' (שם טז ט), לכך נאמר אהללה ה' בחיי אומרה לאלהי בעודי, וכן שלמה אומר כי גם לא ידע האדם את עתו (קבלת ט יג), אם אינו מקלם כשהוא חי מתי הוא מקלם, לא כשימות, שנאמר לא המתים יהללויה (תהלים קטו יז), וכתוב כי אין במות זכרך וגו' (שם יז ט), ומי מהללך, ואנחנו נברך יה וגו', חי הי הוא יודך (ישעיה נח יט), (א) ולא בשאול, וכה"א כי אין מעשה והשבון ודעת וחכמה בשאול (קבלת ט י), לכך נאמר אהללה ה' בחיי וגו':

[ב] אל תבטחו בנדיבים. לא יבטח אדם במעשה אבותיו, (ב) לא יאמר ישמעאל, אברהם אבי יש לי מחלקו והוא מצילני, לא יאמר עשו, יעקב היה צדיק והוא מצילני, ובזכותו אני נמלט, שנאמר אח לא פדה יפדה איש (תהלים מט ט), אין אחיו של אדם פודה אותו, אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה לא יבטח במעשה אבותיו, לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים, על מה תבטחו, על מעשיכם, שנאמר אם חכמת חכמת לך וגו' (משלי ט יג), וכה"א נפש עמל עמלה לו (שם טז ט), אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד, אלא כל אחד ואחד אוכל משלו, שנאמר כל עמל האדם לפיהו (קבלת יז ט), וכתוב וראיתי כי אין טוב מאשר ישמה האדם במעשיו (שם ג ט), אין לאדם חלק אלא בעמלו, וכה"א יגיע כפיך כי תאכל וגו' (תהלים קמט ז), לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים:

[ג] תצא רוחי ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנותיו. משל למה הדבר דומה, לנאד שהוא נפוח ומלא רוח ועומד בארץ, מי שהוא רואה אותו מרחוק מתירא ממנו, סבור שהוא כלום, מה עשה הגיע אצלו וראהו שהוא נאד, ונגע בו ונפל ויצא הרוח שבו שמלאו, אמר אותו האיש מזה הייתי מתיירא לא היה בו כלום, אבל הרוח היא המעמדת אותו, כך אמר הקב"ה אין הבשר כלום, שנאמר כל הבשר חציר וגו' (ישעיה מו י), וכה"א אף כי אנוש רמה וגו' (איוב כט י), אינו עומד אלא על הרוח, יצאת הרוח מיד נעשה עפר, וכן הוא אומר תצא רוחי ישוב לאדמתו וגו', כך אמר הקב"ה אני בראתי את האדם הזה, והוא עומד ומתנאה, בא סנחריב הרשע ונתנאה וחרף ונדף ויצאת רוחו, מיד אבדו עשתנותיו, וכן פרעה, וכן המן, וכן כל רשעי עולם מחרפים ומגדפין, והן רוח, יצאת רוחן אבדו עשתנותיהן, רצונכם (ג) פרקליט שהוא עומד לעולם, בטחו בו בכל עת, ואתם עומדים, שנאמר אשרי שאל יעקב בעזרו וגו', אם

הערות ותקונים

(א) ולא בשאול. ובקרא שלפניו כתיב כי לא שאול תודך מות יהללך: (ב) לא יאמר ישמעאל כי. עיין ספרי האזינו פסקא שכ"ט ואין מידי מזיל, אין אבות מזילים את הבנים, לא אברהם מזיל את ישמעאל, ולא יחזק מזיל את עשו, אין לי אלא אבות שאין מזילים את הבנים, אחים את אחים מניין, ת"ל אח לא פדה יפדה איש כו': (ג) פרקליט. פי' מלמד זכות, והמלה יונת

אתם יודעים במי אתם בוטחים, כמי שעשה שמים וארץ, משמתחתי את השמים, והרקעתי את הארץ, שמה זוו ממקומן, כך מי שהוא בוטח בי אין שכרו פוסק לעולם, לכך נאמר אשרי שאל יעקב בעזרו וגו', מה כתיב אחריו, עושה שמים וארץ וגו', מהו וכל אשר במ, מכאן אתה למד כנגד כל הבריות שיש לו בארץ, כך יש לו בים, לכך נאמר את הים ואת כל אשר במ:

[ד] עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים. ומי הם הרעבים, זה אליהו שהיה רעב והיה מאכילו, שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה (מ"א י"ו), לכך נאמר נותן לחם לרעבים: (ד) ה' מתיר אסורים. מהו מתיר אסורים, יש אומרים כל הבהמה שנממאת בעולם הזה ממתיר אותה הקב"ה לעתיד לבוא, וכה"א מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה (קבלת א"ט), ומה שנעשה מהורים היו מקודם לבני נח, וכה"א להן כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט ג), מה ירק עשב נתתי לכל, אף החיה והבהמה לכל מתחלה, ולמה אסר אותה, לראות מי שמקבל דבריו, ומי אינו מקבל, ולעתיד לבוא הוא מתיר את כל מה שאסר. ויש אומרים אינו מתירן לעתיד לבוא, שכה"א אוכלי בשר החזיר וגו' (ישעיה טו י), ומה אם למי שהיה אוכלם הוא מכרית ומאביד, הבהמה הממאה לא כל שכן, ומהו מתיר אסורים, אין אסור גדול מן הגדה, שהאשה רואה דם ואסרה הקב"ה לבעלה, ולעתיד לבוא היא מתירה, וגם את הנביאים ואת רוח המומאה אעביר מן הארץ (דברים יג ג), ואין מומאה אלא נדה, שנאמר ואל אשה בנדת מומאתה (ויקרא י"ט), ויש אומרים אף תשמיש המטה היא אסורה לעתיד לבא, תדע לך שכן הוא, שביום שנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן התורה לישראל אסר תשמיש המטה שלשה ימים, שנאמר היו נכונים לשלשת ימים אל תנשו אל אשה (שמות י"ט), ומה כשנגלה עליהם יום א' אסרן מתשמיש המטה שלשה ימים, לעתיד לבא שהשכינה ביניהם אינם אסורין, ומהו מתיר אסורים, אסורי מות ואסורי שואל:

[ה] ה' פוקח עורים. אין צער גדול ואין יסורין גדולים וקשים כעורון עינים, למה"ד למי שהיה מעביר משאות של נמלים ושל חמורים מעונין ועוברין בדרך, נתנו על אחד מהם משאוי שזה לכלם, ועוד מענו מוונותיהן של כלם על א' מהם, והיה מזהיר עליו ואומר הזהרו בו שלא תבן נתון בו, אלא אני יודע מה נתתי עליו, נכנסו למדינה באו להתיר מן הבהמה, אמר להן בעל הבית מזה התירו תחלה שמענתי עליו יותר מכלן, כך הקב"ה מצוה על העורים שאין יסורין גדולים מהם, וכה"א ארור משנה עור בדרך (דברים כ"ו י), וכשיבא לרפאות העולם, אינו מרפא תחלה אלא העורים, שנאמר ה' פוקח עורים: ומי הן העורים, הדורות האלו שהולכות בתורה כעורים, שנאמר נגששה כעורים קיר (ישעיה נ"י), כלם קורין ואין יודעין מה הן קורין, שונין ואין יודעין מה הן שונין, אבל לעתיד לבוא אז תפקחנה עיני עורים (שם ל"ב ט):

[ו] ה' זוקף כפופים. ומי הן הכפופים, אלו ישראל שגלו בחוצה לארץ, שמיום שגלו מירושלים לא זקפו קומתם, אלא הן כפופים לפני שונאיהם, והם

הערות ותקונים

יונת: (ד) ה' מתיר אסורים מהו מתיר אסורים יש אומרים כל הבהמה שנממאת בעולם הזה מוסר אותה הקב"ה לע"ל כו'. הרב החוקר הר"י רייפמאן צבית תלמוד שנה שניסית לד של"ב סע"ר כי במדרש תהלים מזמור קמ"ו נמצא מאמר זר מאד והוא המאמר שלפינו, ולדעתו נוסף זה במדרש מא"ש אחד המשנים עור בדרך, ואני דברתי מזה צבית תלמוד שנה רביעית דף כ"ד בלריכות כי אין זו סוספה רק הוא מן המזמורים אשר הם מאוחרים ואינם מנוף המדרש כי המדרש נסדר רק עד סוף מזמור קי"ח, והמאמר הזה הוא נ"כ מן הדרשן הזה אשר סידר סדרשות על המזמורים הסס, אמנם אל מי יוון הדורש הזה צמח שהביא "יש אומרים" ואנח מלא המאמר הזה, ראה זה מלאתי בספר ישועות משיחו להרב הר"י אברבנאל העיון הרביעי פ"ג, שם הביא מה שהמפקיר הביא להוכיח בצול התורה מהגדה אשר אמר שהוא צבראשית רבתי של רבי משה הדרשן צפ' מקן ומתחיל ז"ש ה' ה' מ"ד

מהלכין עליהם, (ה) וכן אמר ישעיהו כה אמר אדוניך ה' ואלהיך וריב עמו וגו', ושמתיה ביר מוניך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה (ישעיה נא כג כג), אלו הכופפים קומתך, לכך נאמר ה' זוקף כפופים:

[ז] ה' אוהב צדיקים. (ו) וכה"א אני אוהבי אהב (משלי ח י), ואומר כי מכבדי אכבד (ש"א כ ל), הן אוהבין אותי ואני אוהב אותן, ולמה אוהב לצדיקים שאינן נחלה לא ממשפחת הכהנים, ולא ממשפחת הלויים, למה שהכהנים בית אב, והלויים בית אב, שנאמר בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' (תהלים קל"ט), לפיכך אם מבקש אדם להיות לוי או להיות כהן, אינו יכול, מפני שלא היה אביו לא לוי ולא כהן, אבל מבקש להיות צדיק, אפילו היה גוי, יכול להיות צדיק, (ז) שאין הצדיקים באין מבית אב אלא מעצמן התנדבו ואתבו את הקב"ה, שנאמר רננו צדיקים בה' (שם לג ה), ולכך נאמר ה' אוהב צדיקים:

[ח] ה' שומר את גרים. (ח) הרבה הקב"ה אוהב את הגרים למה"ד למלך שהיתה לו צאן, והיתה יוצאה ורועה בשדה ונכנסת בערב בכל יום, פעם אחד נכנס צבי עם הצאן הלך לו אצל העוים והרחלים, והיה רועה עמהן, נכנס עמה יוצאת לרעות יצא עמה, אמרו למלך הצבי הולכה עם הצאן ורועה עמהן בכל יום יוצא ונכנס עמהן, היה המלך אוהב לצבי ביותר, בזמן שהוא יוצא לשדה מצוה לרועה ואומר לו הזהר בצבי הזה לא יכהו אדם, וכשהיה נכנס עם הצאן היה מצוה אוהבו עליו תנו לו שיאכל וישתה, והיה אוהב הצבי ביותר, אמר ליה הרועה אדוני המלך כמה תישים וכמה עוים וכמה רחלים וכמה גדיים יש לך, ואין אתה מזהירני ואל הצבי בכל יום אתה מצוני עליו, אמר ליה הצאן כך דרכה לרעות, אבל הצביים במדבר הן יושבין אין דרכן ליכנס לישוב אצל בני אדם, וזה הצבי נכנס וישב אצלנו, לא נחזיק לו טובה שעוב המדבר הנדול הרחב, מקום שהצביים והאילות רועות, והניח אותן ובא אצלנו, לכן אנו צריכין להחזיק לו טובה, כך אמר הקב"ה טובה גדולה צריך אני להחזיק לנר, שהניח משפחתו ובית אביו ובא אלי, לכן אני מצוה עליו ואהבתם את הנר (דברים י י), ונר לא תונה וגו' (שמות כג כ), לכך נאמר ה' שומר את גרים:

[ט] יתום ואלמנה יעודד. זיוג את הגר ליתום ולא למנה למה, אמר הקב"ה שלשתן עלובים ועניים, וכן משה אמר עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר (דברים י י), לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד, ומי היתומים אלו ישראל, שנאמר יתומים היינו ואין אב (איכה ה ג), ומי הן אלמנות, אלו ציון וירושלים, שנאמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה (שם ה א), לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד, וכי כל היתומים והאלמנות הוא מעודד, לאו אלא אם היו צדיקים, וכה"א אבי יתומים וגו' (תהלים ס"ו), אבל אם היו רשעים כתוב בהם ודרך רשעים יעות, וכי הוא מעות דרכים, אלא הוא נזור על כל הצדיקים והרשעים, והם עולים לירושלים ונ"ע זה הוא דרך לשתייהן, והצדיקים והרשעים הם באים לירושלים, כיון שהגיעו לשם הקב"ה מכניס הצדיקים לנ"ע, ומעות דרכן של רשעים, ומוליכין בדרך לניהגם, לכך נאמר ודרך רשעים יעות, וכן הוא אומר מעודד עניים ה' משפיל

הערות ותקונים

מתיר אסורים כל הכהמה שנטמאת בעוה"ז הקב"ה מעבר אותה לעתיד כו', וא"כ המאמר אשר הוסיף המסדר הוסיף בסוספות שלו למדרש תהלים לקוח מן מדרש ר' משה דרשן, אולם כוונת המאמר, בלח היטב הרב האנציקלופד, ידרשנו סקורא משם, ועיין דרשתם על ה' מתיר אסורים צו"ר סכ"ז אות י', ובמדרש דב"ר פ"ד אות ו' המאמר קטוע וילא המסדר צמלת "וכו" ידי חובתו, ועיין בתחומא שמיני אות י"ב ובהערה ע"ה: (ה) וכן אמר ישעיהו כה אמר אדוניך וגו' ושמתיה ביר מוניך. עיין צ"ר פמ"א צור ט' ופס"ם אות ה' מה הוא מוניך אינן דמניגין מכתך כו': (ו) וכה"א אני אוהבי אהב. נובע מן מדרש צמ"ר פ"ח אות ז': (ז) שאין הצדיקים באין מבית אב אלא מעצמן התנדבו. במדרש שם סיים לכך הוא אומר יראי ה' ברכו את ה', בית יראי ה' לא נאמר, אלא יראי ה' אינו בית אב אלא מעצמם נתנדבו ואתבו להקב"ה: (ח) הרבה הקב"ה אוהב את הגרים למה"ד למלך וכו'. צמ"ר שם: אמר

רשעים עדי ארץ (תהלים קמו ז), והצדיקים ממליכין להקב"ה, שנאמר ימלך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור:

מזמור קמו

[א] הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה. (א) אמר ישעיה מה נאו על ההרים וגו' (ישעיה נב ז), אך בשמים יראים ממני, שנאמר הדרו על ארץ ושמים (תהלים קמח יג), (ב) אימתי כשהוא מרומם קרן של ישראל, שנאמר וכל קרני רשעים אנדע תרוממה קרנות צדיק (שם עט יא), לכך נאמר וירם קרן לעמו, ולמה נמשלו ישראל לקרן, מה הקרן בראש היא נתונה, כך הם ישראל ראש לכל האומות, שנאמר ונתנך ה' לראש (דברים כה יג), לכך נאמר וירם קרן לעמו וגו', מהו עם קרובו, העם שהם קרביני לו במצות, העם שקרבן הקב"ה יותר מכל האומות, וכן הוא אומר ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' (תהלים עג כח), לכך נאמר לבני ישראל עם קרובו:

[ב] ד"א כי טוב זמרה אלהינו. אמר ישעיהו מה נאו על ההרים דגלי מבשר (ישעיה נב ז), כשימלך הקב"ה הכל הן מבשרים, שנאמר מבשר טוב משמיע שלום (שם עט), ואומר רני בת ציון הריעו ישראל (תהלים נ יד), על איזה דבר, הסיר ה' משפטיך (שם עט טו), כך כשימלך הקב"ה הכל מקלסין לו, וכה"א למעלה מן הפרשה זו, ימלך ה' לעולם (תהלים קמו י), מלך הקב"ה ראוי לחללו, למה שהם למלכותו של הקב"ה, אותה שעה הכל מרגנין, הכל מקלסין, הכל משבחין, שראו אותו שמלך, לכך נאמר, אומר לציון מלך אלהיך (ישעיה נב ז), ומה כתוב אחריו קול צופיך וגו', ואומר, רני בת ציון וגו' (תהלים נ יד), על איזה דבר, הסיר ה' משפטיך (שם עט טו), כך כשימלך הקב"ה אותה שעה זמרו לו, לכך נאמר כי טוב זמרה אלהינו, מלך ב"י אם יחיה אדם גדול (ג) והיה בידו מכוה, אם ישאל עני בשלום, ננאי הוא לו ואינו משיבו, אבל הקב"ה אינו כן הכל מקובל לו והוא אומר קלמוני, והוא טוב לפני, שנאמר כי טוב זמרה אלהינו וגו':

[ג] בונה ירושלים וגו'. כשם שהקב"ה מלך בהלל וזמירות, כך ירושלים אינה נבנית אלא בהלל וזמירות, וכן אתה מוצא בבנין האחרון, שנאמר ויסדו הבונים את היכל ה' ויענו בהלל ובהודות וגו' (שופט ג יא), לכך נאמר כי טוב זמרה אלהינו: נדחי ישראל יכנס. ומי הן הנדחין, קרח וכל עדתו שנדחו מפי משה רבינו ע"ה, ועכן שנדחה מפי יהושע, וכה"א ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור (שופט ג יז), ואיזה עמק עכור, מה שאמר יהושע, ויאמר יהושע מה עכרתנו (שופט ז כב), לכך נאמר נדחי ישראל יכנס: ד"א נדחי ישראל יכנס. אלו עשרת השבטים, שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת וגו' (דברים כט כז), וכן אמר הכתוב, ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (ישעיה לו יג), אותה שעה אין לישראל מכאוב, עד שהן מתרפאין, שנאמר הרופא לשבורי לב, אמר הקב"ה אם נכוית ידו נתרפא שבר לב של ישראל, לא נשבר לבם אלא בשביל שחרבה ירושלים, שנאמר על זה היה דוח לבנו (איכה ס יז), א"ל הקב"ה על מה אמרו לו על הר ציון ששמש, אמר להם הרי אני בונה ומרפא אתכם, שנאמר הרופא לשבורי לב, וכתוב ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל ט), מהו שבר עמו, זה הרבן ירושלים, ומהו מחץ מכתו, מי שהחריבה הוא בונה

הערות ותקונים

(א) אמר ישעיה מה נאו על ההרים. אין שייכות כלל לנאן, ולהלן בלות ז' פתח עוד הספס ככתוב הזה גם הסמך אך בשמים יראים ממני אין לו מובן כלל, ויותר כטון כי ש"ך למזמור שלאחריו הללויה הללו את ה' מן השמים, והרבה דרשות כבוספות סהן אשר אין להם שחר, ולא יכולתי לכוון דבריהם: (ב) אימתי כשהוא מרומם קרן של ישראל. דרש קרא שלאחריו וירם קרן לעמו: (ג) ויהי בידו מכוה. כדפוסים הראשונים ויהי בידו מכוה, ואין מובן לה:

אותה, אותה שעה אין צרה ואין אנחה ואין יגון, שנאמר ששון ושמחה ישגו ונסו יגון ואנחה (סג לט י'), ויהיו שמחים לעולם:

מזמור קמה

[א] הללויה הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים. אלו שבשמים, ומי הם, מלאכי השרת, הללוהו כל מלאכיו כשם שיש צבאות הרבה בארץ, כך הם בשמים, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב ד). הללוהו כל צבאיו, ומי הם צבאיו שעושים צביונו של הקב"ה, שנאמר ברכו ה' כל צבאיו (תהלים קז כב), לכך נאמר הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח. (א) ומי הן שמש וירח, האבות והאמהות, שהן משולות בשמש ובירח, שנאמר והנה השמש והירח וגו' (בראשית לו ט): הללוהו כל כוכבי אור. ומי הן כוכבי אור אלו הצדיקים, שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים (דניאל יב ג), לכך נאמר הללוהו כל כוכבי אור, מכאן אתה למד שכל אחד מהן יש לו כוכב בשמים, ולפי מעשיו כך כוכבו מאיר, לכך נאמר הללו אותם שכוכביהם מאירים:

[ב] הללוהו שמי השמים. (ב) מכאן אתה למד שאינן אלא גשמים, וכה"א הנה השמים ושמי השמים (מ"א ה כז), לכך נאמר הללוהו וגו': והמים אשר מעל השמים. אלו המים אותן מי בראשית, שנאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים (בראשית א ח), שא מים:

[ג] יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו. לא היה יגיעה לפני הקב"ה כשבראם, שנאמר ביום עשות ה' אלהים וגו' (סג ב ד), וכתוב כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ יא), לא היה יגיעה לפני הקב"ה, אלא צוה ונבראו לעצמן, לכך נאמר יהללו את שם ה', שעל מנת כן נבראו להיות מקלסין אותו:

[ד] ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור. ואיזה חק נתן, שאמר להם, יהי רקיע וגו' (בראשית א ו), מאותו היום לא זזו, ברא הקב"ה לשמוח בו כביכול לא היתה בו שמהה, לפי שחטא אדם נתקללה האדמה, שנאמר ארורה האדמה וגו' (סג ג יו), בא קין והרג הבל, א"ל אי הבל אחיך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה וגו' נע ונד תחיה בארץ (סג ד יב), ולא הניחו להקב"ה לשמוח בעולמו:

[ה] הללו את ה' מן הארץ וגו'. אמר ישעיהו, כל הנקרא בשמי וגו' (ישעיה מג ז), לא ברא הקב"ה את אדם אלא לכבודו, וכה"א, כל פעל ה' למענהו וגו' (משלי טו ד), בראו להיות מקלסין וקלסוהו, שנאמר השמים מספרים וגו' (תהלים יט ב), וכשם שהשמים וכל אשר בהם מקלסין אותו, כך הארץ וכל אשר בה מקלסין אותו, שנאמר הללו את ה' מן הארץ, הכל מקלסין את המלך, ומי המקלס אותו בתהלה, בני פלטרין ואח"כ בני המדינה, לכך נאמר הללו את ה' מן השמים וגו', לאחר שקלסוהו בשמים, ומי מקלס תהלה, מי שהוא גדול מחברו, ומי הם הגדולים אלו התנינים, שנאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים (בראשית א כב), לפיכך הם מקלסין תהלה, שנאמר תנינים וכל תהומות, וכמה תהומות הן לא נתפרשו, וכה"א באין תהומות חוללתי (משלי ה כד), וכתוב תהומות יכטימו (שמות טו ה), ועד עכשיו אין אדם יודע כמה הם, עד שאמרו בני קרח תהום אל תהום וגו', לכך נאמר תנינים וכל תהומות, כלם יהללו את שם ה':

הערות ותקונים

(א) ומי הן שמש וירח האבות והאמהות. עיין ב"ר פפ"ד אות י"א: (ב) מכאן אתה למד שאינן אלא גשמים, וכה"א כנה השמים ושמי השמים. יש לתקן שאינן אלא ג' שמים, וכן איתא לעיל במזמור קי"ד אות ב' רבן אמרי שלשה הן שנאמר לה' השמים ושמי השמים, דריש השמים חד ושמי השמים שלשה הרי שלשה, וכן מובא במאמר בילקוט ראובני בראשית צ"ב י"ב רקיע, וגורם שלשה שמים, וכן הגיה הרב המוסלג מהרש"ם ז"ל בפירוכו, וכאשר היה בעירטו עוד במרס הוליא לאור את פירושו הראתיו כי כן הגהתי בגליון המדרש: ראו

מזמור קמ"ט

[א] הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים. אמר ישעיהו אל תזכרו ראשונות וגו', הנני עושה חדשה וגו', תכבדני חית החדה וגו', עם זו יצרתי לי וגו' (ישעיהו מג י"ט כ כ"ה), אמר הקב"ה כשם שעשיתי אני כל החדשות, אף אתם תאמרו שיר חדש לי, שנאמר שירו לה' שיר חדש, ומי הם החסידים, אלו ישראל, מה כתיב למעלה מן הפרשה, וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו (תהלים קמ"ט י"ד), כל זמן שישראל רואין את הקב"ה הם נעשו חסידים, ראוהו בים נעשו חסידים, ואמרו שירה, שנאמר אז ישיר משה וגו' (שמות טו ה), (א) ראוהו בסניני נעשו ישרים, וכה"א יצפון לישרים (משלי כ ז), (ב) ומה אמר שם ישקני וגו' (תהלים ס"א ב), ראוהו באוהל מועד נעשו צדיקים, שנאמר ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם ותצא אש מלפני ה' וגו', וירא כל העם וירגזו (ויקרא י"ט כג כ"ד), (ג) וכתיב רננו צדיקים וגו' (תהלים לג ה), וכשיראו אותו לעולם הבא הם נעשים חסידים, שנאמר תהלתו בקהל חסידים, ובל כך למה, שהן רואין ושומעים, והוא שמה עמהם: (ד) אש וברד שלג וקיטור. מכאן אתה למד שאין בשמים כלום רע, לא אש ולא ברד ולא שלג ולא קיטור, אלא מן הארץ הן, שנאמר הללו את ה' מן הארץ וגו' (תהלים קמ"ט ז), וכה"א לא יגורך רע (תהלים ס"א ט), אין דבר רע אצלו הכל בארץ, ואם כן למה נאמר וה' המטיר על סדום וגו' מן השמים (בראשית י"ט כ"ד), (ה) אמר הקב"ה גזירה מן השמים, ולמטה הן נעשין אש: רוח סערה עושה דברו, ההרים וכל גבעות, אמר דוד יקלסוהו ההרים שהוא יודע משקלם, שנאמר ושקל בפלם הרים (ישעיהו מ"א י"ג), וכה"א ההרים רקדו כאלים וגו' (תהלים קי"ד ד), לכך נאמר ההרים וכל גבעות וגו', אמר דוד הכל מקלסין להקב"ה אילו האדם לא ירצה להודות לבוראו, רמש וצפור כנף מודה לו ואינה כבוד לו, וכן הוא אומר תכבדני חית החדה (ישעיהו מג כ), לכך נאמר החיה וכל בהמה: מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ היה לו לומר תהלה ואח"כ תנינים וכל תהומות, אלא משהוא מזכיר את הרמש ואח"כ מלכי ארץ, למה, אמר הקב"ה זקנים נכנסו תהלה, לכך נאמר תנינים וכל תהומות וגו', ואח"כ מלכי ארץ וכל לאומים עד בהורים וגם בתולות זקנים עם נערים, מהו נערים הוא הבחור הוא הנער, אלא אמר הקב"ה זקנים שהם נערים, שנאמר תתחדש כנשר נעוריכי (תהלים ק"ט ט), וקוי ה' יחליפו כח (ישעיהו מ"א ג), לכך נאמר זקנים עם נערים, והלא כבר נאמר הללו את ה' מן הארץ, בנוהג שבעולם מלך ב"ו (ו) דוכוס יש לו לקומינינטוס, והם נושאים עמו במשאוי המלכות, וכשהם שרים נושאים אף בכבוד שהוא מתכבד מתכבדין עמו, אבל הקב"ה אינו כן, אין לו לא דוכוס ולא אפרכוס ולא משנה, שנאמר אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך (דברים ג כ"ד), אין אחר עושה מלאכתו אלא הוא, (ז) וכה"א (אני) [אנכי] ה' עושה כל וגו', רוקע הארץ מי אתי (ישעיהו מד כ"ד).

הערות ותקונים

(א) ראוהו בסניני נעשו ישרים. עיין לעיל מזמור ס"ט אות א': (ב) ומה אמר שם ישקני וגו'. עיין חיות כ"ט ישקני היכן נאמרה ר' יודא ב"ר סימון אמר בסניני נאמרה: (ג) וכתיב רננו לדיקים. דרש מלת וירגזו: (ד) אש וברד. נראה כי הדרשה נשמט ממקומה ושייך למזמור שלפניו (קמ"ח ה'), ועיין ב"ר פכ"א אות ג' א"ר תיגא אין דבר רע יורד מלמעלה אתיבון והכתיב אש וברד שלג וקיטור אמר להם רוח סערה היא שהיא עושה דברו: (ה) אמר הקב"ה גזירה מן השמים ולמטה הן נעשין אש. עיין בפירש"י המיוחס לו ב"ר שם: (ו) דוכוס יש לו לקומינינטוס. המוספי הביא זה צערך לקומינינטוס בשם המדרש, וכתיב פי' בלשון איטליא Luogotenente הוא המשנה אשר הדוכוס נשטן עליו, ולפי דעתי מלה זאת אינה מדברי המדרש אבל אחד מהסופרים הוסיפה לפרש מלת אפרכוס, כי מלה זו חדשה ואינה נמלאת בלשון הקדמונים, עכ"ל, אבל מה שחשב שהמלה אינה מדברי המדרש רק אשר נוספה מאת סופר אחד, אינו כן, רק המזמורים מן קי"ט סמה מאת דרשן מאוחר: (ז) וכה"א אנכי ה' עושה כל רוקע הארץ כ"י

אין אחר נושא עמו משאו אלא הוא, שנאמר אני עשיתי ואני אשא וגו' (סס טו ד), לפיכך הוא מתקלם לבדו, שנאמר יהללו את שם ה' וגו', בנוהג שבועלם מלך ב"ו דר במדינה אין בני מדינה אחרת יראים כשם שמתיראין בני מדינתו שהוא דר בתוכה, למה שהוא רחוק ממנה, אבל הקב"ה אינו כן אלא יושב בשמים והארץ יראה ממנו, שנאמר הודו על ארץ ושמים, אימתי כשהוא מרום קרנן של ישראל, שנאמר וירם קרן לעמו וגו':

[ב] [ד"א] שירו לה' שיר חדש. ואמר במתן תורה יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קל"ד), (ח) שמא שמעו ורצו לקבל תורתך לאו, עד שבא מיכה המורשתי ופירש, שנאמר ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכה ס יד), הא למדת ששמעו ולא קבלו, בא דוד ונתן עליה הודאה, שנאמר אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עווןך (תהלים ע"ו), אמר דוד מודה אני לך פלאים שעשית בעולם שהודעת תורתך לכל האומות שבעולם ולא רצו לקבל, שאין עווןך הכתוב כאן אלא תורה, שנאמר ה' עוון לעמו יתן (סס כ"ט י"ג), א"ר אבהו גלוי היה לפני הקב"ה שאין אומות העולם מקבלין את התורה, ומפני מה יצא ידיהן, כך הם מדותיו של הקב"ה לצאת ידי בריותיו, ואח"כ הוא מורדן מן העולם, (ט) לפי שאין הקב"ה בא במירוניה עם בריותיו, (י) לכך נאמר כי נשגב שמו לבדו:

[ג] ד"א שירו לה'. אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה וגו' עם זו יצרת לי וגו' (ישעיה מג י"ח י"ט כ"א), כך אמר הקב"ה כשם שאני עושה חדשות האלו, כך אמרו לי שיר חדש, לכך נאמר שירו לה' שיר חדש, ומה ראו לומר שירה בשמחה, שהן רואין ושמהין עמו, שנאמר ישמח ה' במעשיו (תהלים קד ל"ג), וכתוב התהללו בשם קדשו ישמח לב וגו' (סס ק"ג), וכתוב נפשנו חכתה לה' וגו' כי בו ישמח לבנו (סס ל"ג כ"ב), אמר הקב"ה אתם רואים אותי ושמהים וגלים, וגם אני רואה אתכם ואני גל ושמח, שנאמר וגלתי בירושלים וששתי בעמי (ישעיה ס"ט י"ט), לכך נאמר ישמח ה' במעשיו:

[ד] יהללו שמו במחול וגו'. כימי צאתך מארץ מצרים וגו' (מיכה ז טו), שנאמר ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות (שמות טו כ): כי רוצה ה' בעמו וגו'. כך אמר דוד הכל מקלסין לפניו, שנאמר הללו את ה' מן השמים וגו' (תהלים קמ"ח), כל הפרשה, ואומר הללו את ה' מן הארץ וגו' (סס ט"ז), ואחר כולן מקלסין אותו אומות העולם, שנאמר מלכי ארץ וגו' (סס ט"ז), הכל מקלסין להקב"ה, אמר הקב"ה אע"פ שהכל מקלסין אותי, איני מבקש קילום אלא מישראל, לכך נאמר כי רוצה ה' בעמו, למה, אמר הקב"ה ערב עלי קילום של ישראל שמקלסין אותי, שנאמר השמיעני את קולך וגו' (שיר כ יד), דבש וחלב תחת לשונך (סס ד י"א), ואומר אשירה לה' בחיי וגו' (תהלים קד ל"ג), יערב עליו שיחי (סס ט"ז), לכך נאמר כי רוצה ה' בעמו וגו':

[ה] (יא) א"ר שבתאי יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. בא וראה היאך הצדיקים מתענגים (יב) כשם שעובדים, וגו' ומציעין תחתיהן מצעות

הערות ותקונים

מי אתי. עיין לעיל מזמור כ"ד אות ד' רוקע הארץ מאתי מי אתי, מי היה שותף עמי בצריותו של עולם, וכן הוא בצ"ר פ"א אות ג' ופ"ג אות ח': (ח) שמא שמעו ורצו לקבל תורתך כו'. הוא מתחנומא ברכה אות ג' ומוצא בילקוט מיכה רמז תק"ל ג' כשם שהתחנומא: (ט) לפי שאין הקב"ה בא במירוניה עם בריותיו. ע"ז ג' ע"א: (י) לכך נאמר כי נשגב שמו לבדו. לא סיים במה דפחה, כי פתח הדרשה על הללויה שירו לה' שיר חדש, וסיים לכך נאמר כי נשגב שמו לבדו (תהלים קמ"ח י"ג), וכוא סופא דקרא יהללו את שם ה': (יא) א"ר שבתאי. עיין בסדר הדורות ערך ר' שבתאי, ומי יודע מי הוא ר' שבתאי אשר הביא בשמו, כי לא נמצא נזכר במדרשים, גם ניכר מהמאמר שהוא מאוחר מאד: (יב) כשם שעובדים. בדפוס פראג ואמסטערדאם תיקן בפנים בשעה שעובדים כנ"ע:

והם מתענגים ואומרים כי אי אפשר לישן במטה הזאת אלא בזו, והקב"ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם, שנאמר והתענג על ה' וגו' (ס"ג ז'), ומנין שהן אומרים אי אפשר לישן בזו, שנאמר יבוא שלום ינחו על משכבותם (ישעי' נ"ג), ולא נאמר אלא על משכבותם משכבות הרבה כשהן מציעין להם בנן עדן משכבות יפים, וכיון שהן רואין אותו הן מרגינין, למה על מה שהתקין להם, לכך נאמר ירגנו על משכבותם, מרגינין ומקלסין ומרוטמין אותו, שנאמר רוממות אל בגרונם, א"ל הקב"ה אע"פ שקלסתם אותי בנבלים ובכנורות, אינו ערב לפני אלא בגרונם, אוי להם לרשעים מה הם שומעים באזניהם, אמר הקב"ה לא יקלטו אותי הרשעים בגרונם, למה שריחם רע, שנאמר קבר פתוח גרונם לשונם והליקון (תהלים ס"י), אבל הצדיקים קלוסן ערב לפני ביותר, שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה (שיר נ"ד), וכתוב יערב עליו שיחי (תהלים קד נ"ד), לכך נאמר רוממות אל בגרונם, אמר הקב"ה אתם מרוטמין אותי, ואני עושה מלחמה בעדכם כדי להצילכם מן הגלות ומן השעבוד, וכן אמר הכתוב פיהם של ישראל הוא חרבם, שנאמר וחרב פיפיות בידם:

[ו] לעשות נקמה בגוים. אי זו היא נקמה, אמר הקב"ה מה שנקמו ישראל, שנאמר נקמת דם עבדיך השפוך (תהלים ע"י), ולא נקמת אדם, אלא אל נקמות ה' וגו' (ס"ג ז'), ואומר הרנינו גוים עמו וגו' (דברים ל"ג), וכתוב אל קנא ונוקם ה' (נחום א' ג'), כל הנקמות האלה יש לרשעים אצל הקב"ה, לכך נאמר לעשות נקמה בגוים וגו', ושמה תאמר כל ההדיוטות, אמר הקב"ה לאו אלא למלכים, שנאמר לאמור מלכיהם וגו', ולמה שמלכים באו עלי, שנאמר למה רגשו גוים וגו' (תהלים נ"ה), לכך נאמר לאמור מלכיהם וגו', אמר הקב"ה אשרי שישלם לך את נמולך (ס"ג ק"ח), ומה נמלו להם לישראל ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים (מ"ג כ"ז), וגם אני כך אעשה להם, שנאמר ונכבדיהם בכבלי ברזל, אמר הקב"ה מה הם סבורים ששכחתי מה שעשו, כתובה היא לפני, שנאמר לעשות בהם משפט כתוב, ואיוהו משפט כתוב, הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג' י"ט), וכתוב ויצאו וראו בפני האנשים (ישעי' סו כ"ד), לעשות בהם משפט כתוב, ואיוהו משפט כתוב, יתמו המאים מן הארץ (תהלים קד נ"ט), לכך נאמר לעשות בהם משפט כתוב:

מזמור ק"ג

[א] הללויה הללו אל בקדשו. אמרה רוח הקודש על ידי יחזקאל ואת שם קדשי אודיע וגו' הנה באה ונהיתה (יחזקאל ל"ט ז'), אימתי הגוים יודעים שאני קדוש, כשאני עושה בהם מה שכתוב למעלה מן הענין, שנאמר ואתה בן אדם הנבא על גוג וגו', ושובבתיך וגו' והכיתי קשתך מיד שמאלך (ס"ג ס"ג ג'), ודם נשיאי הארץ תשרו, ואכלתם (בשר) [חלב לשבעה] ושתיתם דם [לשכרון] מזבחי אשר זבחתו לכם (ס"ג ס"ג י"ט), ולא פירש יחזקאל, כמה זמן החיה והעוף אוכלות בנבלתו של גוג, ובא ישעיה ופירש, שנאמר (א) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישעי' י"ט), הרי י"ב חדש עושה על גוג, קיץ וחורף י"ב חדשים, אימתי הקב"ה מתקדש בעולמו כשיפרע מן הרשעים, וכה"א למעלה מן הפרשה לעשות בהם משפט כתוב, אותו שעה הוא מתקדש בעולמו, שנאמר הללו אל בקדשו, הללוהו במה שעשה לקדשו, ומי הן קדושו, ישראל, שנאמר כי עם קדוש וגו' (דברים י"ז), וכתוב קדש ישראל וגו' (ירמיהו ג' ג'), לכך נאמר הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו, הללוהו במה שעשה ברקיע עזו, ומה עשה ברקיע, ונמקו כל צבא השמים (ישעי' נ"ד), וכתוב שאו לשמים

הערות ותקונים

(א) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. דורש קץ לשון קיץ ותחרף לשון חורף:

עיניכם והכימו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו וגו' (סס נא ו), הללוהו
 ברקיע עוזו, מהו עוזו הללוהו במה שעשה בעוים שברקיע, ומי הם עוים שברקיע,
 אלו שרי אומות העולם, וכה"א והפכתי כסא ממלכות (מגי כ קנ), מהו והפכתי,
 שהוא הופכם מן הרקיע לארץ, ואח"כ וירדו סוסים ורוכביהם וגו' (סס סס), אלו שבארץ,
 וכה"א כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו' (ישעי לד ב), מרזה אותה ומפילה
 משרה, ואח"כ יורדת עליה, וכה"א חרב לה' מלאה דם וגו' (סס סס ו):

תם ונשלם

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]